

Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2015:17

TAITEESTA JA KULTTUURISTA HYVINVOINTIA

Toimintaohjelman 2010–2014 loppuraportti

KUVAILEHTI

Julkaisija	Päivämäärä
Sosiaali- ja terveysministeriö	16.4.2015
Tekijät	Toimeksiantaja
Työryhmä	Sosiaali- ja terveysministeriö
	HARE-numero ja toimitilimen asettamispäivä
	STM030:00/2010
Muiston nimi	
Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia. Toimintaohjelman 2010–2014 loppuraportti	
Tiivistelmä	
<p>■ Terveyden edistämisen politiikkaohjelman (2007–2011) osana käynnistettiin taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutusten selvitystyö. Siihen sisältyi esitys Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelman käynnistämisestä vuosiksi 2010–2014.</p> <p>Selvitystyön tekijä Hanna-Liisa Liikanen esitti kaikkiaan 18 toimenpide-ehdotusta, joiden avulla voidaan edistää terveyttä ja hyvinvointia taiteen ja kulttuurin keinoin. Ohjelman tavoitteeksi asetettiin, että jokaisella on oikeus ja tasa-arvoinen mahdollisuus itse tehdä taidetta ja osallistua kulttuuritoimintaan ja että kulttuurin vaikutukset ihmisen hyvinvointiin on tunnustettu poliittisella, hallinnollisella ja rakenteiden tasoilla.</p> <p>Toimintaohjelmakauden aikana tietoisuus taiteen ja kulttuurin myönteisistä vaikutuksista ihmisen hyvinvointiin on lisääntynyt ja kulttuurilähtöisten menetelmien käyttö yleistynyt. Yleinen asenneilmapiiri on muuttunut positiivisemmaksi ja hallinnollista yhteistyötä on virinnyt eri puolilla Suomea. Taiteen ja kulttuurin menetelmät ovat jalkautumassa pienin askelin varsinaisen toiminnan piiriin, mutta alueelliset erot ovat vielä suuria. Toimintaohjelma on herättänyt runsaasti kiinnostusta myös kansainvälisesti. Erityistä huomiota on kiinnitetty toimintamalliin, jossa useampi ministeriö on sitoutunut yhteistyöhön ohjelman toimeenpanossa.</p> <p>Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – toimintaohjelman loppuraportti on rakenteeltaan kollaasimainen ja koostuu varsinaisen raporttiosuuden lisäksi artikkeleista ja case-esimerkeistä. Näin pyritään korostamaan kentän monimuotoisuutta, laajuutta ja rosoisuutta. Loppuraportissa on haluttu kuulla myös kentän toimijoita ja tuoda esille heidän ääntään. Tilattujen artikkelien lisäksi tehtiin webropol-kysely toimintaohjelman tavoitteiden onnistumisesta.</p> <p>Toimeksiantonsa mukaisesti koordinaatio- ja seurantaryhmän esittää ehdotuksia jatkotoimiksi toimintaohjelmakauden jälkeiselle ajalle. Nämä 12 ehdotusta on koottu raportin alkuun.</p> <p>Keskeisiin ehdotuksiin kuuluu kolmivuotisen yhteistyöryhmän asettaminen sekä määrärahan asettaminen Taiku-kotipesän toimintaa varten. Tulevissa sosiaali- ja terveydenhuollon rakenteissa tulisi huomioida ennaltaehkäisevä taide- ja kulttuuritoiminta. Toisaalta kannustetaan taide- ja kulttuurilaitoksia edistämään osallisuutta, kulttuurin saavutettavuutta ja yleisöyhteistyötä tulos- ja informaatio-ohjauksen avulla. Työelämän osalta ministeriöiden ja työmarkkinajärjestöjen tulisi kannustaa yrityksiä ja julkisia organisaatioita ottamaan käyttöön taidelähtöisiä menetelmiä kannustavan johtamisen, innovaatioiden, työhyvinvoinnin ja tuottavuuden lisäämiseksi.</p>	
Asiasanat	
Hyvinvointi, kulttuuri, taide, terveys, terveysvaikutukset, työhyvinvointi	
Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2015:17	Muut tiedot
	www.stm.fi
ISSN-L 2242-0037	Kokonaissivumäärä
ISSN 2242-0037 (verkkojulkaisu)	61
	Kieli
	Suomi
ISBN 978-952-00-3578-5	
URN:ISBN:978-952-00-3578-5	
http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3578-5	

PRESENTATIONSBLAD

Utgivare	Datum
Social- och hälsovårdsministeriet	16.4.2015
Författare	Uppdragsgivare
Arbetsgrupp	Social- och hälsovårdsministeriet
	Projektnummer och datum för tillsättandet av organet
	SHM030:00/2010

Rapportens titel

Slutrapport om åtgärdsprogrammet Konst och kultur ger välfärd 2010–2014

Referat

■ Som en del av politikprogrammet för hälsofrämjande (2007–2011) inleddes ett utredningsarbete om välfärdseffekterna av konst och kultur. I det ingick ett förslag till att inleda åtgärdsprogrammet Konst och kultur ger välfärd år 2010–2014.

Upphovsmannen bakom utredningen Hanna-Liisa Liikanen lade fram totalt 18 åtgärdsförslag, med hjälp av vilka hälsa och välfärd kan främjas genom konst och kultur. Som mål för programmet sattes upp att var och en har rätt och lika möjligheter att själv göra konst och delta i kulturverksamhet och att kulturens effekter på människans välfärd har erkänts på politiska, administrativa och strukturella nivåer.

Under åtgärdsprogrammet har medvetenheten om konstens och kulturens positiva effekter på människans välbefinnande och användningen av kulturbaserade metoder ökat. Den allmänna inställningen har blivit positivare och administrativt samarbete har genererats runt om i Finland. Konstens och kulturens metoder håller på att förankras med små steg inom ramen för den faktiska verksamheten, men de regionala skillnaderna är fortfarande stora. Åtgärdsprogrammet har väckt stort intresse även internationellt. Särskild fokus har lagts vid en verksamhetsmodell där flera ministerier har förbundit sig att samarbeta vid genomförandet av programmet.

Slutrapporten om åtgärdsprogrammet Konst och kultur ger välfärd liknar till strukturen ett kollage och består av förutom den egentliga rapportdelen även av artiklar och case-exempel. Avsikten är att därigenom betona fältets mångfald, omfattning och ojämnheter. I slutrapporten har man även velat lyssna till aktörerna på fältet och låta deras röster höras. Utöver de beställda artiklarna genomfördes även en webropol-enkät om hur man lyckats uppfylla åtgärdsprogrammets mål.

I enlighet med sitt uppdrag lägger koordinerings- och uppföljningsgruppen fram förslag till fortsatta åtgärder för tiden efter åtgärdsprogrammet. Dessa 12 förslag har sammanställts i början av rapporten.

I de centrala förslagen ingår tillsättning av en samarbetsgrupp för tre år och anslag för Taiku-hemmabas verksamhet. Förebyggande konst- och kulturverksamhet bör beaktas i social- och hälsovårdens framtida strukturer. Å andra sidan uppmuntras konst- och kulturinstitut att främja delaktighet, kulturell tillgänglighet och publiksamarbete genom resultat- och informationsstyrning. Kommunerna har en viktig roll här. Ministerierna och arbetsmarknadsorganisationerna bör i fråga om arbetslivet uppmuntra företag och offentliga organisationer att ta i bruk konstcentrerade metoder för att öka sporrande ledarskap, innovationer, välbefinnande i arbetet och produktiviteten.

Nyckelord

Hälsa, hälsoeffekter, kultur, konst, välfärd, välbefinnande i arbetet

Social- och hälsovårdsministeriets rapporter och promemorior 2015:17

Övriga uppgifter
www.stm.fi/svenska

ISSN-L 2242-0037

ISSN 2242-0037 (online)

ISBN 978-952-00-3578-5

URN:ISBN:978-952-00-3578-5

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3578-5>

Sidoantal

61

språk

Finska

SOCIAL- OCH
HÄLSOVÅRDSMINISTERIET

SISÄLLYS

JOHDANTO.....	7
EHDOTUKSET JATKOTOIMIKSI.....	8
TOIMINTAOHJELMAN TOTEUMA	9
1. LAINSÄÄDÄNTÖ, HALLINTO JA RAHOITUS	9
1.1 Ohjelman valtakunnallinen koordinointi	9
1.2 Työ alueilla	9
1.3 Kuntien toiminta on monipuolistunut	10
Keinoja löytyy, kun on tahtoa!	11
1.4 Tuki kulttuurin hyvinvointivaikutuksia edistävään toimintaan.....	13
Mikä tahansa reaktio on oikea reaktio	15
1.5 Pohjoismainen yhteistyö.....	18
2. JULKISEN, YKSITYISEN JA KOLMANNEN SEKTORIN VÄLINEN YHTEIS- TYÖ	19
2.1 Uusia palvelukonsepteja	19
2.2 Taide ja kulttuuri työelämässä	19
Taide ja työhyvinvointi.....	21
Taiten toimien tuottoa.....	23
2.3 Arjen kulttuurisuus ja ympäristöt	25
Arjen ympäristöihin taidetta ja kulttuuria	25
2.4 Taide ja kulttuuri kaikkien ulottuville.....	27
Vapaaehtoisen kanssa taiteen äärelle	28
Kimmoke–ranneke.....	30
Vankilateatteri	32
3. TUTKIMUKSEN JA TIETOPOHJAN LISÄÄMINEN	34
3.1 Tutkimus ja opetus.....	34
Taide, taidelähtöisyys ja tutkimus.....	35
3.2 Toimintakokeilut, hankkeet ja selvitykset	39
4. KOULUTUS	40
4.1 Esiopetus ja perusopetus.....	40
4.2 Lukiokoulutus	41
4.3 Ammatillinen koulutus	41
4.4 Ammattikorkeakoulut	41
Työelämän haasteisiin vastaaminen.....	42
5. TIEDON LEVITTÄMINEN	45
5.1 Tietopankki.....	45
5.2 Terveyttä kulttuurista -verkosto.....	45
Terveyttä kulttuurista -verkosto laajenee.....	45
5.3 Seminaarit, kampanjat ja muu vaikuttaminen.....	47
Arvioita toimintaohjelman vaikutuksista ja tuloksista.....	48
Mietteitä ohjelman toteutumisesta	50
LIITTEET	51
Koordinaatio- ja seurantaryhmä	51
Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – toimintaohjelma 2010–2014.....	53
Ehdotus yhteistyöryhmän toimeksiannoksi	55
Koonti webropol-kyselystä.....	57
Viitteet	60

JOHDANTO

Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelma (Taiku) sai alkunsa Matti Vanhasen II hallituksen Terveiden edistämisen politiikkaohjelmasta. Osana politiikkaohjelmaa käynnistettiin poikkihallinnollisen Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelman valmistelu vuosille 2010–2014. Kulttuuri- ja urheiluministeri Stefan Wallin kutsui syksyllä 2008 toimintaohjelman valmistelua varten selvittäjäksi VTT Hanna-Liisa Liikasen ja hänen tuekseen laajapohjaisen asiantuntijaryhmän.

Selvittäjä esitti kaikkiaan 18 toimenpide-ehdotusta, joiden avulla voidaan edistää terveyttä ja hyvinvointia taiteen ja kulttuurin keinoin. Toimenpide-ehdotukset oli jaoteltu

- 1) lainsäädäntöä, hallintoa ja rahoitusta,
- 2) julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin välistä yhteistyötä,
- 3) tutkimuksen ja tietopohjan lisäämistä,
- 4) koulutusta ja
- 5) tiedon levittämistä koskeviin ehdotuksiin.

Ohjelman tavoitteena oli, että jokaisella on oikeus ja tasa-arvoinen mahdollisuus itse tehdä taidetta ja osallistua kulttuuritoimintaan ja että kulttuurin vaikutukset ihmisen hyvinvointiin on tunnustettu poliittisella, hallinnollisella ja rakenteiden tasoilla.

Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelmalla oli kolme keskeistä teemaa:

- kulttuuri osallisuuden, yhteisöllisyyden, arjen toimintojen ja ympäristön edistäjänä
- taide ja kulttuuri osana sosiaali- ja terveydenhuoltoa
- työhyvinvoinnin tukeminen taiteen ja kulttuurin keinoin.

Peruspalveluministeri Paula Risikko asetti 21.4.2010 toimintaohjelman toteuttamista, koordinoimista ja tunnetuksi tekemistä varten poikkihallinnollisen koordinaatio- ja seurantaryhmän. Ryhmän tuli seurata toimintaa eri hallinnonaloilla ja laatia ehdotuksia tarvittavista uusista järjestelyistä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitokselle perustettiin toimintaohjelman ”kotipesä”, jonka keskeisenä tehtävänä oli tiedon välittäminen kulttuurin hyvinvointivaikutuksista.

Toimintaohjelmakauden aikana tietoisuus taiteen ja kulttuurin myönteisistä vaikutuksista ihmisen hyvinvointiin on lisääntynyt ja kulttuurilähtöisten menetelmien käyttö yleistynyt. Suurimmat edistysaskeleet on saavutettu vanhustyössä. Yleinen asenneilmapiiri on muuttunut positiivisemmaksi ja hallinnollista yhteistyötä on virinnyt eri puolilla Suomea. Taiteen ja kulttuurin menetelmät ovat jalkautumassa pienin askelin varsinaisen toiminnan piiriin, mutta alueelliset erot ovat vielä suuria. Tämä kävi erityisesti ilmi alueellisissa seminaareissa, joita järjestettiin yhteistyössä taiteen keskustoimikunnan ja Taiteen edistämiskeskuksen kanssa vuosina 2011 ja 2014.

Toimintaohjelma on herättänyt runsaasti kiinnostusta myös kansainvälisesti. Erityistä huomiota on kiinnitetty toimintamalliin, jossa useampi ministeriö on sitoutunut yhteistyöhön ohjelman toimeenpanossa. Toimintaohjelmaa on esitelty mm. Ruotsissa, Italiassa, Liettuassa, Iso-Britanniassa ja välillisesti Australiassa.

Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelman loppuraportti on rakenteeltaan kollaasimainen ja koostuu varsinaisen raporttiosuuden lisäksi artikkeleista ja case-esimerkeistä. Näin pyritään korostamaan kentän monimuotoisuutta, laajuutta ja rosoisuutta. Raportin alkuun on koottu ehdotuksia jatkotoimiksi seuraavalle hallituskaudelle.

Loppuraportissa on haluttu kuulla myös kentän toimijoita ja tuoda esille heidän ääntään. Tilattujen artikkelien lisäksi tehtiin webropol-kysely toimintaohjelman tavoitteiden onnistumisesta. Kysely lähetettiin valikoidusti mm. niille toimijoille, joille taiteen keskustoimikunta tai Taiteen edistämiskeskus on myöntänyt erityisavustuksia kulttuurin hyvinvointivaikutuksia edistäviin hankkeisiin vuosina 2012–2013. Kyselyn tulokset ovat luettavissa liitteessä 4.

EHDOTUKSET JATKOTOIMIKSI

Sosiaali- ja terveysministeriön toimeksiannon mukaisesti Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – koordinaatio- ja seurantaryhmän yhtenä tehtävänä oli laatia ehdotuksia jatkotoimiksi toimintaohjelmakauden jälkeiselle ajalle.

Koordinaatio- ja seurantaryhmä pitää tärkeänä, että taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toiminnan edistäminen sisällytetään tulevaan hallitusohjelmaan. Toimintaohjelman puitteissa saavutettujen tulosten levittämiseksi ja toteutumatta jääneiden tavoitteiden saavuttamiseksi tarvitaan seuraavia jatkotoimenpiteitä:

1. Sosiaali- ja terveysministeriö ja opetus- ja kulttuuriministeriö asettavat vuosille 2015–2018 terveyttä ja hyvinvointia edistävän taide- ja kulttuuritoiminnan yhteistyöryhmän ja varaavat sen toimintaan tarvittavat määrärahat. Ehdotus yhteistyöryhmän toimeksiannoksi on liitteessä 3.
2. Opetus- ja kulttuuriministeriö osoittaa vuosittain määrärahan Taiteen edistämiskeskuselle jaettavaksi edelleen terveyttä ja hyvinvointia edistäviin kulttuurihankkeisiin ja ”Taiku-kotipesän” toimintaan.
3. Opetus- ja kulttuuriministeriö kannustaa alaisiaan instituutioita ja muita taide- ja kulttuurilaitoksia edistämään osallisuutta, kulttuurin saavutettavuutta ja yleisöyhteistyötä tulos- ja informaatio-ohjauksen avulla.
4. Tulevissa sosiaali- ja terveydenhuollon rakenteissa huomioidaan ennaltaehkäisevä kulttuuri- ja taidetoiminta.
5. Ministeriöiden, tutkimuslaitosten ja työmarkkinajärjestöjen yhteistyöllä kannustetaan yrityksiä ja julkisia organisaatioita ottamaan käyttöön taidelähtöisiä menetelmiä kannustavan johtamisen, innovaatioiden, työhyvinvoinnin ja tuottavuuden lisäämiseksi.
6. Sosiaali- ja terveysministeriö, opetus- ja kulttuuriministeriö, ympäristöministeriö, työ- ja elinkeinoministeriö, Raha-automaattiyhdistys ja Taiteen edistämiskeskus ottavat tuki- ja kehittämistoiminnassaan huomioon kolmannen sektorin merkityksen taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia –toiminnassa.
7. Kunnat osoittavat edullisia toimitiloja kulttuurin vapaan kentän toimijoille ja kansalaisjärjestöille omaehtoiseen osallisuutta ja yhteisöllisyyttä edistävään luovaan toimintaan.
8. Kuntien kulttuuritoimijat vastaavat yhdessä sosiaali- ja terveydenhuollon toimijoiden kanssa siitä, että erityisryhmien kulttuuripalvelujen saatavuus varmistetaan. Toiminnalle luodaan rakenteita ja sitä resursoidaan osana ennaltaehkäiseviä sosiaali- ja terveyspalveluja. Kulttuurisesta hyvinvointitoiminnasta raportoidaan kuntien hyvinvointikertomuksissa.
9. Opetushallitus kannustaa koulutuksen järjestäjiä vahvistamaan taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksia eri koulutusasteilla monialaisen yhteistyön ja kehittämistoiminnan avulla. Koulutuksen järjestäjille annetaan tukea kulttuurikasvatussuunnitelmien laadintaan ja toteuttamiseen yhteistyössä eri kulttuuritoimijoiden kanssa.
10. Ammattioppilaitokset ja korkeakoulut edistävät sosiaali- ja terveysalan sekä kulttuurialan yhteiskoulutusta taide- ja kulttuurilähtöisten menetelmien ymmärtämisen ja osaamisen lisäämiseksi.
11. Yliopistot ja ammattikorkeakoulut tiivistävät yhteistyötään perustamalla taiteen, taidelähtöisyyden ja hyvinvoinnin tutkimuksen ja opetuksen verkoston.
12. Sosiaali- ja terveysministeriö kannustaa projektitiedon kokoamista Innokylään, johon kerätään taidelähtöisten kehityshankkeiden tulokset ja niistä saadut hyvät käytännöt. Taiku-yhteistyötä varten perustettava uusi kotipesä ylläpitää ja kehittää Taikukotisivuja siten, että ne muodostavat toimivan kokonaisuuden Innokylän Taikufoorumin kanssa.

TOIMINTAOHJELMAN TOTEUMA

1. LAINSÄÄDÄNTÖ, HALLINTO JA RAHOITUS

Toimintaohjelman ensimmäisen osan toimenpide-ehdotukset¹ liittyivät taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – työn valtakunnalliseen koordinointiin, lainsäädännön uudistamiseen ja strategiatyöhön, alueellisen yhteistyön kehittämiseen ja erilaisiin tukitoimiin terveyttä kulttuurista -toiminnan juurruttamiseksi sosiaali- ja terveydenhuollon kentälle.

Näissä tavoitteissa onnistuttiin monilta osin, mutta kyse oli paljolti ohjelman resurssien ja sen puitteissa toteutetuista ratkaisuista ja yhteistyörakenteiden luomisesta. Koordinaatio- ja seurantaryhmä, projektkoordinaattorin palkkaus, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos ohjelman kotipesänä, opetus- ja kulttuuriministeriön rahallinen tuki erilaisiin hankkeisiin sekä terveyden edistämisen politiikkaohjelman osarahoitus takasivat puitteet ohjelman toteutukselle ja erilaisille tapahtumille ja tapaamisille.

Toimintaohjelmakaudella hyväksyttiin sekä terveydenhuoltolaki- että sosiaalihuoltolakiuudistukset. Näihin lakeihin ei kulttuurin terveys- ja hyvinvointivaikutuksia saatu kirjattua niin vahvasti kuin tavoiteltiin, mutta osana laajaa hyvinvoinnin käsitettä taiteen ja kulttuurin merkitys näkyy lakien perusteluissa. Erittäin vahvasti se näkyy vanhustenhuollon uudistetuissa laatusuosituksissa.

1.1 Ohjelman valtakunnallinen koordinointi

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 21.4.2010 Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -koordinaatio- ja seurantaryhmän, jonka tehtävänä oli toimintaohjelman toteuttaminen, koordinointi ja tunnetuksi tekeminen. Tämän lisäksi ryhmän tuli laatia ehdotuksia tarvittavista uusista järjestelyistä ja seurata toimintaa eri hallinnonaloilla. Koordinaatio- ja seurantaryhmän työskentelyyn osallistui edustajia opetus- ja kulttuuriministeriöstä (OKM), sosiaali- ja terveysministeriöstä (STM), ympäristöministeriöstä (YM) sekä työ- ja elinkeinoministeriöstä (TEM) sekä keskeisiä toimijoita ja asiantuntijoita sosiaali- ja terveyssektorilta ja kulttuurin alalta.

Koordinaatio- ja seurantaryhmän tukena toimi erillinen työryhmä, ”Taiku-työryhminen”, joka on valmistellut ja toteuttanut ohjelman tavoitteiden mukaisia toimenpiteitä.²

Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselle perustettiin toimintaohjelman ”kotipesä”, jonka keskeisenä tehtävänä oli tiedon välittäminen. Toimintaohjelman osa-aikaisena *koordinaattorina* toimi 1.2.2011 alkaen Kirsi Lajunen Taide- ja kulttuurialan ammattijärjestö TAKU ry:stä. Koordinaattorin työpiste sijaitsi Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksella.

1.2 Työ alueilla

Koordinaatio- ja seurantaryhmä järjesti vuonna 2011 yhteistyössä taiteen keskustoimikunnan ja alueellisten taidetoimikuntien kanssa 17 Taiku-seminaaria alueellisten yhteistyömallien kehittämiseksi. Seminaarien tavoitteena oli esitellä Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelmaa, verkottaa toimijoita ja tutustua alueiden omiin hyvinvointiselvityksiin sekä paikalliseen Taiku-työhön. Seminaareihin osallistui yhteensä noin 1 000 kävijää.

Toimintaohjelman päätösvuonna järjestettiin jälleen yhteistyössä neljän alueellisen seminaarin sarja, joiden tarkoitus oli tuoda esiin toimintaohjelman tuloksia, toimintaohjelman ai-

kana syntyneitä toimintamalleja ja hyviä käytäntöjä. Päätösseminaareihin osallistui noin 300 henkilöä (ks. myös luku 5.3).

Opetus- ja kulttuuriministeriön ja Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskusten (ELY) tulohajauksessa taide- ja kulttuuripalveluiden kehittämistehtävään on sisällytetty myös taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -hankkeiden rahoittaminen alueilla. Hankkeiden rahoitus tapahtuu kansallisin ja EU-varoin (mm. TEKES ja Rakennerahastot). Rakennerahastoja käsitellään enemmän luvussa 1.4.3.

Maakunnan liitot ohjaavat kehittämistoimintaa alueellaan maakuntaohjelmin ja maakuntaohjelmien toimeenpanosuunnitelmien kautta. Noin puolet 19 maakunnasta on kirjannut omaan ohjelmaansa kulttuuristen hyvinvointipalvelujen lisäämisen. Hyvinvoinnin edistäminen ja toimialojen välinen yhteistyö on kaikilla maakunnilla ohjelmissaan.

Kulttuurin ja hyvinvoinnin väliset yhteydet on huomioitu suomalaista aluepolitiikkaa ohjaavissa ohjelmissa kuten Maaseutupoliittisessa kokonaisohjelmassa 2014–2020.

1.3 Kuntien toiminta on monipuolistunut

Toimintaohjelman voimassaoloaikana näkemys kulttuuripalvelujen merkityksestä kuntalaisten hyvinvoinnin kannalta strategisella tasolla on laajentunut kunnissa. Monen kunnan strategioissa tämä ulottuvuus huomioidaan tavalla tai toisella, ja myös hyvinvointikertomuksissa peilataan kuntalaisten hyvinvointia kulttuuripalvelujen näkökulmasta. Sosiaali- ja terveystieteiden järjestäjätahojen tietoisuus toiminnan vaikuttavuudesta on merkittävästi lisääntynyt ja samalla hyvien tuotteistettujen palvelujen kysyntä on noussut.

Palvelujen järjestämisen kannalta huomio on kiinnittynyt palvelujen hankinnan sujuvuuteen, helppouteen ja selkeyteen. On huomattu, että niissä kunnissa, joissa on luotu välittäjätaho kulttuuripalvelujen ja sosiaali- ja terveydenhuollon välille, on palvelujen toteuttaminen huomattavasti helpottunut. Palvelujen tarkastelu elämäntaakan mukaan on myös edesauttanut kulttuuripalvelujen integrointia kaikkiin palveluketjuihin.

Taiteen ja kulttuurin hyvinvointipalvelujen projektimaisesta toteuttamisesta on siirrytty kohti vakiintunutta toimintaa, mutta valtavasti työtä on edelleen jäljellä ennen kuin nämä hyvinvointipalvelut ovat itsestään selvä osa rakenteita. Ilahduttavan paljon on syntynyt uusia yhteistyöverkostoja, uusia toimintatapoja ja poikkihallinnollisia työryhmiä, joihin kuuluvat sekä kuntaorganisaation omat että ulkopuolisten tahojen toimijat. Nämä uudet verkostot ovat rakentuneet paikallisten tarpeiden ja olosuhteiden mukaan.

Keväällä 2014 tehdyn kyselytutkimuksen mukaan viidessä yli 50 000 asukkaan kaupungissa työskentelee päätoiminen ikäihmisten kulttuuripalveluiden koordinaattori, suunnittelija tai tuottaja. Helsingissä vanhustyön kulttuurisuunnittelija toimii kulttuurikeskuksen ja sosiaali- ja terveysviraston yhteisenä työntekijänä. Lisäksi viidessä kaupungissa ikäihmisten kulttuuripalveluiden suunnittelu on huomioitu merkittävänä osana yhden tai useamman kulttuuripalveluiden henkilöstöön kuuluvan työntekijän toimenkuvassa.

Toisiin kaupunkeihin on sosiaali- ja terveystieteisiin palkattu kulttuuripalveluiden koordinaattoreita. Heidän nimikkeenään voi olla esimerkiksi virike- tai kulttuuritoiminnan koordinaattori tai -ohjaaja. Kaupungeissa toimii myös, hallintorakenteesta riippuen, erillisiä poikkihallinnollisia työryhmiä, jotka yhdessä kehittävät ja suunnittelevat ikäihmisten kulttuuritoimintaa.

Pienissä kunnissa on hyviä esimerkkejä siitä, että monipuolisella yhteistyöllä ja asioiden järkevällä koordinoinnilla voidaan saada aikaan hyviä toimintamalleja. Toimiva tapahtumallakka jo edesauttaa hoivakotien oman toiminnan aikatauluttamista ja tapahtumien tilaamista omaan yksikköön. Valtakunnalliset hankkeet ovat myös mahdollistaneet taiteilijoiden työskentelyn pienissä kunnissa. Pienen kunnan etuna on, että työntekijät tuntevat toistensa hyvin ja hyvän esimerkin voima kantaa usein pitkälle.

Kuntien välisen yhteistyön vahvistamiseksi on kulttuurisen vanhustyön toimijoista koottu valtakunnallinen verkosto, joka tulevaisuudessa järjestäytyisi valtakunnallisen lastenkulttuuri-verkoston tapaisesti. Verkostossa kulttuurisessa vanhustyössä aktiiviset kaupungit voivat vaihtaa kokemuksia ja kehittää toimintaansa.

Sosiaali- ja terveystalvelujen asiakkaan kulttuuritarpeiden huomioiminen hoito- ja palvelusuunnitelmassa on toteutunut Turun ja monien muiden kuntien vanhustenhuollon yksiköissä erityisesti KUVA-hankkeen (Kulttuuria vanhusten arkeen) tuloksena.

Ikäihmisten elämänlaatua ja palveluja koskevan laatusuosituksen läpileikkaavana periaatteena on osallisuuden monimuotoinen turvaaminen. Suosituksessa mainitaan useita asioita, joiden tarkoituksena on turvata ikäihmisten oikeudet kulttuuripalveluihin.

Kuntaliitto koordinoi tällä hetkellä kuntien sähköistä hyvinvointikertomuskäytäntöä ja kertomuksiin kuntien on mahdollista liittää myös taiteen ja kulttuurin alaa koskevia indikaattoreita. Sähköisten hyvinvointikertomusten kehittämishankkeessa indikaattoripankkiin ja ohjekysymyksiin on sisällytetty kysymysehdotuksia, joilla kunnat voivat mitata alueellaan kulttuurin hyvinvointivaikutuksia. Tilastokeskuksen vapaa-aika- ja ajankäyttötutkimukset sekä kulttuuritilastot vahvistavat tärkeällä tavalla tietopohjaa ja tukevat kuntien hyvinvointikertomusten laadintaa.

KEINOJA LÖYTYY, KUN ON TAHTOA!

Taiteen ja kulttuurin menetelmien käytöstä kunnallisessa hoivatyössä

Helena Räsänen, palvelujohtaja, ikääntyneiden palvelut, Sipoon kunta

Voivatko kulttuuripalvelut muuttaa koko hoivapalvelun asenne- ja toimintakulttuuria ja lisätä myös työntekijöiden työhyvinvointia?

Kyllä voivat. Olen nähnyt tämän muutoksen Sipoossa, missä olemme aktiivisesti jo useamman vuoden ajan panostaneet kulttuuripalveluihin myös ikääntyneiden palveluissa. Tämä nousi mieleeni jokin aika sitten keskiviikkoillan konsertissa Sipoon Topelius-salissa. Katsomo oli täynnä sipoolaisia, ja sinne saapui myös ympärivuorokautisesta yksiköstä asukkaita hoitajien ja vapaaehtoisten kanssa, vaikka konsertti alkoi illalla vasta klo 19.00. On uskomatonta, että hoivayksiköstä lähdettäisiin vielä illalla jonnekin, ja vielä pyörätuoleilla ja sadesäässä!

Ennenkuulumatonta jossain, mutta ei enää Sipoossa!

Koska tulevaisuus ei tule sattumalta, meidän on tiedettävä ja tahdottava suunta, mihin halutaan mennä. Taiteen ja kulttuurin menetelmät eivät kävele itsestään hoivayksiköiden ovista sisään. Eivät ainakaan vielä ole kävelleet. Tahdon lisäksi tarvitaan yhteistyötä, verkostoja, vakuuttelua ja voimavaroja, mukaan lukien rahaa.

Sipoossa on hoivapalveluissa ollut taideryhmä, jota vetää koulutettu kuvataiteilija nyt jo kuudetta vuotta. Ryhmällä on ollut kaksi taidenäyttelyä Sipoon kirjastossa. Kuvataiteilijan palkka on maksettu sijaisrahoista. Ovathan yksikön asukkaat poissa yksiköstä ollessaan taideryhmässä. Miksei sijaisrahaa voisi käyttää myös tähän?

Kuvataide on ollut suuri ilo ihmisille, jotka ovat aikaisemmin olleet siitä kiinnostuneita, kuten myös heille, jotka ovat aina halunneet tehdä taidetta, mutta eivät jostain syystä ole ehtineet tai joille se ei ole muuten ollut mahdollista. Taideryhmän lisäksi olemme panostaneet asu-misyksiköiden seinillä olevaan kuvataiteeseen hankkimalla paikallisten kuvataiteilijoiden töitä. Sipoon seniorikeskuksen saneerauksen yhteydessä hankimme uusia tauluja ilahduttamaan asukkaiden ja työntekijöiden arkipäivää. Estetiikka ja etiikka kulkevat mielestäni käsi kädessä hoivatyössä. Esteettinen kokemus ja se, kuinka asiat tunnetaan aistien kautta, ohjaavat meitä tekemään hoitajina myös eettisesti kestäviä päätöksiä ja ratkaisuja.

Keinoja löytyy, kun on tahtoa!

Kunnan ei tarvitse eikä pidäkään tehdä kaikkea itse. On tärkeää, että on kumppaneita niin oman kunnan organisaation sisältä kuin ulkopuolelta. Esimerkiksi kunnan kirjasto on loistava

paikka vanhusten taidenäyttelylle tai eri koulujen oppilaat voivat tehdä yhdessä vanhusten kanssa vanhusten viikon esitteen. Tärkeää on muuttaa kaikkien toimijoiden asenteita. Sen sijaan, että tehtäisiin jotain vanhuksille, tehdään yhdessä. Ihminen on vanhanakin elävä, eheä. Eräs vanha ihminen sanoi minulle kerran: ”Meillä on paljon elossa olevia kuolleita – kukaan ei näe eikä kuule”.

Tärkeää on myös, että kunnan hoivatyö on avoin ympäröivälle yhteiskunnalle ja sille, mitä siellä tapahtuu. Paikalliset musiikkioppilaitokset ovat oiva esimerkki siitä, miten niiden oppilaat saavat arvokasta esiintymiskokemusta hoivayksiköissä. Samalla hoitohenkilöstö ja asukkaat saavat helposti kosketuksen taiteeseen ja mahdollisuuden innostua siitä.

Sipoossa on viime vuoden ajan joka kuukausi yhtenä sunnuntaina järjestetty yhteistyössä Porvoon seudun musiikkiopiston kanssa ympärivuorokautisessa hoivassa asuville kahvikonsertteja. Muistisairautta sairastavat asukkaat tulevat Elsie-talon juhlasaliin eri hoivayksiköistä hoitajien, omaisen tai vapaaehtoisen kanssa kauniisti puettuina nauttimaan musiikista ja juomaan kakkukahvit posliinikupeista. Esiintyjät ovat olleet Suomen huippuja. Keväällä eräs mies, joka ei ollut puhunut kahteen vuoteen, alkoi yhtäkkiä puhua vierellään istuvalle hoitajalle. Olen myös huomannut, että kaikki hyvinkin muistisairaavat asukkaat osaavat edelleen juoda posliinikupista, mitään muovista nokkamukia ei tarvita. Jokaisessa konsertissa asukkaat ovat istuneet hiirenhiljaa, taputtaneet ja nauttineet esityksistä. Kuka vielä sanoo, että taidetta ei kannata tai on turhaa tarjota hoivayksiköiden asukkaille?

Hoivapalveluja johtavan on verkostoiduttava alueellisten toimijoiden kanssa, ”parastettava” hyviä malleja ja haettava rahoitusta taide-elämyksiin esimerkiksi erilaisista säätiöistä tai pankeista. Myös paikalliset Rotaryt ja Lionsit ovat olleet Sipoossa merkittäviä yhteistyökumppaneita. Lisäksi kunnissa on monesti myös vanhusten hyvinvointiin kohdennettuja testamenttirahastoja. Näistä kannattaa olla tietoinen ja käyttää niitä taiteilijoiden palkkaamiseen. Myös oman yksikön budjetista voidaan käyttää osa samaan tarkoitukseen.

Tämä on uudenlaista ajattelua, mutta olen vakaasti sitä mieltä, että ihminen tarvitsee vanhanakin muuta kuin puhtautta, lepoa ja ravintoa. Kaikki taide-elämykset, esimerkiksi taidenäyttelyssä käynti, eivät maksa välttämättä mitään. Kyse on asenteistamme ja halustamme tehdä hoitotyötä myös yksikön seinien ulkopuolella. Kyse on ennen kaikkea myös siitä, millainen ihmiskäsitys meillä on. Onko vanha ihminen meille objekti eli tekemisen kohde vai subjekti, joka kykenee tekemään valintoja ja ajattelee.

Jotta taide-elämysten tuominen yksiköihin olisi mahdollista, on jotain jätettävä pois, jotta hoitajille jäisi aikaa tähän. Sairaalamailmaan kuuluvat raportit kansliassa eivät kuulu hoivapalveluihin. Raportoida voidaan lyhyesti, vaikka istuskellen yhdessä vanhusten kanssa ja kuulumisia kysellen. Hoivayksikkö on vanhuksen viimeinen koti, ei sairaala.

Kun asukkaat saavat elämyksiä päiväänsä, yksikössä on hyvinvoivat, ”ei-doupatut” asukkaat - Sipoossa ei viimeiseen kuuteen vuoteen ole ollenkaan säännöllistä unilääkkeiden käyttöä hoivayksiköissä. Myös vanhusten ruokahalu nousee, kun mieli virkistyy. Hyvinvoivien työntekijöiden on huomattu olevan paras rekrytointivaltti, samoin kuin sen, että työntekijät saavat näin tehdä työvuorossaan muutakin kuin tyydyttää asukkaiden perustarpeita.

Kaikki vaikuttaa kaikkeen! Kun henkilökunta voi hyvin, asukkaatkin voivat hyvin.

1.4 Tuki kulttuurin hyvinvointivaikutuksia edistävään toimintaan

1.4.1 Opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonala

Opetus- ja kulttuuriministeriö ja Taiteen edistämiskeskus

Opetus- ja kulttuuriministeriön tuki kulttuurin hyvinvointivaikutuksia edistävään toimintaan on kasvanut huomattavasti Taiku -toimintaohjelmakaudella. Vuonna 2009 tukea myönnettiin 150 000 euroa, kun vuonna 2014 kokonaismääräraha oli jo 416 000 euroa. Kasvua oli kaikkiaan 266 000 euroa eli 177 prosenttia.

Vuosina 2011–2014 kokonaismäärärahasta on käytetty vuosittain 32 000–45 000 euroa toimintaohjelman koordinointiin ja alueelliseen verkostotyöhön. Vuonna 2012 määrärahasta osoitettiin lisäksi 75 000 euroa vankilateatteritoiminnan kehittämiseen. Loput on jaettu avustuksina eri puolilla maata toteutettaville hankkeille. Hankeavustusten jakaminen delegoitiin taiteen keskustoimikunnalle³ vuodesta 2012 alkaen. Avustukset on jaettu toimintaohjelmakaudella seuraavasti:

Taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutusten tuki 2010–2014					
vuosi	myöntäjä	euroa	saapuneet hakemukset	tuetut hankkeet (kpl)	avustus euroa (keskiarvo)
2010	OKM	300 000	81	44	6 818
2011	OKM	325 000	161	65	5 000
2012	TKT	325 000	394	115	2 825
2013	TAIKE	392 000	227	109	3 600
2014	TAIKE	380 000	236	116	3 275
yhteensä		1 722 000	1 099	449	

Taulukko 1 Tuen jakautuminen vuosina 2010–2014

Avustukset taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutusten edistämiseen on jaettu alueittain siitä lähtien, kun ne siirtyivät Taiteen edistämiskeskuksen vastuulle. Vuosina 2012–2014 eniten tukea on kohdistunut Uudellemaalle, Varsinais-Suomeen, Pohjois-Savoon ja Pohjanmaalle. Näiltä alueilta on myös tullut eniten hakemuksia. Vähiten tukea on kohdistunut Lappiin, Etelä-Savoon ja Pohjois-Karjalaan. Tukea ovat saaneet yhdistykset, yritykset ja kuntien yksiköt. Tukea on käytetty taiteen ammattilaisten työllistämiseen, taideproduktioihin, lisäkoulutukseen sekä työpajatoimintaan. Tuella on myös kehitetty työhyvinvointihankkeita, asuinympäristöihin liittyviä projekteja ja yhteistyöverkostoja sosiaali- ja terveystoimen ja taiteen alan toimijoiden välillä.

Taiteen ja kulttuurin hyvinvointi- vaikutusten tuki alueilla 2012–2014	2012	2013	2014	yhteensä
Häme	25 000	25 000	29 000	79 000
Kaakkois-Suomi	25 000	16 000	22 500	63 500
Uusimaa	25 000	78 000	85 000	188 000
Keski-Suomi	25 000	27 500	28 500	81 000
Pirkanmaa	25 000	22 500	30 000	77 500
Pohjanmaa	25 000	32 000	27 000	84 000
Satakunta	25 000	20 500	17 000	62 500
Varsinais-Suomi	25 000	38 500	38 500	102 000
Etelä-Savo	25 000	22 000	13 500	60 500
Pohjois-Karjala	25 000	20 500	16 000	61 500
Pohjois-Savo	25 000	43 000	28 000	96 000
Pohjois-Pohjanmaa ja Kainuu	25 000	24 500	32 000	81 500
Lappi	25 000	22 000	13 000	60 000
Yhteensä	325 000	392 000	380 000	
Taulukko 2 Tuen jakautuminen alueittain 2012–2014				

Taide- ja kulttuuritoiminta on selvästi yleistynyt sosiaali- ja terveydenhuollon kentällä toimintaohjelmakaudella. Tästä on yhtenä osoituksena hakemusten lisääntynyt määrä. Erilaisia hankkeita on satoja ja hakijoina on kuntia, kuntien kulttuuritoimia, taide-, sosiaali- ja terveydenhuollon laitoksia ja yhdistyksiä sekä muita toimijoita.

Vuonna 2010 toteutettiin nuorten taiteilijoiden ja kulttuuri- ja sosiaalialan ammattilaisten *työllistämishanke*. Alueellisten taidetoimikuntien myöntämien avustusten turvin työllistettiin eri puolilla Suomea 96 nuorta hankkeisiin, jossa tuotettiin ja kehitettiin taide- ja kulttuurisisältöisiä hyvinvointipalveluita. Samalla teetettiin alueelliset selvitykset taiteen soveltavasta käytöstä.

Valtaosassa työllistämisavustuksin toteutettuja hankkeita tehtiin poikkihallinnollista yhteistyötä erityisesti kulttuurin ja sosiaali- ja terveysalan hallinnon välillä. Aktiivisin taho kunnissa oli kunnan kulttuuri- tai sivistystoimi. Kunnallinen kulttuuritaho on ollut valtaosassa hankkeita niiden käynnistäjänä myös silloin, kun edistämistoimet on toteutettu sosiaali- ja terveyssektorilla.

Hankkeet lisäsivät taiteen ja kulttuurin toimijoiden vuoropuhelua ja verkostoitumista ja toivat esiin uusia tapoja yhdistää kulttuurialan koulutuksen saaneiden tietotaitoa sosiaalialan palveluihin.

Opetus- ja kulttuuriministeriö on tukenut hyvinvointia ja kulttuurista osallisuutta edistävää toimintaa myös useista muista määrärahoista. Tällaisia ovat mm. avustukset monikulttuurisuuden edistämiseen, taiteilijoiden työllistämiseen ja tuki taiteen ja kulttuurin kehittämishankkeisiin kunnissa ja alueilla. Vammaisyhteisöjen kulttuuritoimintaan ja kulttuurin saavutettavuuden edistämiseen osoitettu tuki on kasvanut huomattavasti, kaikkiaan 70 prosenttia vuodesta 2009.

Museovirasto

Museoviraston myöntämässä innovatiivisissa hankeavustuksissa on painotettu mm. yhteisöllisen toiminnan kehittämistä ja lisäämistä sekä uudenlaisten oppimisympäristöjen luomista ja kulttuuriperintöön liittyvän elämyksellisuuden tarjoamista. Esimerkiksi vuonna 2011 avustettiin Aineen taidemuseon Ainot ja Reinot -hanketta, joka oli suunnattu muistisairaille ja heidän hoitajilleen. Museoviraston pienemmän budjetin Kokeilutonni-avustus, jota on myönnetty vuodesta 2013 lähtien, painottaa samoja periaatteita rohkaisemalla kokeilemaan yleisölähtöisiä toimintamuotoja. Esimerkiksi vuonna 2014 kokeilutonni myönnettiin Varkauden museoille Hyvinvointia museoista -yhteistyöpajoille.

MIKÄ TAHANSA REAKTIO ON OIKEA REAKTIO

Arja Laitinen, hankepäällikkö, Taiteen edistämiskeskus

Kaksi muistoa yhdentoista vuoden takaa, vuodelta 2003. Ensimmäinen liittyy Anti-festivaaliin Kuopiossa. Festivaalilla esiintyi englantilainen esitystaiteilija Eve Dent Sunnen hoitokodissa esityksellään ”Anchor series - Last One Home”. Esitys oli eräänlainen improvisaatiisarja, joka perustui tilojen välissä olemiselle. Muistan, että muutama ihminen kerrallaan pääsi seuraamaan teosta, jossa taiteilija piiloutuu hoitokodin tiloihin. Tila oli lähes autio ja hiljainen, pelottavakin, sitten löydät taiteilijan pienellä sykkyrällä kaapista liikkumattomana, pois katoavana. Näky oli kummallinen ja hyvin vahva. Hoitokodista poistuttaessa olo oli huojentunut ja puhdistunut.

Samana vuonna ilmestyi taide- ja taiteilijapolitiittinen ohjelma ja siihen liittyvä valtioneuvoston periaatepäätös. Ohjelmassa todettiin, että Terveystta kulttuurista -toimintaa jatketaan julkisen sektorin ja kansalaisyhteiskunnan toimin, yhtenä keinona mainittiin alueellisten taide-toimikuntien toiminnan tukeminen ja prosenttiperiaatteen toteuttaminen sosiaali- ja terveystoimen rakentamishankkeissa. Jo tätä ennen taiteen soveltavasta käytöstä innostuttiin 90-luvun alussa, ja vuonna 1990 syntyi YK:n ja Unescon aloitteesta Arts in hospital -liike, joka levisi myös Suomeen taiteen keskustuimikunnan ja alueellisten taidetuimikuntien tukemana.

Seuraavan kerran voimakkaammin lähdeittiin liikkeelle Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimenpideohjelman myötä, jossa tuimikuntalaitoksen tehtäväksi määriteltiin alueellisella tasolla yhteistyömallien ja strategioiden kehittäminen ja koordinointi ja kuntien ja alueellisten toimijoiden yhteistyön vahvistaminen. Työ alkoi eri puolilla Suomea järjestetyillä seminaareilla vuosina 2011-2012, niitä järjestettiin yhteistyössä muun aluehallinnon kanssa (aluehallintovirasto, elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus, maakuntaliitto). Erityisen kiinteä yhteistyö aluehallinnon kanssa on rakentunut Pohjois-Pohjanmaalle. Kuntayhteistyöstä hyvä esimerkki on Tampereelta, jossa ollaan mukana kaupungin kulttuuripalveluiden kanssa kehittämässä malleja hoitohenkilökunnan ja taidetuimijoiden kohtaamiseen.

Taiteella voidaan vaikuttaa ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin

Taiteen edistämiskeskus on pitkään hanketouinnassaan huomioinut taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutukset, vuoden 2014 alusta kootummin kehittämisohjelman kautta. Kehittämisohjelmassa työskentelee neljä läänintaiteilijaa, tehtäväalueenaan taiteen käyttö ja hyvinvointi. Taiteen terveys- ja hyvinvointivaikutuksista ollaan yhä vakuuttuneempia. Taiteen edistämiskeskuksen tulokulma on taiteessa ja taiteen ammattilaisissa. Kehittämisen lähtökohtia on kaksi: taiteilijoiden työllistyminen sosiaali- ja terveystoimen ja yhteisötaiteen hankkeissa ja tähän liittyvä taiteilijoiden osaamisen vahvistaminen. Toisena tulokulmana ovat kansalaisien kulttuuriset oikeudet, taide- ja kulttuuripalvelujen saatavuus ja saavutettavuus. Työssä on myös nostettu esille taiteen käytön mahdollisuudet asuinympäristöissä ja rakentamisessa taiteen prosenttiperiaatteen myötä.

Taiteilijat suhtautuvat tähän työkenttään kaksijakoisesti. Kaija Rensujeffin vuonna 2014 ilmestyneen tutkimuksen *Taiteilijan asema 2010, Taiteilijakunnan rakenne, työ ja tulonmuodostus* mukaan taiteen hyvinvointivaikutuksiin suunnatut voimavarat ja hankkeet jakavat taiteilijakuntaa. Osa taiteilijoista toivoo työllistyvänsä monialaisiin ja -ammattillisiin hankkei-

siin, joilla voi ja saa olla myös sosiaalipoliittisia, terveyttä edistäviä, nuorisotyöhön liittyviä tai muita vastaavia päämääriä. Osa taiteilijoista taas ei hyväksy tämän kaltaista toimintaa, sillä heidän mielestään se on taiteen välineellistämistä ja väheksymistä. He kokevat, että taidetta tulee edelleen voida tehdä ilman muita, taiteen ulkopuolisia päämääriä.

Valtakunnallisessa *Rakenteita ratkomassa* -selvityksessä käytiin läpi taiteilijoiden työn rahoitus- ja toimintamallien juurtumista vanhuspalveluihin ja kartoitettiin, millaisia rakenteellisia toiminta- ja rahoitusmalleja sekä hyviä käytäntöjä eri puolilla Suomea on syntynyt ammatti-taiteilijoiden palveluiden kehittämiseksi ja lisäämiseksi vanhustyössä. Selvitykseen koottiin keskeisten projektien tulokset, niissä syntyneet toimintamallit ja arvioitiin niiden juurtumista käytäntöön. Lisäksi eri kaupungeista on etsitty toimintamalleja, jotka toimivat osana kaupungin perustoimintaa. Alueelliset erot toiminnassa ja rakenteissa ovat isoja ja toiminta keskittyy suuriin kaupunkeihin. Suurimmassa osassa Suomea ei tehdä vakiintunutta yhteistyötä vanhustyössä taiteen ammattilaisten kanssa siinä määrin, että sillä olisi merkittävä vaikutus taiteilijan toimeentuloon, ikäihmisten hyvinvointiin tai taiteen saavutettavuuteen.

Väestön yleinen ikääntyminen on vaikuttanut Taiteen edistämiskeskuksen projektitoiminnan painotuksiin, alueellista painotusta ovat tuoneet eri taiteenalat. Tampereella ja Pirkanmaalla toteutettiin *LiikkUVAT*-projekti, jossa tutkittiin video-, media- ja elokuvataiteen keinoin toteutettujen teosten esitysmahdollisuuksia hoitolaitoksissa vaihtoehtona televisiolle, joka hoitolaitoksissa on yleensä ainoa liikkuvan kuvan esitysmuoto. Lapissa painotettiin musiikkia sekä esiteltiin taidelähtöisiä menetelmiä sosiaali- ja hoitoalalla, Rovaniemellä lähti kehittämään kulttuuripainotteinen vanhusten palvelutalo.

Myös muita kohderyhmiä on huomioitu. Riihimäellä, Hyvinkäällä, Lopella ja Hausjärvellä toteutettiin muotoilutalkoot muotoilijoiden ja työttömien työpajatoiminnan yhteistyökokieluna osallistavan suunnitteluprosessin kautta. Kotkassa on osallistuttu Kasvava keskus -projektiin integroimalla taide ja kulttuuri osaksi toimintamallia, jossa kohderyhmänä ovat uupumuksen tai masennuksen takia opiskelu- tai työelämästä syrjäytyneet tai vakavan syrjäytymisuhan alla olevat. Projekteilla on pyritty löytämään toimintamalleja, joiden avulla pystytään vähentämään tai ennaltaehkäisemään syrjäytymistä ja vahvistamaan sosiaalisia siteitä.

Satakunnassa taiteenalaksi valikoitui nukketeatteri. Projektissa tutkittiin nukketeatterin mahdollisuuksia kehittämällä mm. taiteilija-terapeutti -työparimenetelmää. Työparit ja taiteilijoiden osaamisen vahvistaminen erityistä tukea tarvitsevien ihmisten osallistamisessa ja yhteisötaiteen prosesseissa oli myös Pohjois-Savossa keskeisenä toimintamuotona. Taiteilijoiden työnohjauksen ja mentoroinnin kehittämisellä on siellä etsitty ratkaisuja taiteilijoiden työssä jaksamiseen, alalla ja alueella pysymiseen. Turun seudulla koulutettiin taiteilijoita työskentelemään vanhustyön yksiköissä. Taiteilijat kävivät läpi ohjausjakson, joka koostui ryhmätapaamisista, liiketoimintakoulutuksesta, menetelmätyöpajoista, yhteistapaamisista vanhustyön ammattilaisten kanssa, mentoroinnista ja työskentelyjaksoista vanhustyön toimintayksiköissä.

Taiteen vaikuttavuusanalyysiä pilotoitiin Kotkassa

Kotkassa läänintaiteilijatyönä selvitettiin Kotkan nuorisoteatterin taloudellista ja sosiaalista pääomaa brittiläistä Social Return of Investment (SROI) -menetelmää käyttäen. SROI-laskelman mukaan jokainen nuorisoteatteri sijoitettu euro tuottaa 1,46 euroa takaisin. Nuorisoteatteriin sijoitetut taloudelliset panokset tuloutuvat takaisin ja tuottavat voittoa sosiaalisen pääoman muodossa. Nuoret kokivat ilmaisutaitonsa, rohkeutensa ja itsetuntemuksensa parantuneen teatteriharrastuksen avulla.

Johtaja Minna Sirnö katsoo, että sivistyksen Suomen perustuslain mukaisena perusoikeutena ja YK:n ihmisoikeuksien julistuksessa esitetyn oikeuden taiteen tekemiseen ja kokemiseen tulee olla Taiteen edistämiskeskuksen toiminnan lähtökohtina: "...Niinpä ei riitä, että taide on satojen kilometrien päässä ja kalliiden pääsylippujen myötä saatavillamme. Taiteen tekemisen ja kokemisen pitäisi aidosti olla myös saavutettavissamme riippumatta sosiaalisesta asemastamme tai vaikkapa terveydentilastamme." Taide tulisikin saada pysyväksi osaksi sosiaali- ja terveydenhuoltoa ja rakenteelliseksi yhteistyömuodoksi. Tasa-arvoa ei lisää, että joissakin kunnissa kulttuuritoiminta on otettu huomioon, joissakin taas ei.⁴

1.4.2 Sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonala

Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelmaan (Kaste II) kirjattiin taideläh- töisten menetelmien hyödyntäminen sosiaali- ja terveydenhuollon eri sektoreilla. Erityisesti korostettiin mahdollisuutta hyödyntää uusissa hankkeissa kulttuurisesta vanhustyöstä saatuja kokemuksia. Kaste-ohjelmassa on kannustettu kuntia ottamaan taide ja kulttuuri osaksi uudis- tuneita sosiaali- ja palvelukokonaisuuksia. Hankkeilla on saavutettu pysyviä toimintamalleja, joilla edistetään ikäihmisten ja lasten mielekästä ja monipuolista elämää.

Pohjois-Suomessa Lasten Kaste –hanke on yhteistyössä kaupungin toimijoiden sekä Man- nerheimin Lastensuojeluliiton kanssa toteuttanut taideneuvolatoimintaa. Toimintatapoina ovat musiikkiliikunta, satuhieronta, kuvataide ja kädentyöt. Pohjois-Suomessa tehtiin myös yhteis- työtä sivistys- ja kulttuuripalveluiden kanssa ammattilaisten vetämien työpajojen merkeissä. Mukana toiminnassa ovat olleet kulttuurisen vanhustyön verkoston lisäksi kirjastot, museot ja muut kulttuurilaitokset.

Turussa vanhuksen kulttuuriset tottumukset ja odotukset kirjataan yksilölliseen hoito- ja palvelusuunnitelmaan. Lisäksi Turun kaupungin terveyskeskusten lääkärin jakoivat asiakas- käyntien yhteydessä potilaille kulttuurireseptejä. Asia kiinnosti erityisesti ulkomailla, jossa sitä pidettiin erikoisena, innovatiivisena ja kiinnostavana tapana lähestyä kulttuuria, terveyttä ja hyvinvointia. Etelä-Pohjamaalla Seniorikaste-hankkeessa on tehty kumppanuutta kulttuuri- hankkeiden kanssa järjestämällä esimerkiksi seniorikonsertteja ja kulttuurikaveritoimintaa.

Väli-Suomessa Ikäkaste-hankkeessa 2009–2011 oli Tampereen Kulttuurikaari-osahanke, jossa vietiin taidetta laitoshoidon asukkailla ja henkilöstölle. Laitoshoidon asukkailla ja henki- löstöllä on edelleen säännöllistä yhteistyötä kulttuuritoimijoiden kanssa, esim. sosiaalista sir- kusta sekä museoiden ja kirjaston tuottamia tapahtumia. Museot ovat sijoittaneet mm. video- teoksia hoitolaitoksiin. Hanke oli myös mukana kehittämässä äänimuseota yhteistyössä Me- diamuseo Rupriikin kanssa.

Raha-automaattiyhdistyksen avustuslinjaukset vuosille 2011–2015 mahdollistavat myös taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toiminnan tukemisen. Linjausten mukaan hyvinvoinnin vahvistaminen kulttuurin ja liikunnan keinoin tai luontoa hyödyntäen on RAY-avusteisesti mahdollista silloin, kun toiminnan sisältöjen ja tavoitteiden päähuomio on selkeästi terveyden edistämisessä ja sosiaalisen hyvinvoinnin vahvistamisessa. Tämän linjauksen perusteella on myönnetty joitakin avustuksia, mutta tarkkaa lukumäärää tai euroja ei tilastointijärjestelmästä saada selville.

1.4.3 Rakennerahastot ja Manner-Suomen maaseutuohjelma

Rakennerahastojen sekä Manner-Suomen maaseutuohjelman painopisteet mahdollistivat oh- jelmakaudella 2007–2013 kulttuurista hyvinvointia -hankkeiden toteuttamisen. Rakennerahas- tojen kautta rahoitettiin kaikkiaan 69 hanketta, joiden yhteenlaskettu julkisen rahoituksen määrä oli noin 13,13 miljoonaa euroa. Tyypillistä rakennerahastojen tuella toteutetuille kult- tuurista hyvinvointia -hankkeille on ollut osallisuuden ja yhteisöllisyyden edistäminen taiteen ja kulttuurin keinoin, osaamisen vahvistaminen ja laaja yhteistyö kuntien, oppilaitosten ja kansalaisjärjestöjen kesken.

Manner-Suomen maaseutuohjelman kautta rahoitettiin 71 hanketta, joiden yhteenlaskettu julkisen ja yksityisen rahoituksen määrä oli noin 5,6 miljoonaa euroa. Tyypillistä maaseutuoh- jelman kautta rahoitetuille hankkeille oli pienempi koko, järjestöjen kautta tehtävä työ sekä hankkeiden yleisluonteisuus.

Kun tarkastellaan kulttuuritoiminnalle kokonaisuudessaan myönnettyä kehittämis- hankerahoitusta, ovat kulttuurista hyvinvointia -hankkeet pieni osa siitä, noin 8–10 %.

Ohjelmakaudelle 2014–2020 on valmisteltu kaksi valtakunnallista toimenpidekokonaisuutta, joissa voidaan toteuttaa taiteesta ja kulttuurista -hyvinvointia hankkeita. Loppuvuodesta 2014 käynnistyneet kokonaisuudet ovat ”Osallistamalla osaamista” ja ”Luovaa osaamista”.

1.4.4 Yksityiset rahastot ja säätiöt

Yksityiset rahastot ja säätiöt ovat tukeneet monia taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -teemaisia hankkeita ohjelmakauden aikana. Ne ovat myös huomioineet taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -teeman apurahojensa jakoperusteissa. Esimerkiksi *Kalevala Korun Kulttuurisäätiö* jakaa vuonna 2015 tunnustuspalkintoja teemalla ”kulttuuri ilon tuojana”. *Svenska kulturfonden*illa on ”Kultur i vården” -apuraha, jolla on tuettu kulttuuritoimintaa hoitoalalla vuodesta 2005 ja tukea on tähän mennessä saanut 717 projektia. Taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutusten näkökulma löytyy myös *Koneen Säätiön* ja IHME-nykytaidefestivaalin yhteistyöstä, jossa festivaalia rahoitetaan kolmen vuoden ajan yhteensä 900 000 eurolla.

Suurimpana yksittäisenä tukijana on ollut *Suomen kulttuurirahasto*. Keskusrahaston vuonna 2015 jakaman ”Taidetta hoitolaitoksiin” -apurahan tavoitteena on edistää hoitoa tai erityistä tukea tarvitsevien ihmisten elämänlaatua taiteen tai soveltavan taiteen keinoin. Tukea myönnettiin yhteensä yli 600 000 euroa ja sitä sai 34 hanketta. Aiemmistä tuen kohteista merkittävä on ollut Myrsky-hanke. Myös maakuntarahastot ovat tukeneet erityisesti taiteen tarjonnan lisäämistä ikäihmisille.

Työelämän kehittämistä on puolestaan tukenut *Työsuojelurahasto*, joka on myöntänyt tukea usealla taidelähtöisiä menetelmiä käyttävälle hankkeelle. Tutkimuksissa on selvitetty mm. soveltavan taiteen mahdollisuuksia johtamisen kehittämisessä, taiteilijoiden työhyvinvointia sekä terveyttä ja taiteen käyttöä työyhteisön kehittämisessä.

1.5 POHJOISMAINEN YHTEISTYÖ

Pohjoismaisessa huumekonferenssissa vuonna 2011 nostettiin suosituksena esille taidelähtöisten menetelmien käyttö huumeista vieroittamisen apuna. Osin tämän aloitteen kannustamina Pohjoismaiden sosiaali- ja terveyspolitiikan ministerineuvosto (MR-S) hyväksyi vuonna 2013 erillisen suosituksen pohjoismaisen ”Kulttuuri ja terveys” -yhteistyön käynnistämisestä.

Pohjoismaiden kulttuuriministerineuvosto (MR-K) teetti vuonna 2014 selvityksen taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toiminnasta ja tutkimuksesta Pohjoismaissa. Selvityksen toteutti Region Skåne Ruotsista⁵. Samassa yhteydessä perustettiin pohjoismainen kulttuurista hyvinvointia -tietopankki (<http://kulturochhalsa.org/>). Selvitys toimi pohjana päätökselle mahdollisesta kolmivuotisesta yhteispohjoismaisesta ”kultur och välfärd” -projektista, joka käynnistettäisiin osana Suomen Pohjoismaiden ministerineuvoston puheenjohtajuuskauden ohjelmaa vuonna 2016. Idea projektiin saatiin mm. Suomen Taiku-toimintaohjelmasta. Päätös projektin toteuttamisesta tehdään vuonna 2015.

2. JULKISEN, YKSITYISEN JA KOLMANNEN SEKTORIN VÄLINEN YHTEISTYÖ

Toimintaohjelman toinen osa sisälsi laajuudeltaan hyvin eritasoisia toimenpide-ehdotuksia, jotka oli suunnattu sisällöstä riippuen milloin julkishallinnon toimijoille, milloin kansalaisjärjestökentälle tai työnantajille. Ehdotukset liittyivät kulttuurin, luovien alojen ja hyvinvointialojen yhteisen yritystoiminnan ja palvelukonseptien kehittämiseen, erilaisiin arjen kulttuurisuutta ja ympäristöjä edistäviin toimiin, taide- ja kulttuurilaitosten harjoittaman yleisöyhteistyön lisäämiseen sekä taiteen ja kulttuurin tuomiseen sosiaali- ja terveyspalveluiden piirissä olevien arkeen.

2.1 Uusia palvelukonsepteja

Ohjelmakaudella työ- ja elinkeinoministeriö ja opetus- ja kulttuuriministeriö ovat edistäneet seminaarein, koulutus- ja kehittämishankkein sekä julkaisuin luovaa osaamista ja luovaa taloutta. Tämä kehittämistyö on ollut merkityksellistä uusien näkökulmien käyttöönotossa yritys-elämässä ja taloudellisen lisäarvon synnyttämisessä.

Työ- ja elinkeinoministeriö toteutti *Luovan talouden strategisen hankkeen* vuonna 2011.⁶ Hankkeessa kehitettiin yritystoimintaa, edistettiin työmarkkinoiden toimivuutta ja vauhditettiin tuotekehitystä luovan talouden toimintaympäristössä. Toimenpiteillä luotiin pohjaa kulttuurin, luovien alojen ja hyvinvointialojen yhteisen yritystoiminnan ja palvelukonseptien kehittämiseen.

TEM ja OKM julkaisivat vuonna 2012 raportin *Luovuudesta kasvua ja uudistumista*. Siinä arvioidaan luovan osaamisen kasvavaa merkitystä kasvulle ja elinkeinorakenteen uudistumiselle. Toimenpide-ehdotukset koskevat aineettomia oikeuksia, osaamisen kehittämistä ja luovan alan julkisia yrityspalveluita. Raportin kehittämislinjaukset ulottuvat vuoteen 2015 ja EU:n rakennerahastokaudelle 2014–2020.⁷ Rakennerahastokaudella 2014–2020 on mahdollista edistää myös kulttuurin, luovien alojen ja hyvinvointialojen yhteistä yritystoiminnan ja palvelukonseptien kehittämistä (ks. rakennerahastot luvussa 1.4.3).

2.2 Taide ja kulttuuri työelämässä

Sosiaali- ja terveysministeriön työsuojeluosasto on toteuttanut yhteistyössä Työterveyslaitoksen ja muiden sidosryhmiensä kanssa kulttuuri- ja työhyvinvointihankkeita, joiden tuloksellisuus on näyttäytynyt hyvinvoinnin, tuottavuuden ja uusien, luovien ideoiden kasvuna. Taiteilijoiden näkökulmasta kyse on uusista työtilaisuuksista ja -mahdollisuuksista.

Toimintaohjelman aikana on toteutettu hankkeita, joissa pyrittiin selvittämään mikä on taide- ja kulttuuritoimintaan tehtyjen panostusten tai yksittäisten interventioiden merkitys työhyvinvoinnille. Selvityksissä ja tutkimuksissa näiden välillä havaittiin selvä yhteys, mutta lisätutkimusta tarvitaan. Ohjelmakauden aikana lisääntyi taidelähtöisten menetelmien ja taiteilijalähtöinen työn kehittäminen. Näistä saadut kokemukset olivat rohkaisevia. Niillä ei ole merkitystä pelkästään työnhyvinvoinnin ja terveyden kannalta, vaan ne lisäävät myös organisaation innovaatiokyvykkyyttä ja oppimista, ja sitä kautta niillä oli vaikuttavuutta myös tuotavuuteen.

Työhyvinvointia voidaan vahvistaa lisäämällä innovatiivisuutta yrityksissä ja julkisissa organisaatioissa. Tämä edellyttää uudenlaista ajattelua. Innovatiivisia on vain noin neljännes työpaikoista. Taide- ja kulttuurilähtöisellä ajattelulla syntyy uudenlaista toimintakulttuuria ja

uusia yhteiskehittämisen malleja eri toimialoille. Voidaan perustellusti sanoa, että taidelähtöinen luova osaaminen on organisaatioiden ja työelämän menestystekijä tulevaisuudessa.

Sosiaali- ja terveysministeriö on ohjelmakaudella tuonut esille taidelähtöisten menetelmien käyttöä sosiaali- ja terveydenhuollossa sekä työhyvinvoinnin parantamista taiteen keinoin. Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelman vuoden 2012 teemana oli *Taide ja työhyvinvointi*. Aiheesta laadittiin erillinen perustelumuiotio ja toimenpidesuosituksot. Suositukset koskivat lähinnä tiedottamista taiteen ja kulttuurin ja työhyvinvoinnin välisestä yhteydestä ja niitä on pantu käytäntöön yhteistyössä Työterveyslaitoksen kanssa.

Ministeriön organisoima Työhyvinvointifoorumi rahoitti ja Työterveyslaitos toteutti taiteilijoiden työhyvinvointiin liittyviä tutkimuksia ja aivotutkimuksen puolella selvitettiin taiteen vaikuttavuutta ja merkitystä aivoterveydelle. Molemmista aiheista järjestettiin myös ajankoh-taisseminaarit sekä luentotilaisuuksia. Taiteilijan työstä järjestettiin kaksi alueellista tilaisuutta ja avattiin *Terve taiteilija!* -verkkosivusto.⁸

Opetus- ja kulttuuriministeriön koordinoima poikkihallinnollinen kehittämishanke ”Luova talous työssä – miten työelämää voidaan kehittää taiteen ja kulttuurin avulla ja päinvastoin” – käynnistyi vuonna 2011. Hallitusohjelmaan sisältyvä kansallinen työelämän kehittämisstrategia valmistui työ- ja elinkeinoministeriön johdolla toukokuussa 2012, jolloin myös käynnistyi Työelämä 2020 -hanke.

Strategian osana ja sitä tukemaan käynnistettiin opetus- ja kulttuuriministeriön toimenpiteenä syksyllä 2012 *Arvokas työelämä* -verkostoitumisprosessi. Vuonna 2013 päättyneen prosessin aikana lisättiin taiteen, kulttuurin ja liikunnan työelämän kehittämisosaamista sekä kytkettiin osaamista integroiduksi osaksi työelämän kehittämisstrategian toimeenpanoa. Toimeenpano on jatkunut Työelämä 2020 -hankkeessa.⁹

TAIDE JA TYÖHYVINVOINTI

Ismo Suksi, neuvotteleva virkamies, STM

Taiteen mahdollisuuksia työelämässä voidaan tarkastella ainakin kolmesta näkökulmasta: 1) taide osana työympäristöä, 2) taide osana työhyvinvointitoimintaa ja 3) taide työssä. Nämä voidaan taulukoida seuraavasti erikseen työyhteisön ja yksilön työn tasolla:

	Taide ja työympäristö	Taide osana työyhteisötoimintaa	Taide työssä
työyhteisö	<ul style="list-style-type: none"> • esteettisesti suunnitellut työtilat • mahdollisuus musiikin kuunteluun 	<ul style="list-style-type: none"> • kulttuuri tai taidekerho • yhteinen taide-elämys -näyttely, teatteri, elokuva 	<ul style="list-style-type: none"> • taiteilija työyhteisökehittäjänä työilma- piiriä parantamassa • yhdessä tehty produktio ammattilaisen ohjauksessa
yksilö	<ul style="list-style-type: none"> • kaunis työhuone • taidetta työhuoneessa 	<ul style="list-style-type: none"> • kulttuurisetelit 	<ul style="list-style-type: none"> • taidelähtöisiä menetelmiä työssä

Työympäristöä voidaan tarkastella erikseen turvallisuuden ja viihtyisyyden näkökulmasta. Toisin kuin usein ajatellaan, ne eivät sulje toisiaan pois. Siisti ja kaunis työympäristö on myös turvallinen. Viihtyisyys on myös osa turvallisuutta. Esteettisesti kaunis työympäristö auttaa ihmistä jaksamaan ja lisää psyykkisiä voimavaroja. Epäviihtyisä työympäristö puolestaan kuluttaa henkisiä resursseja.

Taiteen ja kulttuurin harrastaminen on työpaikoilla osa terveyden edistämistä ja työkykyä ylläpitävää toimintaa. Tällöin se tarkoittaa työyhteisön tasolla kulttuuri tai taidekerhoja tai yhteisiä vierailuja vaikkapa taidenäyttelyissä. Yhä yleisemmäksi on tullut vapaasti käytössä oleva taloudellinen tuki kulttuurisetelin tai vastaavan muodossa.

Strategisen hyvinvoinnin johtaminen Suomessa 2014 -tutkimusraportissa¹⁰ on tarkasteltu erikseen työnantajien kulttuurin harrastamiseen antamaa taloudellista tukea ja sen kehitystä. Raportin mukaan tukea antavien työpaikkojen osuus on koko ajan kasvanut:

”Kulttuurin taloudellinen tukeminen on lisääntynyt tasaisesti vuodesta 2009, 21 prosentista 32 prosentin, 42 prosentin, 49 prosentin kautta 61 prosenttiin. Kulttuuriseteli ja sen käyttö ovat lisänneet tukea ja tuen käyttöä.”¹¹

Taloudellisesti tuki on saman tutkimuksen mukaan euroissa laskettuna vähentynyt. Vuonna 2009 tuki oli 141 euroa ja vuonna 2014 se oli 115 euroa työntekijää kohden. Pudotus on prosentteissa suuri. Itse summa vaikuttaa isolta, mutta tässä kyselyssä se pitää sisällään myös kaikenlaiset työyhteisön yhteiset tilaisuudet pikkujouluja myöten. Työntekijää kohden eri toimialojen ja yrityskoon välillä olivat suuret. Kunta-alalla käytettiin 31 euroa ja liikelämän palveluissa 203 euroa henkeä kohden keskiarvon ollessa tuo edellä mainittu 115 euroa. Kunta-alan kohdalla investoinnin määrää voi alentaa mahdollisuus käyttää kunnan sisäisiä palveluja.

Esimerkkinä toimintaohjelman aikana suoraan työhön ja työhyvinvointiin tähtäävistä hankkeista käy Novia-ammattikorkeakoulun Art goes Work- hanke. Se sisälsi pilottiprojekteja työpaikoilla yhdessä kulttuuriammattilaisten kanssa.¹² Vastaava oli tässä raportissa erikseen raportoiva Pohjois-Karjalassa toteutettu *Työhyvinvointia kulttuurista* -hanke.

Monissa muissa hankkeissa työhyvinvointinäkökulma oli koko ajan mukana vaikka kyseessä olisi ollut vaikkapa uuden toimintatavan etsiminen tai osaamisen lisääminen. Monissa niistä luotiin yhteys työpaikkojen ja palveluja tarjoavien taiteilijoiden välille. Niissä myös koulutettiin työpaikkoja ostamaan taiteilijoilta ja toisaalta taiteilijoita myymään palvelujaan. Ostamisessa ei ole ollut kysymys perinteisen taideartefaktin hankkimisesta, vaan palvelun saamisesta.

ta johonkin työpaikalla koettuun ongelmaan. Tällaisesta koulutushankkeesta on hyvänä esimerkkinä neljässä suuressa kaupungissa toteutettu kulttuurisen vanhustyön *Osaattori* -hanke¹³. Lahdessa on puolestaan toteutettu kuvataiteesta hyvinvointia -palveluja yhteistyössä paikallisten ammattikuvataiteilijoiden ja Lahden sosiaali- ja terveystoimialan kanssa pilotoiva *Tukeva porras* -hanke¹⁴.

Työkykyä ylläpitävää toimintaa on kritisoitu siitä, että se ulkoistaa työpaikan tavoitteet jollekin ulkopuoliselle palveluntarjoajalle. Toimintaa on myös arvosteltu siitä, että siinä työntekijä on varsin passiivinen tekijä - lähinnä yleisön asemassa. Tutkimuksissa on kuitenkin havaittu, että sellaisellakin toiminnalla on merkitystä. Se lisää työlle omistautumista ja/tai uusien ideoiden löytämistä. Tutkimuksessa on havaittu myös, että työnantajan järjestämään kulttuuri-toimintaan osallistumisella on positiivinen annos-vastesuhde työhyvinvointiin.¹⁵

Kolmas näkökulma on kaikkein haastavin: miten taidetta voitaisiin käyttää itse työssä. Useissa toimintaohjelman aikana toteutetuissa hankkeissa tästä saatiin arvokasta kokemusta ja merkittäviä tuloksia. Yhtenä laajimmista olivat Taika I- ja Taika II -hankkeet.¹⁶ Taika-hankkeen loppuraportissa todetaan:

”Parhaimmillaan taidetoiminnan tuottama tieto integroituu osaksi työyhteisön muita kehittämisprosesseja (sisäiset kehittämisprojektit, työnohjaus, henkilöstökoulutus, kehityskeskustelut). Näin taidetoiminta voi antaa oman tukensa koko organisaation, työyhteisön ja henkilöstön kehittämistoiminnalle.”

Samassa hankkeessa selvisi, että taidetoiminta auttaa tuottamaan uusia ideoita ja asioihin saadaan uutta sisältöä ja näkökulmaa. Se saa asiat liikkeelle ja auttaa ratkaisemaan myös sellaisia ongelmia, joita ei ole pystytty ratkaisemaan vuosikausiin. Taidetoiminnalla on tiimi-henkeä vahvistava vaikutus ja se lisää avointa ja rohkeaa vuorovaikutusta. Tällaisten tekijöiden on todettu olevan yhteydessä myös työhyvinvoinnin parantumiseen.¹⁷

Syksyllä 2014 ilmestyneessä Tekesin raportissa *Innovatiivisuus Suomen työpaikoilla*¹⁸ todetaan:

”Tietoisuutta henkilöstölähtöisen ideoinnin ja innovoinnin merkityksestä yrityksen menestystekijänä on lisättävä erityisesti toimialoilla, joilla ei ole tällaista kulttuuria. Henkilöstölähtöisen ideoinnin ja innovoinnin tueksi on kehitettävä tähän soveltuvia toimintatapoja, menetelmiä ja työvälineitä sekä näiden käytön edellyttämiä valmiuksia.”

Tällaisia organisaatioita on Suomessa noin neljännes. Niin Suomessa kuin ulkomaillakin saatujen kokemusten mukaan erilaisista luovuutta ja ideointia työelämässä lisäävistä keinoista taidelähtöiset menetelmät toimivat erittäin hyvin.¹⁹ Eri alojen taiteilijat ovat keskeisessä asemassa kehitettäessä työtä taidelähtöisillä menetelmillä. On tärkeää nähdä heidät taide-menetelmien ja luovien menetelmien asiantuntijoina – ei itseään toteuttavina taiteilijoina. Toimintaohjelman aikana toteutetut työelämähankkeet ovat selvästi tuoneet esille näiden keinojen potentiaalin. Ne on helppo yhdistää muuten viime aikoina esillä olleisiin politiikkasuosituksiin.

Tällä hallituskaudella työnsä aloittaneessa työelämän kehittämisstrategian toimeenpano-hankkeessa *Työelämä 2020* on yhtenä teemana tuottavuus ja innovaatio. Edellä mainittujen kokemusten perusteella, tulee sen yhteydessä vahvasti ottaa huomioon taide- ja kulttuurilähtöinen hyvinvointiajattelu ja taidelähtöiset menetelmät. Niitä tulee käyttää erityisesti seuraavissa asioissa:

- yritysten ja julkisten organisaatioiden innovaatiotoiminnan ja sen positiivisten tuottavuusvaikutusten vahvistamisessa,
- muutosten ja innovaatioprosessien johtamisen vaatimassa työelämä osaamisen parantamisessa,
- yritysten ja julkisten organisaatioiden henkilöstön roolin vahvistamiseksi innovaatiotoiminnassa ja muussa kehittämisessä.

TAITEN TOIMIEN TUOTTOA

– TYÖYHTEISÖLLE JA TAITEILIJALLE²⁰

Elli Oinonen-Edén, FK, projektipäällikkö, Taiten tuottoa ja Työhyvinvointia kulttuurista -hankkeet

Itä-Suomen yliopiston koulutus- ja kehittämispalvelu Aducaten toteuttama Taiten tuottoa -hanke (1.7.2011–31.7.2013) jatkoi sitä edeltäneen *Työhyvinvointia kulttuurista* -hankkeen (2009–2011) kehittämistyötä ja hyödynsi sen tuloksia. Taiten tuottoa -hanke selvitti edelleen kulttuuri- ja taideprojektien työhyvinvointivaikutuksia pilotointien avulla sekä lisäsi alan osaamista järjestämällä koulutuksia ja seminaareja, joissa aiheina oli mm. työhyvinvoinnin merkitys tuottavuudelle, luovien alojen yrittäjyys sekä kulttuuri- ja taidepalvelujen tuotteistaminen, myynti ja markkinointi. Kohderyhminä olivat sekä pohjoiskarjalaiset kulttuuri- ja taidepalvelujen käyttäjät eli työyhteisöt että tuottajat eli kulttuuri- ja taidesektori. Hankkeen tuloksena toiminta vakiinnutettiin, syntyi yleinen toimintamalli taideprojektin toteuttamiseksi työyhteisössä sekä pysyvä *Taiten tuottoa -keskus* Esittävän taiteen tila ry:n hallinnoimana. Päärahoittajina olivat Pohjois-Karjalan ELY-keskus ja ESR.

Taideprojektit työhyvinvoinnin tukena – miten mitattiin?

Kulttuuri- ja taideprojektien vaikutusten selvittämiseksi ja toiminnan arvioimiseksi Taiten tuottoa -hanke järjesti viisi työyhteisöpilottia. Mukaan on otettu myös Työhyvinvointia kulttuurista -hankkeen kolme pilottia, jolloin käsiteltäviä työyhteisöjä on kahdeksan. Yksityiseltä sektorilta mukana pilotoinnissa oli kaksi työyhteisöä, automaatio- ja IT-alan yritykset, julkiselta sektorilta kaksi sosiaalialan yksikköä, kaksi kirjastoa sekä koulu ja museo. Osallistujia piloteissa oli yhteensä noin 120. Osallistujamäärä vaihteli eri työyhteisöissä viidestä 25:een. Taideprojektin kesto kussakin työyhteisössä oli yhteensä neljä työpäivää. Projektit kestivät keskimäärin noin puoli vuotta. Työyhteisöjen valitsemat aiheet edustivat eri taiteen- ja kulttuurin aloja: teatteri/roolipeli, elokuva, kuvataide, sanataide, valokuva, sirkus ja ruoka. Ohjaajina olivat ammattitaiteilijat.

Taideprojektien vaikutuksia mitattiin kahdella eri menetelmällä. Työhyvinvointia kulttuurista -hankkeen piloteissa ja Taiten tuottoa -hankkeen kahdessa pilotissa, yhteensä viidessä, käytettiin hankkeen täydentämää Työterveyslaitoksen (TTL) *Parempi Työyhteisö®* -kyselyä. Taiten tuottoa -hankkeen kolmessa pilotissa mittaukset tehtiin hankkeen omalla, Taiten tuottoa -keskuksen käyttöön laaditulla helppokäyttöisellä Taiten tuottoa -kyselyllä.

Työterveyslaitoksen Parempi Työyhteisö® -kyselyn tulokset 2010 ja 2012

TTL:n vuonna 2010 mittaaman kolmen työyhteisön hyvinvointia kuvaava yhteinen avainluku, joka lähtötilanteessa oli alle Suomen keskiarvon, kohosi taideprojektien aikana Suomen keskiarvon yläpuolelle. Myös TTL:n vuonna 2012 mittaaman kahden työyhteisön yhteinen työhyvinvointia kuvaava avainluku, joka alkukyselyssä oli sama kuin Suomen keskiarvo, nousi taideprojektin aikana.

TTL:n vuoden 2010 mittauksissa työyhteisöjen jäsenistä 87 % arvioi hankkeen toimenpiteiden hyödyttäneen työyhteisöä jossakin määrin tai melko/erittäin paljon ja 77 % näki hankkeen tuoneen muutoksia työyhteisön arkeen. Vuoden 2012 mittauksissa 74 % oli sitä mieltä, että hankkeen toimenpiteet olivat hyödyttäneet työyhteisöä jossakin määrin tai melko/erittäin paljon, ja 56 % koki hankkeen tuoneen muutoksia työyhteisön arkeen.

Mittausten mukaan taideprojektien aikana tapahtui merkittäviä parannuksia mm. työyhteisön yhteisöllisyydessä, luottamuksessa ja luovuudessa. Myös suhtautuminen esimiesten ja johdon toimintaan muuttui myönteisemmäksi. Kulttuuria harrastaneet työyhteisön jäsenet kokivat muutosta parempaan suuntaan tapahtuneen erityisesti työryhmien välisessä yhteistyössä sekä merkittävässä määrin johdon ja myös esimiehen toiminnassa.

TTL:n vuoden 2012 mittaukset osoittivat positiivista kehitystä lähes kaikilla työyhteisön yhteisöllisyyden, luottamuksen ja luovuuden osa-alueilla. Myönteisesti suhtautuvien joukko oli kasvanut useimmilla seuraavien kokonaisuuksien osa-alueilla: työryhmän kehittämisaktiivisuus ja työryhmien välinen yhteistyö, kehittymis- ja vaikutusmahdollisuudet, työn ilo ja johdon toiminta. Esimiestoiminnassa myönteistä kehitystä näkivät alle 40-vuotiaat. Sama ryhmä koki myös työstressin ja kuormituksen vähentyneen. Ne vastaajista, joilla oli taide- ja kulttuuriharrastuksia, kokivat kehitystä tapahtuneen erityisesti työryhmän kehittämisaktiivisuudessa, työryhmien välisessä yhteistyössä ja työryhmän toimivuudessa.

Taiten tuottoa -kyselyn tulokset 2012–2013

Ensimmäistä kertaa käytössä olleella Taiten tuottoa -kyselyllä tehtiin mittaukset kolmessa työyhteisössä, joissa vastaajia pyydettiin arvioimaan työtilannettaan, työyhteisönsä toimintaa sekä esimiehen ja johdon toimintaa. Kyselyn tulosten mukaan kulttuuri- ja taideprojekteilla oli myönteisiä vaikutuksia muun muassa koettuun stressiin, tiedonkulkuun, yhteisöllisyyteen, luovuuteen, ilmapiiriin ja esimiessuhteeseen. Taiten tuottoa -kyselyn vastaajista 99 % arvioi, että kulttuuri- ja taideprojekti paransi työpaikan yhteishenkeä melko/erittäin paljon tai jossakin määrin, 69 % koki, että projekti lisäsi vuorovaikutusta työyhteisössä melko tai erittäin paljon ja 66 % arvioi, että kulttuuri- ja taideprojekti innosti työyhteisöä kehittymään melko tai erittäin paljon. Samoin 66 % näki projektin hyödyttäneen työyhteisöä melko paljon tai erittäin paljon.

Taiten tuottoa -kyselyn tuloksia	alkukysely	loppukysely
Työ ei stressaa liikaa.	49 %	72 %
Työpaikalla ei ole häiritseviä kuppikuntia.	55 %	79 %
Tiedonkulku toimii työyhteisössä hyvin.	48 %	70 %
Työyhteisössä tuetaan työhyvinvointia.	58 %	91 %

TTL:n kahdessa kyselyssä ja Taiten tuottoa -kyselyssä saatujen samansuuntaisten mittaustulosten perusteella voi todeta, että taideprojektien aikana työyhteisöissä tapahtui myönteistä kehitystä. Kyselyjen avulla ei tosin saada tietoa siitä, oliko jokin muu seikka taideprojektin toteutuksen aikana vaikuttanut yhteisöissä koettuun työhyvinvointiin. Toisaalta mittausten tuloksia vahvistaa hankehenkilöstön pilottien aikana tekemä havainnointi sekä osallistujien vapaamuotoinen kirjallinen palaute, jotka osoittavat, että taideprojektit koettiin pääosin erittäin myönteisiksi ja hyödyllisiksi työyhteisön hyvinvoinnin kannalta. Tuloksiin erityisesti yhteisöllisyyden osalta saattoi vaikuttaa myös taideprojektien toteuttamistapa, joka korosti yhdessä tekemisen prosessin ja yhteisen päämäärän merkitystä sekä työyhteisön jäsenten osallistamista alkuideoinnista lähtien. Vaikutusten pysyvyyttä ei lyhyiden hankkeiden puitteissa ollut mahdollista selvittää.

2.3 Arjen kulttuurisuus ja ympäristöt

2.3.1 Elinympäristön laatu

Ympäristöministeriö on vahvistanut taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutusten näkökulmaa elinympäristön laatuun liittyen yhdyskuntasuunnittelun kehittämisen tavoitteissa mm. maankäyttö- ja rakennuslain toimivuuden kokonaisarvioinnissa.

Ympäristöministeriö teetti *Kulttuurille ja asukastoiminnalle tiloja ja paikkoja* – selvityksen, jota hyödynnetään koulutustilaisuuksissa ja muussa informaatio-ohjauksessa.²¹

Lisäksi ympäristöministeriö järjesti kaikille avoimen *Hyvinvoinnin ja terveyden näkökulmia yhdyskuntasuunnitteluun* – seminaarin WHO:n terveyden edistämisen maailmankongressin yhteydessä kesäkuussa 2013.

ARJEN YMPÄRISTÖIHIN TAIDETTA JA KULTTUURIA

Timo Saarinen, yliarkkitehti, Ympäristöministeriö

”Yksi on onnellinen yhdellä tapaa, toinen toisella.” Taide ja kulttuuri merkitsevät monille elämässä paljon, toisille taas jotkut muut asiat ovat kaikkein tärkeimpiä elämän onnellisuuden ja hyvinvoinnin kannalta. Ei ole yhtä oikeaa tapaa elää hyvää elämää!

Taiteen ja kulttuurin aiempaa vahvempi sisällyttäminen arjen ympäristöihin lisää useimpien tyytyväisyyttä elämään ja olosuhteisiinsa. Taide ja kulttuuri avaavat usein monelle uusia näköaloja. Ne myös innostavat useita meistä löytämään ja kulkemaan hyvän elämän polkujamme.

Kohtaammeko arjen ympäristöissä taidetta ja kulttuuria nykyisin riittävästi vai olisiko ”lisäkohtaamisilla” vielä monia myönteisiä vaikutuksia? Vaikea löytää tutkittuun tietoon perustuvaa vastausta, ja voiko yhtä oikeaa vastausta ollakaan. Taide ja kulttuuri vaikuttavat yhdellä tavalla yhteen ja toisella tavalla toiseen. Myös yhden yksilön kohdalla vaikutukset ovat eri aikoina erilaisia. Vaikutukset riippuvat monesta muusta tekijästä ja tilanteista. Esimerkiksi toimeentuloon tai terveydentilaan liittyvät huolet saattavat painaa taka-alalle kiinnostuksen taiteeseen ja kulttuuriin.

Arjen ympäristöissä ei liene liikaa taidetta ja kulttuuria. Niiden vaikutukset ovat yleensä hyvin myönteisiä, siksi niitä on tarvetta lisätä. Usein pienelläkin lisäyksellä on suuri vaikutus.

Taiteen ja kulttuurin vaikutukset hyvinvointiimme voivat syntyä kokemisen, näkemisen, kuulemisen ja tuntemisen kautta, tai muulla tavoin eri tekijöiden yhteisvaikutuksena. Vahvoja vaikutuksia ihmisiin taiteella ja kulttuurilla on usein silloin, kun kokija voi olla itse mukana myös osallistujana ja tekijänä. Niinpä ”ylhäältä päin” annettuna tulevat taiteen ja kulttuurin kokemukset voivat joskus jäädä vaikuttavuudeltaan useille ihmisille vieraiksi, jos niissä ei ole riittävästi paneuduttu vastaanottajien huomioimiseen.

Millaista taidetta sitten tarvitaan? Monenlaista - esimerkiksi rakennustaidetta, kuvataidetta, valaistustaidetta sekä erilaisia esityksiä kuten elokuvia, näytelmiä, laulua, soittoa ja tanssia. Esitykset, näyttelyt, muut tapahtumat ja kulttuuriharrastukset tarvitsevat paikkoja ja tiloja arjen ympäristöissämme. Uusien tilojen toteuttamisen vaikeutena on usein niiden kalleus. Hyviä ratkaisuja onkin usein löydetty hyödyntämällä jo olemassa olevia tiloja ja kulttuuriympäristöjä sekä tehostamalla tilojen moninaiskäyttöä. Tällöin kustannusten jakajia on voinut löytyä lisää ja toiminnalle on avautunut uusiakin mahdollisuuksia.

Arjen ympäristömme on usein rakennettua ympäristöä. Se syntyy ja on syntynyt ihmisten toiminnan, työn ja käsien jäljen tuloksena. Näin syntyneet kulttuuriympäristöt ovat osa identiteettiämme ja merkittäviä tekijöitä omien juuriemme tuntemisen kannalta. Rakennettua kulttuuriympäristöä syntyy myös koko ajan lisää. Siksi taiteen huomioiminen rakennetun ympäristön suunnittelussa ja toteuttamisessa on tärkeää. Tästä on useita myönteisiä projekteja - puhutaan muun muassa taiteen kaavoista. Tällaiset kaavoitusprojektit esimerkiksi Kuopion Saaristokaupungissa, Helsingin Arabianrannassa ja Vantaan Leinelässä ovat herättäneet

runsaasti kiinnostusta ja innostaneet myös useilla muilla paikkakunnilla toteuttamaan samantyyppisiä hankkeita.

Rakennustaiteen merkityksestä arkiympäristössä kertoo hyvin lainaus Virpi Suutarilta (HS 1.11.2014):

”Alvar Aallon Rovaniemelle 1960-luvulla valmistuneesta kirjastotalosta tuli minulle lapsena rakas paikka. Nautin sitä, miten valo siivilöityi kattoikkunoista kirjahyllyihin, kuinka lainaussali oli järjestetty viuhkamaisesti, ja miten oikeilta käteen tuntuivatkaan ovien messinkikahvat ja seinien posliinimassasta puristettu kourutiili. Tajusin yhä uudestaan olevani kosketuksissa erityiseen, teeskentelemättömään kauneuteen.” Hän kirjoittaa myös ”Arkkitehtuuri ei ole dekoraatiota, se on syvästi biologinen ja ehkä vielä enemmän moraalinen asia. Sisustus ja koristelu ovat korvikkeita sille, ettei talo ole riittävästi yhteydessä luontoon.”

Luonto sinänsä ja luonnontilaiset ympäristöt ovat usein jo itsessään taideteoksia, joiden kokemisella ja näkemisellä on monia myönteisiä vaikutuksia meihin ihmisiin. Yhdyskuntien ja rakennetun ympäristön suunnittelussa on tärkeätä, että lähtökohdaksi otetaan kaikki luonnon tarjoamat mahdollisuudet. Tämä vaatii suunnittelijoilta pysähtymistä havainnoimaan suunnittelukohteensa luontoa. Keskeistä on tarkastella ja arvioida, miten maasto ja sen muodot, vesistöt, kasvillisuus, näkymät ja näköalat sekä luonnon yksityiskohdat tarjoavat vahvasti kulttuuriimme kuuluvia kokemuksia.

Kansainvälistyminen ja kulttuurinen avartuminen sekä maahanmuuton lisääntyminen tuovat myös uusia haasteita arjen ympäristöihin. Rakennettujen ympäristöjen tulee olla yhä useammalla tavalla hyviä ja viihtyisiä. Niiden tulee tarjota mahdollisuuksia monenlaisiin elämäntapoihin, tottumuksiin ja yhdessä oloon. Vuorovaikutteisella suunnittelulla ja erilaisten toimintojen yhteisellä toteuttamisella päästään myös taiteen ja kulttuurin kannalta parhaisiin tuloksiin arjen ympäristöissämme.

2.3.2 Prosentti taiteeseen

Toimenpideohjelman aikana ns. prosenttiperiaatteen mukainen toiminta on Suomessa lisääntynyt merkittävästi. Prosenttiperiaate tarkoittaa mallia, jossa noin prosentti rakennuskustannuksista käytetään taidehankintoihin.

Prosenttiperiaatteen edistäminen oli kirjattuna Jyrki Kataisen hallitusohjelmaan omana tavoitteenaan. Vuonna 2013 opetus- ja kulttuuriministeriö teetti selvityksen keinoista, joilla valtio voisi edistää prosentti taiteeseen -periaatetta julkisessa rakentamisessa. Selvityksen laati Ympäristötaiteen säätiön ja Arkkitehtuurikeskus ry:n työryhmä.²²

Opetus- ja kulttuuriministeriöllä on ollut käytössään erillinen määräraha prosenttiperiaatteen edistämiseen. Vuosina 2011–2013 määrärahaa käytettiin Suomen Taiteilijaseuran, Teollisuustaiteen liitto Ornamon, Arkkitehtuurin tiedotuskeskuksen ja Ympäristötaiteen säätiön prosenttiperiaatetta tukevan toiminnan vahvistamiseen ja vuonna 2014 se osoitettiin Taiteen edistämiskeskukselle prosenttiperiaatekohteiden valtionavustuksiin.

Taiteen edistämiskeskus on vuonna 2014 rahoittanut kahta sairaalarakentamiseen liittyvää taidesuunnitelmaa. Tämän lisäksi Taiteen edistämiskeskuksen läänintaiteilijat ovat olleet mukana käynnistämässä 4–5 muuta sairaalarakentamisen taidehanketta. Vuosien 2010–2014 aikana sekä tietoisuus taiteen merkityksestä hyvän sairaalaympäristön rakentamisessa että siihen liittyvä osaaminen ja yhteistyökumppanuus ovat vahvistuneet merkittävästi. Uusiin sairaalarakennuksiin liitetään nykyisin pääsääntöisesti taideohjelma prosenttiperiaatteen ja Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -ohjelman mukaisesti.

2.3.3 Kirjastot kohtaamispaikkana ja tiedonsaannin turvaajina

Kirjastopalvelut ovat merkittävien ja käytetyin kaikki kunnat kattava tiedon ja kulttuurin maksuton peruspalvelu. Kirjastojen kansallisen käyttäjäkyselyn (2013) tulosten perusteella kirjaston aktiiviasiakkaiden kokemat kirjaston tuottamat hyödyt ovat merkittävät. Lähes yhdeksän kymmenestä vastaajasta (88 %) kokee kirjaston parantaneen elämänlaatuaan.

Kunnissa on kehitetty kirjastopalvelujen saavutettavuutta huomioimaan eri-ikäinen ja heterogeeninen käyttäjäkunta. Kaikilla ei ole yhtä hyvät mahdollisuudet liikkua ja käyttää olemassa olevia palveluja ja kirjastoaineistoja. Kirjastoissa järjestetyn ohjatun toiminnan ohella palveluja viedään entistä enemmän koteihin, päiväkoteihin, kouluihin, vanhusten palvelutahoihin ja kauppakeskuksiin. Kirjastotiloja uudistetaan esteettömiksi ja asiakaskunnan monikielisyyttä ja moninaisuutta pyritään huomioimaan asiakaspalvelutoiminnassa ja aineistohankinnoissa.

Kirjastotoimintaa on kehitetty ja uusia palvelukonsepteja luotu yhdessä muiden hallintokuntien ja vapaaehtoistoimijoiden kanssa niin, että eri-ikäisten kuntalaisten oikeus kirjastopalveluihin voidaan turvata erilaisissa elinolosuhteissa. Ihmisten hyvinvointiin liittyy keskeisesti pääsy heitä koskevaan kiinnostavaan ja tarpeelliseen tietoon ja mahdollisuus kokea kuuluvansa osaksi paikallisyhteisöä. Tätä perustarvetta kirjastot voivat tukea lisäämällä kirjastopalvelupisteiden aukioloaikoja, antamalla tiloja eri kansalais- ja toimintaryhmien käyttöön – esimerkiksi maahanmuuttajajäitien kielikahvilatoimintaan – ja opastamalla kansalaisia monin eri tavoin kirjastoissa olevan aineiston käyttöön ja tiedonhakuun.

Opetus- ja kulttuuriministeriö käynnisti lukemisesteisten kirjastopalvelujen saatavuuden parantamiseksi vuonna 2013 Celia-kirjaston ja yleisten kirjastojen Kirjasto kaikille -kumppanuusprojektin. Hankkeen tavoitteena on lukemisesteisten asiakkaiden tavoittaminen nykyistä paremmin yleisten kirjastojen ja Celian verkkopalveluiden avulla. Projektissa rakennetaan malli Celian äänikirjojen jakeluksi yleisten kirjastojen kautta. Malli ja siihen sisältyvät palvelukonseptit luodaan yhteistyössä kirjastojen ja kohderyhmiä edustavien järjestöjen kanssa.

2.4 Taide ja kulttuuri kaikkien ulottuville

Kaikkien kansalais- ja väestöryhmien osallistumismahdollisuuksien parantaminen taiteeseen ja kulttuuriin on ollut yksi kulttuuripolitiikan keskeisistä painopisteistä jo useamman vuoden ajan. Opetus- ja kulttuuriministeriö on edistänyt kulttuurin saavutettavuutta ja moninaisuutta monin eri tavoin.

Opetus- ja kulttuuriministeriö on kannustanut taide- ja kulttuurilaitoksia ja muita kulttuuri-toimijoita yleisöyhteistyön kehittämiseen ja erityisryhmien huomioimiseen toiminnassaan valtionavustuksin sekä tulos- ja informaatio-ohjauksen avulla.

Ministeriössä on ollut käynnissä kehittämishanke, joka tähtää valtionosuuden piirissä olevien museoiden, teattereiden ja orkestereiden toiminnan tuloksellisuuden huomioimiseen niiden rahoituksessa. Erityistä huomiota on kiinnitetty yleisöyhteistyöhön, laitosten palvelujen saatavuuteen ja tilojen esteettömyyteen. Vaikka uudistusta ei ole vielä toteutettu, useiden valtionosuuslaitosten toiminnassa on selvästi havaittavissa muutoksia toivottuun suuntaan.

Opetus- ja kulttuuriministeriön *taiteen ja kulttuurin saavutettavuus – työryhmän loppuraportti* valmistui vuonna 2014. Vuosina 2009–2013 työskennellyt työryhmä totesi taide- ja kulttuuripalveluiden saavutettavuuden parantuneen ja piti toteutettuja toimenpiteitä oikeasuuntaisina, mutta katsoi, että saavutettavuutta heikentäviä esteitä löytyy edelleen saavutettavuuden kaikilta osa-alueilta. Työryhmä esitti loppuraportissaan useita toimenpiteitä oman kielen ja kulttuurin ylläpitämisen ja kehittämisen sekä taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden ja moninaisuuden edistämiseksi.²³

Kulttuuria kaikille -palvelun toiminta on laajentunut toimintaohjelmakaudella. Vuonna 2010 Kulttuuria kaikille -palveluun perustettiin uusi moninaisuusasiantuntijan tehtävä. Myö-

hemmin palvelun toimintaa on laajennettu koskemaan myös taiteen ja kulttuurin taloudellista ja sosiaalista saavutettavuutta.

Kulttuuria kaikille -palvelu on käynnistänyt kulttuuripassin pilotointihankkeen vuonna 2014. Vuoteen 2017 jatkuva hanke pyrkii parantamaan pienituloisten henkilöiden mahdollisuuksia nauttia taiteesta ja kulttuurista. Hanke toteutetaan yhteistyössä kulttuuri- ja sosiaalialan toimijoiden kanssa.²⁴

Taiku-ohjelmakaudella on tuettu monenlaista toimintaa, joka tuo taidetta ja kulttuuria lasten ja nuorten arkipäivään. Opetus- ja kulttuuriministeriö on kohdentanut tukea mm. *Konsertti ja kirjailija joka kouluun* -toimintaan ja käynnistänyt valtakunnallisen *Lukuinto-ohjelman* (2012–2015) lasten ja nuorten lukemisharrastuksen ja lukutaidon vahvistamiseksi.

Opetus- ja kulttuuriministeriössä valmistui alkuvuonna 2014 *ehdotus lastenkulttuuri-politiiseksi ohjelmaksi* vuosille 2014–2018. Ohjelmaehdotuksessa esitetään toimenpiteitä, joilla edistetään lasten ja nuorten tasavertaista osallistumista taiteeseen ja kulttuuriin, vahvistetaan lastenkulttuuria sekä lisätään lasten ja nuorten hyvinvointia. Ohjelmassa lastenkulttuuri käsitetään laaja-alaisesti lapsen ja nuoren ikään sopivana taiteen ja kulttuuriperinnön tarjontana sekä lapsen osallisuutena taiteen ja kulttuurin tekemiseen.²⁵

Myös vapaalla sivistystyöllä on keskeinen rooli hyvinvoinnin lisäämisessä ja sosiaalisten ongelmien poistamisessa. Kansalaisopistojen tunneista noin 50 prosenttia on taito- ja taideaineita. Vapaa sivistystyö mahdollistaa taito- ja taideaineiden opiskelun lähes jokaiselle Suomessa asuvalle.

VAPAAEHTOISEN KANSSA TAITEEN ÄÄRELLE

JYVÄSKYLÄN KULTTUURILUOTSIT

Pirkko Rissanen, Kulttuuriluotsi ja

Hanne Laitinen, Kulttuuriluotsikoordinaattori, Jyväskylän taidemuseo ja Jyväskylän kaupungin kulttuuripalvelut

Yksin voi olla mahdoton tai liian haasteellista lähteä liikkeelle, silloin tarvitaan Kulttuuriluotsi kanssakulkijaksi ja innostajaksi, yhdessä ihmettelijäksi, joskus myös avustajaksi taiteen ja kulttuurielämysten pariin. Silloin luotsattava saa mahdollisuuden uusiin elämyksiin ja luotsi puolestaan saa jakaa kokemuksia hänen kanssaan. Tutustutaan tasavertaisina yhdessä näytelyyn, ihmetellään museoesineitä, katsotaan elokuvaa tai kuunnellaan musiikkiesityksiä. Parhaimmillaan molemmat saavat kohtaamisista mielekästä elämänsisältöä, uutta tietoa, oivaltamisen iloa sekä hyvää mieltä.

Luotsin saaminen mukaan helpottaa ja monipuolistaa osallistumista ja kokemusten jakamista. Elämykset taidenäyttelyissä, käynti luontopolulla tai lukupiirissä antavat uusia kontakteja ja tukevat jaksamista vaikeissa tilanteissa auttaen hahmottamaan ympäristöä ja omaa tilannetta uudella tavalla.

Yhdessä koettu tavallisen ihmisen tuki on parasta

Kohtaamisissa mennään luotsattavien ehdoilla. Luotsien osaaminen painottuu kohteen tuntemukseen, ollaan askeleen verran edellä. Vertaistoiminta soveltuu hyvin kulttuuritoimintaan, jossa on kyse yksilöllisistä kokemuksista ja havainnoista. Kulttuuriluotsien mukaan vertaistukea voidaan kuvata mm. seuraavin termein: rohkaus, uteliaisuus, turva, tuki, apu, kiinnostus, toiminta, tekeminen tutuksi, jakaminen, viisaus, voima, seikkailunhalu, heittäytyminen, empatia, kunnioitus, selviytymiskeino, inhimillisyys, ihmisyy, osallistuminen, tasa-arvo, kuulluksi tuleminen ja ymmärrys. Joskus tarvitaan myös sinnikkyyttä ja jopa anarkiaa, kun viedään luotsattavia kulttuurin pariin. Käytännön kynnysten lisäksi tapahtumatiedotus voi ontua, ei edes tiedetä, mitä on tarjolla. Erityisryhmien luotsauksissa tarvitaan usein ennakointia, erityisjärjestelyjä sekä intuitiota, jotta käynti olisi mielekäs ja yksilöllisiä tarpeita tyydyttävä. Yhteistyössä esimerkiksi kolmannen sektorin kanssa etsitään ja löydetään luotsattavia.

Kulttuuriluotsit ovat innokkaita kulttuurinkuluttajia. He ovat tavallisia ihmisiä, eri taustoista mukaan tulleita; eläkeläisiä, sosiaali-, terveys- tai kulttuurialan opiskelijoita, työntekijöitä potilasjärjestöistä tai hoito-, hoiva- ja vanhuspalveluista. Heille järjestetään peruskoulutuksen ohella vertaistapaamisia, jatkokoulutustilaisuuksia ja eri taidealojen erikoistumiskoulutuksia. He saavat ajankohtaista tietoa eri tapahtumista, sekä hankkivat ja välittävät sitä itse. Luotsit myös järjestävät tapahtumia ja osallistuvat jatkuvasti toiminnan kehittämiseen.

Kulttuuriluotsaus leviää

Jyväskylästä syksyllä 2006 liikkeelle lähtenyt kulttuuriluotsaus on levinnyt suurimpiin kaupunkeihin Suomessa, mm. kulttuurikaverin, kulttuuriystävän ja kulttuuriväärtin nimikkeillä. Vastaavaa toimintaa löytyy jo 17 paikkakunnalta, vähän eri painotuksin. Joillakin paikkakunnilla toiminta on suunnattu nimenomaan ikäihmisille, mutta Jyväskylässä palvelua tarjotaan kaikille. Toiminnan tavoitteena on tuottaa hyvinvointia ja virkistystä myös luotseille.

Yhteistyötä koordinaattoreiden kesken tehdään maanlaajuisesti. Yhdessä ideointi, vuoropuhelu ja verkottuminen tuottavat uusia ideoita ja voivat johtaa uusiin avauksiin eri tasoilla: hallinnossa, tuotannossa, sisällöissä ja käyttäjien kokemuksissa. Myös erilaiset toimijat kulttuuri- ja sosiaalialoilta ovat lähteneet kehittämään toimintaa, järjestöt, kunnalliset organisaatiot ja palvelulaitokset uudenlaisin konseptein. Jyväskylässä koordinaattorin tukena kehittämistyössä on eri alojen ammattilaisista ja luotseista koostuva suunnitteluryhmä.

Kulttuuriluotsitoiminta tuo lisää uusia kävijöitä museoihin ja muut kulttuuritoimijat saavat uutta yleisöä tilaisuuksiinsa, kulttuurin saavutettavuus paranee. Kulttuuriluotseilta saadaan helposti palautetta palveluista, esitysten kiinnostavuudesta ja niiden toimivuudesta myös erityisryhmille. Luotsit ovat valmiita puolustamaan kulttuurilaitoksia ja tukemaan niiden olemassa oloa kannanotoillaan tavallisen kävijän näkökulmasta. Monilla on kokemusta myös näkövammaisten tai muiden erityistarpeisten näyttelykäynneistä. Tarvittaessa vapaaehtoiset voivat viedä matkalaukkunäyttelyitä myös laitostekoihin.

Kulttuuritoimijat voivat eri projektein ja suunnitelmallisella yhteistyöllä toteuttaa yhteiskuntavastuutaan sekä edistää ihmisoikeuksien ja kulttuurisen demokratian toteutumista. Maine aikaansa seuraavana kulttuuritoimijana kiirii ja hyvä tuottaa hyvää; löydetään uusia toimivia verkostoja ja kehitetään yhteisöllisempiä tapoja tuottaa yhdessä uusia sisältöjä.

Toimintamuotojen monipuolisuus on tärkeää vapaaehtoisten motivoinnissa. Osallistumisen erilaisia mahdollisuuksia kulttuuriluotsitoiminnassa on lisännyt mm. Kulttuuriluotsien löytöjä – projekti, näyttelyn suunnittelu ja toteuttaminen. Projektissa kulttuuriluotsit yhteistyössä taidemuseon henkilökunnan kanssa kokosivat Jyväskylän kaupungin 2000-luvun taidehankinnoista näyttelyn ja sen yhteyteen laajan oheisohjelmiston. Projektin monipuolisen ohjelman myötä mm. Jyväskylän taidemuseon perjantaiporinoissa kävijöiden oli mahdollista jakaa kokemuksia kahvikupin ääressä. Tätä toimintaa on menestyksellisesti jatkettu myös näyttelyn päättymisen jälkeen. Lisäksi kulttuuriluotsit ovat järjestäneet näyttelyitä omista töistään, koonneet muistelusalkkuja ja järjestäneet lukupiirejä sekä ottaneet kantaa kulttuurilaitosten puolesta.

Kulttuuriluotsauksesta kulttuuriseen vapaaehtoistoimintaan

Kulttuuriluotsitoiminta on laajenemassa ajatuksiksi kulttuurisesta vapaaehtoistoiminnasta, joka olisi rinnastettavissa muuhun jatkuvasti laajenevaan ja kehittyvään vapaaehtoistyön kenttään.

Toiminnassa on tullut esille mukana olevien voimakas motivaatio ja sitoutuminen sekä halu käyttää omaa osaamistaan, kehittyä ja vaikuttaa. Jatkossa vapaaehtoistoiminnalla voitaisiin lisätä ja laajentaa osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia. Taidelaitosten ja museoiden koordinoimat hankkeet voisivat luoda uudenlaista osallisuutta, joka lisää ja syventää kulttuurielämän tuntemusta ja arvostusta.

Kulttuuriluotsaus ja kulttuurinen vapaaehtoistyö haastavat ammattilaisten asenteita ja käsityksiä omasta työstään. Vielä tässä vaiheessa uudet toimintatavat eivät ole integroituneet kovin syvälle organisaatioiden toimintaan, ne koetaan helposti ylimääräisenä vaivana. Parhaimmillaan ne ovat osa uudenlaista yleisötyötä, missä perinteisen käsityksen yleisöstä kat-

sojana tai kuuntelijana korvaa ajatus yleisöstä osallistujana, osallisena, toimijana tai vaikuttajana.

Jos instituutio ei voi tarjota uusia tapoja osallistua, omaehtoinen toiminta on ainoa mahdollisuus. Tämä voi olla yksi toimintamalli, mutta se tarvitsee rinnalleen myös hyvin suunniteltuja ja selkeästi johdettuja hankkeita, joissa ideoita ja projekteja suunnitellaan ja toteutetaan yhdessä. Silloin vapaaehtoiset tuntevat olevansa hyväksytyjä toimijoita ja kuuluvansa organisaatioon. Yhteistyössä museoiden kanssa esimerkiksi Tampereella on kehitetty toimintaa, jossa luotseja toimii yhdessä henkilökunnan kanssa näyttelyprojekteissa ja arkistoissa. Tällainen yhteistoiminnallisuus edistää kulttuuriperinnön jatkuvaa kartuttamista ja syventää mukana olevien kulttuuritietoutta ja näkemyksiä.

Osallistumisen portaita, joissa vapaaehtoiset voivat olla mukana, on useita toiminnan ideoinnista aina toteuttamiseen saakka. Osallisuus muodostuu monista kokemuksista, myös vaikuttamisesta omaksi ja yhteiseksi hyväksi. Toiminnassa mukana olo on mielekästä ja toimii luonnollisena motivaattorina ilman sitouttamisongelmia. Panostaminen kulttuuriin vapaaehtoistoimintaan merkitsee uudenlaisten toimintamahdollisuuksien avaamista taiteesta ja kulttuurista kiinnostuneille ja sitä kautta yhteisöllisyyden, elämän mielekkyyden ja suvaitsevaisuuden lisääntymistä – hyvinvointia yhä useammalle.

KIMMOKE–RANNEKE

- TASAVERTAINEN MAHDOLLISUUS VAPAA-AJAN HARRASTAMISEEN

Katri Arnivaara, Hankekoordinaattori, EVIVA-hanke

Kimmoke-ranneke on kehitetty niille turkulaisille, joille hyvinvointia edistävät vapaa-ajanpalvelut voisivat jäädä saavuttamatta pienituloisuuden vuoksi. Ranneke otettiin käyttöön vuoden 2013 syksyllä ja se on siitä lähtien antanut yhä useammalle turkulaiselle mahdollisuuden nauttia liikunnasta, kulttuurielämyksistä ja urheilun huippuhetkiä. Rannekkeeseen ovat oikeutettuja Kelan työmarkkinatukea, peruspäivärahaa, kuntoutus- tai kotoutumistukea, osa- tai työkyvyttömyyseläkettä tai perustoimeentulotukea saavat turkulaiset. Ranneke maksaa puolelta vuodelta 39 euroa ja lisäksi ensimmäisellä kerralla lunastetaan ranneke seitsemällä eurolla. Rannekkeen oston jälkeen tarjottavat palvelut ovat maksuttomia.

Päätöksen Kimmoke-rannekkeen käyttöönotosta teki Turun liikuntalautakunta ja sitä valmistettiin yhteistyössä kulttuuritoimen sekä sosiaalityön ja työelämäkuntoutuksen, asiantuntijoiden ja Eviva-toimintaohjelman kanssa.

Liikuntaa, kulttuurielämyksiä ja lisäetuna urheilun huippuhetkiä

Kimmoke-rannekkeella saa harrastaa liikuntaa Turun kaupungin ylläpitämissä uimahalleissa ja kuntosaleilla kerran päivässä. Rannekkeella pääsee sisään liikuntapaikoille arkisin klo 15.30 asti ja viikonloppuisin koko päivän. Lisäksi tarjotaan erillisiä Kimmoke-ryhmiä, joissa kerätään positiivisia kokemuksia liikkumisesta, ulkoilusta ja ryhmässä olemisesta ilman suorituspainetta. Rannekkeella pääsee osallistumaan myös kuntosaliharjoittelun ABC-kurssille.

Turun filharmoninen orkesteri on kutsunut Kimmoke-rannekelaiset ystävänsä kanssa omiin kenraaliharjoituksiinsa. Rannekkeen lunastaneet toivoivat tällaista vaihtoehtoa; kaverin kanssa on ollut helpompi lähteä konserttitalolle. Myös museokeskus on avannut ovensa, ja Turun Linnassa, Wäinö Aaltosen ja Biologisessa museossa on mahdollisuus vierailla tiettyinä aikoina.

Palveluun kuuluu myös kausittain vaihtuvia etuuksia, joilla pääsee nauttimaan joistakin kulttuuri- ja urheiluelämyksistä. Museokeskus, filharmoninen orkesteri ja kaupunginteatteri tarjoavat lisäpalveluja, joihin kutsutaan pääsylippuna toimivalla tekstiviestillä. Lisäksi kimmoke-laisia on kutsuttu kirjaston tapahtumiin, joissa kirjastojen monipuolisia palveluita on tehty tutuksi ja samalla keskusteltu vapaa-ajan harrastamisen mahdollisuuksista sekä toivottu kimmokelaisten verkostoituvan keskenään. Tarjolla on myös urheilun huippuhetkiä. Urheilu-

seurat FC Inter, FC TPS, HC TPS, TuTo Hockey ja TuTo haluavat olla mukana kantamassa yhteiskuntavastuuta ja tarjoavat pääsylippuja urheilutapahtumiin. Myös näistä lisäpalveluista tiedotetaan tekstiviestillä.

Jatkuva yhteydenpito sosiaali- ja terveydenhuoltoon on tärkeää, jotta oikeat asiakasryhmät tavoitetaan. On tärkeää, että esimerkiksi sosiaalityöntekijöillä on tietoa rannekkeesta, jotta he osaavat ohjata asiakkaitaan kulttuurin ja liikunnan piiriin.

Asiakastyytyväisyyskyselystä loistavat arviot

Rannekkeen palveluista, omatoimisesta liikunnasta kaupungin uimahalleissa ja kuntosaleilla, kulttuuripalveluista sekä urheilun huippuhetkistä on nauttinut jo noin 2 000 kaupunkilaista.

Rannekkeen käytöstä tehtiin asiakastyytyväisyyskysely vuoden 2014 syksyllä. Vastauksia saatiin 240 asiakkaalta. Lähes poikkeuksetta kaikki vastanneet arvioivat rannekkeen palvelut kiitettäväksi tai hyviksi. Kehitystoiveet kohdistuivat erityisesti aikarajoitusten poistamiseen, tiettyjen palvelujen lisäämiseen sekä perhetoiminnan kehittämiseen. Ensimmäisiin kehitysideoihin on nyt tartuttu ja niitä on lähdetty viemään eteenpäin.

Suurin osa rannekkeen käyttäjistä on hankkinut rannekkeen liikuntapalveluiden vuoksi, jotka saivat paljon kiitosta. Viime keväästä lähtien lisääntyneet kulttuuripalvelut koettiin hyvin positiivisena lisänä. Tekstiviestikutsuina lähetetyt palvelut ovat erityisesti kulttuuripalveluiden kohdalla toimineet hyvin.

Suuri osa vastaajista kertoo, miten Kimmoke-ranneke on lisännyt omaa liikkumista, ollut ”päivien piristys”, ”syy lähteä ovesta ulos” tai ”merkittävä asia elämässä”. Säännölliseen tai päivittäiseen harrastamiseen ei muuten olisi suurella osalla vastaajista ollut mahdollisuutta.

Yksi vastaajista kiteyttää rannekkeen merkityksen itselleen näin:

”Kimmoke on hengenpelastaja. Ihan hengenpelastusmitali pitäisi myöntää sille, jonka idea tämä on ollut. Aivan loistava keksintö ja on ollut ainakin minulle valtava etu. Sydämellinen kiitos tästä! Tällä tavoin on pystynyt pitämään fyysistä ja psyykkistä toimintakykyä yllä ja jopa parantamaan huikeasti sitä entisestä. Olen saanut uutta virtaa ja uudistunutta työkykyä ja uusia ideoita ja rohkeutta. Ja uusia kontakteja”.

Kimmoke-rannekkeen palveluja ja niistä kertovia tiedotuskanavia kehitetään jatkossa asiakaspalautteen pohjalta.

VANKILATEATTERI

- TAITTUU RY:N PILOTOINTIHANKE 2012-2014

Neea Kilkki, Tuottaja, Taittuu ry

”En olisi ikinä uskonut, että uskallan tehdä jotain tällaista. Tämän jälkeen uskallan ihan mitä vain, myös siviilissä.”

Näin kuvaili kokemustaan vankilateatterista ”Lasse”, joka näytteli Lasarus-näytelmässä vuonna 2013. Saman esityksen toinen näyttelijä ”Kafa” totesi Aamulehden haastattelussa, että ”Etenkin päihteitä käyttäneille vangeille tämä kokemus on hyvin tärkeä ja opettavainen. Jos uskaltaa nousta lavalle selvin päin, silloin uskaltaa mennä selvänä ihan minne vain, jopa virastoon.”

Taittuu ry:n vankilateatteritoiminta tähtää vankien omaehtoiseen kuntoutumiseen ja valmistaa heitä tulevaan vapauteen antamalla heille käytännön valmiuksia toimia yhteiskunnassa. Esitykseen tähtäävä prosessi vahvistaa osallistujien itsetuntemusta, opettaa toimimaan ryhmässä ja antaa vahvan kokemuksen vastuunottamisen merkityksestä vuorovaikutuksessa.

Taittuu ry:n kehittämä vankilateatterin toimintatapa on ainutlaatuinen Suomessa. Menetelmässä projektiin vapaaehtoisesti valikoituneet vangit sitoutuvat usean kuukauden mittaiseen prosessiin. He kirjoittavat käsikirjoituksen itse ohjaajan avustuksella, opettelevat tuotannon aikana näyttämöilmaisun perusteita ja käyvät läpi tiukan harjoitusprosessin. Prosessi päättyy esityksiin aidolle yleisölle oikeassa teatterissa.

Vuonna 2008 Vanajan vankilan johtaja Kaisa Tammi-Moilanen mietti vankilan naisille uudenlaista kuntouttavaa toimintaa ja ulkomailla näkemänsä perusteella totesi, että vankilateatteria voisi kokeilla. Samaan aikaan ohjaaja Hannele Martikainen tutki mahdollisuuksia lähteä kehittämään vankilateatteritoimintaa. Kun he kaksi löysivät toisensa, aloitettiin ensimmäinen vankilateatterikokeilu Suomessa.

Kaisa Tammi-Moilasen mukaan mielenkiinto Vanajan vankilassa teatteritoimintaa kohtaan virisi tarpeesta vastata vankien moninaisiin kuntoutustarpeisiin jollain uudella, poikkeavalla lähestymistavalla. He lähtivät etsimään sellaista lähestymistapaa, toimintaa, menetelmää, joka voisi osallistaa rikoksista vankilaan tuomittuja kokonaisvaltaisesti ja aidosti ja jossa vangen elämän kokonaisuus tulisi huomioiduksi.

Vanajan naisvankien kanssa vuosina 2009 ja 2011 toteutetut Punahilkka ja Kuningas Lear -esitykset olivat ensimmäiset ammattimaisesti toteutetut vankilateatteriprojektit. Näistä opittiin paljon ja huomattiin teatterin tekemisellä vankilaympäristössä olevan paljon hyvää annettavaa.

Vankilateatteritoimintaa kehittämään perustettiin Taittuu ry. Opetus- ja kulttuuriministeriön 75 000 euron avustus mahdollisti hankkeen käynnistämisen vuonna 2012. Hanketta on alusta saakka tehty tiiviissä yhteistyössä Rikosseuraamuslaitoksen kanssa, ja sieltä on saatu myös taloudellista tukea.

Vankilateatterihankkeen kaksi ensimmäistä tuotantoa olivat ensi-illassa keväällä 2013. Hannele Martikaisen ohjaama Vanajan vankilan Vanajan osaston naisten kanssa tehty Lasarus esitettiin Riihimäen Teatterissa maaliskuussa.

Vanajan vankilan Ojoisten osaston miesten kanssa toteutetun KaleValan esitykset olivat Hämeenlinnan Teatterin Verstaas-näyttämöllä huhtikuussa 2013, ohjaajana Timo Torvinen. KaleVala kutsuttiin seuraavana syksynä Poriin Lainsuojattomat-teatterifestivaalille, jossa esiinnyttiin täydelle katsomolle. Yksi mukana olleista näyttelijöistä koki teatterin tekemisen hyvänä ryhmätyötaitojen harjoituksena ja totesi, että ”näin pääsi tekemään vankilassa jotain rakentavaa ja pääsi onnistumaan, ylittämään itsensä, haastamaan itsensä asiassa, josta ei seuraa korvauksia, eikä tuomiota eikä murhetta, että haaste ei ole penkkipunerrus tai maastaveto, vaan että löytää itsestään uutta.”

Keväällä 2013 Taittuu ry:n yhteistyökumppaniksi tuli Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan sosiaalipsykologian oppiaine, jossa on tehty pilotointihankkeen rinnalla suomalaisen vankilateatterin vaikuttavuustutkimusta. Projekteihin osallistuneet vangit raportoivat teatterin myönteisinä vaikutuksina muun muassa kohentunutta itsetuntoa ja sosiaalisten tilanteiden pelosta vapautumista. Kaikki haastatellut vangit ovat olleet sitä mieltä, että vankilateatteriinkin pitäisi olla mahdollisuus kaikissa vankiloissa.

Sosiaalipsykologian professori Anna-Maija Pirttilä-Backmanin mukaan vankilateatterissa merkittävää on se, että vangit näkevät itsensä siinä toisessa roolissa. Monet heistä ovat olleet vuosikausia pääasiassa vangin roolissa, vankilateatterissa he ovat taiteilijoita, jotka saavat myös ulkopuolista huomiota. Vankilan henkilökuntakin näkee heidät uudessa roolissa. Näin mahdollistuu aivan uudenlaisten minuuksien kokeilu, mikä on vangeille tärkeää.

Syksyllä ja talvella 2013 hanke jatkui Turun vankilassa suljetun osaston naisten kanssa Hannele Martikaisen ohjauksessa. Vankilan turvallisuuskäytäntöjen vuoksi esitysten oli määrä olla vankilan kappelissa, mutta vakavan sairaustapauksen vuoksi esityksiä ei valitettavasti voitu järjestää. Työryhmä ja vankilan johto kuitenkin pitivät esiintyjien kanssa purkutilaisuuden.

Syksyllä 2014 toteutettiin Helsingin vankilan kanssa Markus Karekallaksen ohjaama ”Seitsemän broidia Sipoosta”. Tämä oli ensimmäinen miesten suljetun vankilan projekti, ja se esitettiin Helsingissä KokoTeatterissa. ”Vaikeinta on ollut itkeminen, hymyileminen ja syvimpien tunteiden ilmaiseminen. Rakkaus. Sitäkin hauskeempaa tätä juttua on tehdä, kun on löytänyt ne asiat itsestään.” Näin projektia kuvasi esityksen ”Juhani” Helsingin Sanomissa joulukuussa 2014.

Taittuu ry:n esityksiin osallistui pilotointihankkeen aikana neljä eri vankilaa tai osastoa, yhteensä 23 vankia ja kolme eri ohjaajaa. Työryhmissä oli lisäksi mukana tuottaja sekä esityksestä riippuen muusikko, koreografi, valosuunnittelija, äänisuunnittelija ja puvustaja. Lisäksi yhdessä tuotannossa lavastajana toimi koevapaudessa ollut vanki.

Olemme oppineet vankilateatterihankkeen aikana paljon muun muassa siitä, miten vankilateatteria voidaan toteuttaa erilaisissa ympäristöissä, sillä jokaisessa vankilassa on omanlaisensa toimintakulttuuri. Taittuu ry:n lähtökohtana on ollut taiteellisesti korkeatasoinen lopputulos. Taiteellisen näkemyksen lisäksi ohjaajalta ja muulta työryhmältä vaaditaan hyviä ihmissuhde- ja vuorovaikutustaitoja, vahvaa pedagogista osaamista ja ennen kaikkea kokonaisvaltaista itsetuntemusta. Opimme, että kullekin uudelle ohjaajalle ja työryhmälle on erityisen tärkeää saada käyttöönsä Taittuu ry:n kokeneempien tekijöiden tuki ja käytännön apu. Tarvittaessa ohjaajamme ovat saaneet avukseen ammattimaista työnohjausta.

Taittuu ry:n taiteellinen johtaja Hannele Martikainen kuvaa omaa kokemustaan näin: ”Olen oppinut tämän hankkeen aikana paljon, enkä vähiten itsestäni. Kun aloitin vuonna 2008 työni vankilateatterin parissa, maailmankuvani oli hyvin paljon kyynisempi. Vuonna 2015 huomaan uskovani ihmiseen ja ihmisen kykyyn muuttua, ja se ei ole vähän se.”

Toteuttamamme vankilateatterin pilotointihankkeen pohjalta voimme todeta, että vankilateatteri puolustaisi paikkaansa pysyvänä toimintana Suomen vankiloissa. Eikä pelkästään vankiloissa, sillä mikäli rahoitus järjestyy, on Taittuu ry:llä tarkoitus lähteä soveltamaan vankilateatteriä kehitettyä, toimivaksi osoitettua menetelmää myös koulukoteihin.

3. TUTKIMUKSEN JA TIETOPOHJAN LISÄÄMINEN

Toimintaohjelman 3. osio sisälsi ehdotukset *Hyvinvointipolitiikkaa toisin keinoin* – tutkimusohjelman käynnistämisestä, kulttuurin ja hyvinvoinnin professuurin ja valtakunnallisen tutkimusohjelman perustamisesta sekä taidelähtöisten menetelmien kehittämisestä ja hyödyntämisestä.

3.1 Tutkimus ja opetus

3.1.1 Yliopistot

Turun yliopistoon perustettiin Sosiaali- ja terveysministeriön ja Turun kaupungin rahoittama nelivuotinen (2011–2014) kulttuurisen terveyden lahjoitusprofessuuri. Professoriksi kutsuttiin LT Marja-Liisa Honkasalo. Yksi professuurin neljästä laajasta tutkimusteemasta kohdistui kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutuksiin.

Turku 2011 -säätiön rahoittama Kulttuuri, terveys ja hyvinvointi -projekti toimi Turun yliopiston historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksella 1.3.2012–30.6.2013. Kulttuuripääkaupunkivuoden hyvinvointihankkeiden tuottama kokemus ja aineisto tarjosivat laajaa pohjaa taiteen hyvinvointitutkimuksen käynnistämiseksi. Projektissa luotiin tieteen- ja taiteenvälisen tutkimuksen tutkimusohjelmaa varten perustelumistio, johon kirjattiin keskeiset tutkimusaloja koskevat kysymykset. Tutkimusohjelmatyö toteutui laaja-alaisena yhteistyönä, johon koottiin tieteellisistä asiantuntijoista koostuva ohjausryhmä, järjestettiin keskeisiä tutkimusteemoja kartoittavia workshoppeja ja luotiin laaja verkosto sekä alan tutkijoihin, taiteilijoihin, projektityöntekijöihin että eri hallinnon alojen edustajiin.

Taiteen hyvinvointivaikutusten aihepiiriä lähellä olevaa tai suoranaisesti siihen suuntautunutta opetusta annetaan Turun yliopiston lisäksi muissakin yliopistoissa, kuten Tampereen yliopistossa, Lapin yliopistossa, Jyväskylän yliopistossa, Taideyliopistossa ja Aalto-yliopistossa. Toimintaohjelmakaudella yliopistoissa on tehty lukuisia opinnäytetöitä kaikilla tasoilla.

Joulukuussa 2014 koordinaatio- ja seurantaryhmä järjesti kulttuuri- ja hyvinvointitutkimuksen ja opetuksen tulevaisuutta koskevan keskustelutilaisuuden, johon osallistui professoreita ja tutkijoita lähes kaikista alan opetusta antavista yliopistoista. Tapaamisessa suunniteltiin mm. tutkijaverkoston perustamista ja yhteistyön aloittamista.

3.1.2 Terveiden ja hyvinvoinnin laitokset

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) väestöaineistot *Terveys 2000 ja 2011* sekä *Alueellisen terveys- ja hyvinvointitutkimus (ATH)* tarjoavat mahdollisuuden tutkia kulttuurin harrastamisen terveys-, toimintakyky- ja elämänlaatuvaikutuksia väestötasolla. ATH-tutkimus tarjoaa monipuoliset mahdollisuudet tarkastella kulttuurin harrastamisen eri muotoja sekä alueellisia eroja. ATH tuottaa tutkimustietoa myös kulttuuripalveluiden koetusta riittävydestä sekä niiden alueellisista eroista. ATH-tutkimustietoa voivat hyödyntää kaikki kiinnostuneet ja aineiston saa tutkimus- tai opetuskäyttöön tilaamalla. ATH-aineistoon on lisäksi mahdollista liittää paikkatietoa ja näin syventää kulttuurin harrastamisen liittyvää tietoa.

THL on julkaissut tieteellisiä artikkeleita ATH-aineiston pohjalta mm. siitä miten kulttuurin harrastaminen on yhteydessä koettuun elämänlaatuun ja terveyteen. THL tekee tutkimusyhteistyötä eri yliopistojen ja muiden tutkimuslaitosten kanssa ja on julkaissut kotimaisia ja kansainvälisiä tutkimusartikkeleita kulttuurin harrastamisen ja koetun terveyden ja elämänlaadun välisestä yhteydestä.²⁶

THL on toteuttanut taidelähtöisten menetelmien tutkimus- ja kehittämistyötä ammattilaisten, tutkijoiden ja taiteilijoiden yhteistyönä jo pitkään. Taiteen soveltava käyttö on lisääntynyt merkittävästi viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana hyvinvointialoilla. Tänä aikana on kertynyt runsaasti tutkimuksellista näyttöä siitä, että taidelähtöisistä menetelmistä on hyötyä lasten ja nuorten kanssa tehtävässä työssä.

Taideperustaisen tutkimuksen tehtävänä on tuottaa uusia avauksia, syvyyttä ja toisenlaisia näkökulmia jo ennestään tuttuihin asioihin. Kun taide on tiedon tuottajana, tiedon intressi on keskeinen. Kenelle tietoa tuotetaan, miksi ja mitä tietoa halutaan. Tarkastelun keskiössä on ymmärryksen, ei niinkään tosiasioiden, kerryttäminen.

THL:ssä on tuotettu useita aiheeseen liittyviä julkaisuja, viimeisimpänä väitöskirja *Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa – kohti kokemuksia ja tunteita*.²⁷

TAIDE, TAIDELÄHTÖISYYS JA TUTKIMUS

Marja-Liisa Honkasalo, professori, Kulttuurin ja terveyden tutkimusyksikkö, Turun yliopisto

Taiteen, kulttuurin, terveyden ja hyvinvoinnin suhde kytkeytyy monenlaisiin länsimaisiin yhteiskuntia sekä kansalaisten asemaa koskeviin muutoksiin ja kehityskulkuihin. Yksilön vastuun omasta hyvinvoinnista ja terveydestä edellytetään kasvavan samanaikaisesti kun julkiseen sosiaali- ja terveystoimeen pohjautuva palvelurakenne muuttuu rakenteiltaan rajusti. Terveyden ja hyvinvoinnin sosiaalisen eriarvoisuuden syventyessä nämä kehityskulut koskettavat erilaisin tavoin erilaisissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa eläviä ihmisiä. Hyvinvointivaltion palvelurakennemuutos on johtanut sosiaali- ja terveydenhuollon ammattien ja työnkuvien perusteelliseen muuttumiseen. Myös taiteilijoiden työnkuvat ovat muutoksessa. Muutokset ilmenevät tällä hetkellä muun muassa moniammatillisuutta, hoivataidetta, luovaa yrittäjyyttä, innovaatioita ja luovia aloja sekä taloutta painottavina käytäntöinä ja keskusteluina.

Kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutuksista ovat korostuneet teemat, joiden avulla ne liitetään normatiivisesti yksilön oikeuksiin sekä yhteisöllisyyden ja yhteiskunnallisen osallisuuden kasvattamiseen taide- ja kulttuuritoimintojen avulla. Taiku-ohjelma syntyi keskelle yhteiskunnallista muutosta, jonka vauhti on muuttunut yhä kiivaammaksi. Yhteisöllisyys ja osallisuus ovat EU:n kirjaamia yleisiä yhteiskuntapolitiittisia tavoitteita ja kulttuuripoliittisesti teemoja, jotka ohjaavat päätöksentekoa ja rahoitusta. Vaikka niiden alkuperästä ei aina olla edes tietoisia, ne ovat keskeisiä 2010-luvun kulttuuripoliittisessa keskustelussa. Taiteen katsotaan olevan kaikille kuuluvaa, kaikkien yhteistä hyvää.

Taiteen hyvinvointivaikutus on ollut Suomessa laajamittaisen kehitys- ja tutkimustyön kohteena sen jälkeen kun sosiaali- ja terveystoimen hallinnollinen keskusjohtoinen rakenne purettiin 1990-luvulla ja hallintoa ryhdyttiin rakentamaan projektiorganisaatioiksi. Viidentoista vuoden aikana meillä on tehty yli tuhat ministeriöiden, Euroopan sosiaalirahaston tai Raha-automaattiyhdistyksen rahoittamaa taiteen ja taidelähtöisten toimien hyvinvointivaikutusta kartoittavaa projektia.

Kulttuurin hyvinvointia edistävästä merkityksestä on tullut kahden viime vuosikymmenen aikana tärkeä teema terveys- ja sosiaalitoimen ja kulttuuritoimen ohella myös työelämän ja taiteen alueella. Taikun toimintakauden kuluessa on voitu toistuvasti todeta satojen projekti-hankkeiden johtopäätöksissä, miten luovasta toiminnasta taide- ja kulttuurilähtöisillä menetelmillä tai kulttuuripalvelujen käytöstä on myönteisiä seurauksia ihmisten hyvinvoinnin kannalta. Taidelähtöisillä toimilla on merkitystä myös yhteisön tasolla osallisuuden kokemusten lisääntymisenä. Taiteella on mahdollisuus edistää hyvinvointia lisäämällä esimerkiksi yhteisöllisyyden tunnetta, tasa-arvoa ja toisten ihmisten kohtaamista. Taidelähtöisen hyvinvointityön tavoitteena on usein syrjäytymisen estäminen ja omanarvon löytäminen.

Oman olemassaolon ja sen merkityksen vahvistaminen tai löytäminen on keskeistä monissa taidelähtöisissä, hyvinvointia edistävissä projekteissa. Tämä on tärkeä seikka esimerkiksi nuorten syrjäytymisen tai maahanmuuttajien integraation näkökulmasta. Taiteellisia menetelmiä on hyödynnetty myös hoidon piirissä esimerkiksi vanhustenhuollon hoivataiteessa, psykkiseen hyvinvointiin tähtäävissä taideterapioissa sekä muistisairaiden tai vammaisten

kuntoutuksessa. Taidelähtöisten menetelmien vaikuttavuus puhuttaa erityisesti silloin, kun on kyse päätöksenteosta rahoituksen suhteen. Suomessakin on tehty tutkimusta taiteen ja kulttuurin vaikuttavuudesta muun muassa musiikki-, tanssi- ja kuvataideterapian, taidekasvatuksen ja yhteisötaiteen alueilla.

Toiminta taidelähtöisyyden ja tutkimuksen edistämiseksi

Kulttuuritoiminnan ja taidelähtöisten menetelmien käytön keskeisenä vauhdittajana Suomessa on toiminut opetus- ja kulttuuriministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön käynnistämä laaja toimintaohjelma *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia 2010 – 2014*. Toimenpideohjelmassa on useita kohtia, yksi niistä on ehdotus kulttuurin ja hyvinvoinnin professorin sekä valtakunnallisen tutkijakoulun perustamisesta ja toinen *Hyvinvointipoliittikkaa toisin keinoin* -tutkimusohjelman perustamisesta. Ohjelman mukaisesti Turun yliopistoon perustettiin kulttuurisen terveys- ja hyvinvointitutkimuksen professori ja sen käynnistämänä alkoi *Kulttuuri, terveys ja hyvinvointi* –tutkimus- ja opetushanke. Hankkeessa valmisteltiin moniteinen tutkimusohjelma taiteilijoiden, tutkijoiden sekä opettajien ja valtakunnallisten toimijatahojen, kuten Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen, Työterveyslaitoksen sekä Taideyliopiston, yliopistojen, vapaaehtoisjärjestöjen ja ammattikorkeakoulujen yhteistyönä.

Kulttuurin, taiteen ja hyvinvoinnin kentällä on toteutettu 2000-luvun alun jälkeen lukuisia kehityshankkeita ja projekteja. Hankkeissa on tuotettu arviointitutkimuksia, väli- ja loppuraportteja ja ammattikorkeakoulujen opinnäytetöitä, jotka ovat kuitenkin ensisijaisesti tähdänneet hankkeissa kokeiltujen käytänteiden kehittämiseen ja pilotoitujen toimintojen juurruttamiseen osaksi pysyviä sosiaali- ja terveystoimen rakenteita. Syvälinen perustutkimus esimerkiksi hankkeiden pitkäaikaisista ja -kestoisista vaikutuksista yksilöiden ja yhteisöjen hyvinvointiin tai niiden merkityksestä sosiaali- ja terveysalan muutoksissa ja hyvinvointipalvelujen sekä työn uudelleenjärjestämisessä on kuitenkin toistaiseksi pitkälti tekemättä. Samoin tieteiden- ja taiteidenvälisen tutkimus- ja kehitystyön teoreettinen ja menetelmällinen keskustelu odottaa systemaattista toimintaa.

Mitä tiedetään?

Taiteen, kulttuuritoimien sekä kulttuurihyvinvointityön merkityksestä ihmisten ja yhteisöjen hyvinvoinnille tiedetään nykyisin varsin paljon. Tiedetään että ihmisten ja yhteisöjen hyvinvoinnin on mahdollista kasvaa taidelähtöisten menetelmien avulla. Yksittäinen taiteilija voi työllään vaikuttaa ihmisyyden syvälliseen ymmärtämiseen. Taideteos tuo mahdollisuuden vastata yksittäisen ihmisen tarpeeseen olla vuorovaikutuksessa toisten kanssa voidakseen itse toteuttaa omaa luovuuttaan, myös sellaista mitä tarvitaan paranemiseen tai terveenä pysymiseen, hyvän elämän reunoilla pysyttelemiseen. Kun ihminen on sairas, hän tarvitsee aina hiukan terveyttä, jotta hän voisi parantua tai säilyttää toimijuutensa ja elämänilonsa.

Taideterapiat ovat osoittautuneet merkityksellisiksi ja tehokkaiksi ruumiillisten tilojen, kuten kivun lievityksessä tai pitkäaikaisten sairauksien aiheuttamien vaivojen helpottamisessa. Yhteisölähtöiset taidemenetelmät ovat lisänneet ihmisten mahdollisuutta kuulua yhteisöön ja lieventäneet yksinäisyyttä ja ulkopuolisuutta. Taidelähtöiset yhteisötyön menetelmät ovat tuottaneet tuloksia, jotka osoittavat selvästi millainen potentiaali niiden hyödyntämisessä on sairauksia ennaltaehkäisevän työn kannalta. Hoitotyössä taidelähtöisten menetelmien avulla on ollut mahdollista avustaa potilaan omaa elinvoimaa ja halukkuutta parantua. Hoitohenkilökunnalle on syntynyt valmiuksia kohdata potilaan kärsimys ja saada itselleen luovia mahdollisuuksia usein rutiiniksi muuttuneen työn suorittamiseen.

Näistä asioista on vahvaa tutkimustietoa. Tutkimustiedon määrä ei siis ole ongelma. Haastava ongelma on tuloksellisuuden kääntäminen päättäjien kielelle. Nykyaikaisessa päätöksenteossa kvantitatiivisilla, kausaalisilla asetelmilla ja mittareilla on edelleen vankkumaton ja ainakin Suomessa kyseenalaistamaton asema. Tuhansien kulttuuri- ja terveysaiheisten kehityshankkeidenkin jälkeen päätöksenteossa edellytetään tuloksellisuuden kuvaamista mittaustulosten avulla.

Taiteen ja taidelähtöisten menetelmien tuloksellisuutta voidaan vain ohuelti mitata kvantitatiivisesti. Joidenkin taideterapioiden, kuten esimerkiksi musiikkiterapian osalta, tulokset voivat näyttäytyä mitattavina aivofysiologisina muutoksina. Tämä on harvinaista ja se on poikkeus vaikka onkin päätöksentekijälle eräänlainen ideaalitapaus.

Mitattava vai kokemusperäinen?

Taiteen ja taidelähtöisten menetelmien tuloksellisuudesta puhuttaessa kohdataan syvä tiedon pätevyyttä ja sen kriteereitä koskeva kiista. Sillä on ideologinen ja poliittinen taustansa joka tulee ymmärrettäväksi yhteiskunnallista päätöksentekoa vasten. Tutkijat puhuvat teknokraattisesta päätöksenteosta jossa kriteerit sopivat rakenteiden tutkimiseen ja niiden pätevyys on helposti ymmärrettävissä kvantitatiivisen mittauksen kautta.

Kuitenkaan taiteellinen tai luova prosessi eikä sen tuloksellisuus tyhjene mittaamiseen. Sitä voi pikemminkin lähestyä ihmisten, tekijöiden ja vastaanottajien, sekä ihmisyhteisöjen kokemusten avulla. Tätä sanotaan kokemusperäiseksi tiedoksi.

Tietomuotojen välillä vallitsee kiinnostava hierarkkinen asetelma. Väitettäni havainnollistaa se miten kehityshankkeiden tuloksia kohdellaan ikään kuin toisen luokan tuloksina. Taiteilijoiden tapa tietää ja heidän tuloksensa omasta työstään ovat vain harvoin relevantteja perusteita päätöksenteolle. Suomessa vallitsee tilanne jossa hankkeissa tehty työ jää systemaattisesti dokumentoimatta ja jakamatta päättäjille – tai kenellekään, myöskään niille jotka suunnittelevat uusia hankkeita. Kun tietoa ei ole tallennettu, se on kirjaimellisesti valunut hukkaan.

Olemme Suomessa – ja muissa pohjoismaissa – tilanteessa, jossa valtava määrä tietoa hukataan sen vuoksi että se on luonteeltaan kokemusperäistä, ”kvalitatiivista” ja yhteiskunnallisesti, päätöksenteon näkökulmasta arvioiden hierarkkisesti eri tasolla.

Poliittinen päätöksenteko on riippuvainen myös muista asioista kuin tutkimustiedosta. Tiedämme, että aina eivät tahtotilassa olevat tulisielutkaan saa päätöksiä aikaan, eivät silloinkaan kun kvantitatiivista mittausta edustavia päteviä taulukoita on saatavilla. Jos päättäjän ja tutkijan maailmat ovat erilaiset, niin vielä erilaisemmat lienevät päättäjän ja taiteilijatutkijan maailmat.

Eettinen käänne

Tutkimus taiteen hyvinvointivaikutuksista on kuitenkin kohdannut Taiku-kaudella myös odotamatonta myötätuulta. Tätä kirjoitusta viimeistellessäni kuulin, että hoivataiteen kehittämiseen on annettu merkittävä taloudellinen tuki. Keskustelu taiteen ja taidelähtöisten menetelmien hyvinvointivaikutuksista, päätöksenteon ahdas poliittisuus ja projektitutkijoiden kokemukset ovat tuoneet jännitteitä, joihin nuoret taiteilijat ovat pureutuneet aktiivisesti. Taiteessa on kyse arvoista ja etiikasta – voivatko arvot tyhjentyä arviointiin, he kysyvät. Vanhustenhoitossa on kyse elämänarvoista *par excellence* – ja hyvästä elämästä, jonka toteuttaminen on yhteiskunnallinen velvollisuus. Näin ovat todenneet seminaareissamme Turussa sekä muutamat taiteilijat että hoitohenkilökuntaan kuuluvat. Taidelähtöiset menetelmät auttavat samastumaan potilaan asemaan, kärsimykseen, heikkouteen ja osattomuuteen ja niin menetelmistä tulee eettisiä tekoja.

Haluan tiivistää tämän uusia tulevaisuuden näkymiä valottavan asian innokkaan tutkija-taiteilijaparivaljakon mietteisiin erään ympärivuorokautisen vanhustenhoitoyksikön työssä:

Tampereen yliopistossa toimiva filosofian jatko-opiskelija Jari Pirhonen lähestyy vanhusten pitkäaikaishoidon kysymyksiä kanadalaisen filosofin Charles Taylorin käyttämän tunnustamisen (recognition) käsitteen avulla. Taylor asettaa vastakkain käsitteet tunnistaminen ja tunnustaminen. Tämä käsitepari tuo esille vastaavia asioita kuin sääli ja myötätunto, joita Hannah Arendt käsittelee kahden toimintaperiaatteen – säälin ja myötätunnon – kautta. Ne edustavat kahta eri tapaa kohdata toisen kipu ja kärsimys. Sääliin perustuva toiminta muotoutuu kärsivien ja kärsimyksestä osattomien välisestä etäisyydestä ja hierarkiasta. Keskiössä on se, mitä kärsimisestä nähdään: sääli tarkoittaa etäältä toimimista. Kontrastina sääliin perustuvalla toiminnalla Arendt esittelee myötätuntoon perustuvan toiminnan asenteena, joka kohdistuu kivusta ja tuskasta kärsiviin. Myötätunto merkitsee sitoutumista toisen tilanteeseen ja läsnäoloa toisen kärsimyksen keskellä. Tunnustaminen kuvaa toisen ihmisen kohtaamista hänen ihmisarvonsa tasolla. Filosofian jatko-opiskelija Jari Pirhonen kirjoittaa blogissaan seuraavasti:

”Autonomian ja tunnustamisen käsitteet johtivat meidät pohtimaan niiden suhdetta tulevaisuuden kenttäkohteessamme (...) tehostetun palveluasumisen (hoito ympärivuorokautista) palve-

lotalossa. On todennäköistä, että siellä tunnistetaan ihmisiä hyvinkin tarkasti. Vanhat ihmiset tunnistetaan pitkäaikaishoidon tarvitsijoiksi, heidän terveydentilansa ja toimintakykynsä tunnistetaan tietynlaisiksi erilaisilla diagnosoinneilla ja mittauksilla. Vaarana on, että Huttusen Mikko Hervannasta muuttuu 86-vuotiaaksi mieheksi, jolla on diabetes, keuhkohtaumatauti, artroosi ja vasemman puolen halvaus aivoinfarktin jälkitilana. Kuinka Mikko voisi pysyä ensisijaisesti Mikkona ja vasta toissijaisesti potilaana/palvelutalon asukkaana? No, Mikkohan pitää tietysti tunnistaa myös ihmisenä, Mikkona, jolla on kaksi lasta, kuusi lastenlasta, pitkä työura takana metalliteollisuudessa ja joka on ollut intohimoinen tanssija ja etelänmatkaaja. Ihmisenä tunnistaminen on tie ihmisenä tunnustamiseen. Tunnustaminen asettaa kaikki Mikot ja Minnat ja hoitajat ja lääkärit samalle viivalle ihmisinä. Siinä on kyse inhimillisen olemassaolon kokemuksen jakamisesta. Voisi sanoa, että voimme tunnistaa oman ihmisyytemme vain tunnustamalla toisten ihmisyyden. Filosofin Emmanuel Levinasin mukaan etiikka alkaa toisen ihmisen kasvoista. Toisten kasvojen kautta voimme ymmärtää oman ihmisyytemme. Toinen on siten aina ensisijainen itseemme nähden.

Pohdimme Rikun²⁸ kanssa keinoja asukkaiden tunnustamiseen palvelutalossa. Se ei näet välttämättä riitä, että hoitajat mantran tavoin toistelevat asukkaille: minä tunnustan sinut ihmisenä. Ensinnäkään suuret sanat eivät suuta halkaise ja toiseksi osalla asukkaista on kommunikaatiota vaikeuttavia kognitiivisia ongelmia. Pohdimme taiteellisen elämyksen mahdollisuutta ihmisyyden tunnustamisen tilana. Jaetussa taiteellisessa elämyksessä jokainen läsnäolija kokee elämyksen yksilöllisellä tavallaan, mutta elämyksen kokeminen sinänsä auttaa meitä näkemään toisemme juuri ihmisinä. M. A. Nummisen sanoin: kun kuuntelen klassista musiikkia, en tunne itseäni jänikseksi. Jaetussa taiteellisessa elämyksessä ymmärrämme toisten käyneen läpi omanlaisensa elämyksen kuin itsekkin kävimme jonkin saman asian tiimoilta. Elämys paljastaa meille samanlaisuuden erilaisuudessa tai erilaisuuden samanlaisuudessa. Molemmiin päin tunnustamme toisemme ihmisinä eli autonomiamme vahvistuu tunnustamisen kautta.

Lähdemme siis vanhusten ympärivuorokautisen hoidon pariin etsimään tiloja ja konteksteja sille, että huomaisimme kaikki olevamme rooleistamme, asemastamme ja ominaisuuksistamme huolimatta ennen kaikkea ihmisiä. Valistunut arvauksemme on, että tunnustamisen tilat ja kontekstit löytyvät taidetta ja filosofiaa yhdistelemällä. Sekä taiteen että filosofian ydinajatus on ymmärtää edes hetkittäin jotakin ihmisenä olemisesta. Projektin jatkuessa kerron teille millaisia ymmärtämisen hetkiä olemme kenties pystyneet tarjoamaan”.

Yllä oleva esimerkki ei ole ainoa vaan näyttää pikemminkin siltä, että aktiivinen toiminta on saamassa mukaan taiteentekijöiden lisäksi myös hoitohenkilökuntaa. He haluavat liittyä nuorten tutkijoiden ja taiteilijoiden aikaansaamaan liikehdintään pitkäaikaissairaudesta kärsivien ja ikääntyneiden keskuudessa ja heidän aloitteisiinsa siinä, miten ihmisten kärsimystä voidaan kohdata ja miten sitoutua heidän tilanteeseensa. Vaikuttaa siltä, että taiteen ja taidelähtöisten menetelmien suoma mahdollisuus eläytyä kärsivän ihmisen tilanteeseen pystyy tuottamaan yhteiskunnallisesti apua sekä ihmisille että tutkimukselle. Eläytyminen edellyttää myötätunnon oppimista – taidelähtöisten menetelmien avulla – samoin kuin toisen tunnustamisen ja hänen luonaan viipymisen.

3.2 Toimintakokeilut, hankkeet ja selvitykset

Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittamassa, *Jyväskylän yliopiston* kautta organisoidussa *Kuulto-toimintakokeilussa* toteutettiin 22 kokeiluhanketta vuosina 2012–2013. Toimintakokeilujen vuonna 2014 ilmestyneen väliarvioinnin²⁹ mukaan niissä kokeiltiin erilaisia malleja taide- ja kulttuuripalveluiden käytön alueellisten, sosiaalisten, taloudellisten ja rakenteellisten esteiden poistamiseksi. Yhdessä ratkaisuksi kokeiluissa nousi taiteilijoiden toiminnan vieminen ihmisten lähelle ja siten hyvinvointia lisäävien taide- ja kulttuuripalveluiden tuottaminen. Kokeiluhankkeissa kokeiltiin myös muita ratkaisuja palvelujen lähelle viemiseen, erilaisia sektorirajat ylittäviä palvelumalleja, asukkaiden osallistamista, yhdistysten toiminnan kehittämistä jne. Toimintakokeilun loppuraportti ilmestyy vuonna 2015, jolloin kokeilujen pysyvyyttä voidaan arvioida paremmin.

Jyväskylän yliopisto on tuottanut osana Kuulto-hanketta useita raportteja kulttuuripalveluiden saatavuuden, saavutettavuuden ja osallisuuden näkökulmista. Kulttuuria kartalla –julkaisu ilmestyi vuonna 2012 OKM:n julkaisusarjassa.³⁰ Jyväskylän yliopisto on lisäksi luonut yhteistyössä OKM:n kanssa pohjan kulttuuritoimen peruspalveluiden arvioinnille. Kulttuuritoimen peruspalveluiden arviointi on tehty vuosilta 2011 ja 2013 ja julkaistu aluehallintovirastojen peruspalveluiden arviointijulkaisuissa.³¹

Kansalaisten osallistumisen lisääminen kulttuuriin on viime vuosina noussut uuden kiinnostuksen kohteeksi kulttuuripolitiikassa. Yksi taustalla vaikuttavista syistä on julkisten palvelujen tuottamisen taloudellisten ehtojen tiukentuminen sekä kasvava tarve mitata ja oikeuttaa julkisten varojen käyttöä. Tottumus käyttää sähköisiä kulttuurisisältöjä ja -palveluja haastaa myös perinteisen kulttuuriosallistumisen malleja.

Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö *Cupore* käynnisti vuonna 2014 selvitystyön kulttuurista osallistumista koskevasta problematiikasta. Erityisesti on kiinnitetty huomiota siihen, minkälaisista osallistumista – tai osallistumattomuutta – koskevista asioista taiteen ja kulttuurin kentällä on puutteellisesti tutkimustietoa. Selvitystyö on osa Cuporen kulttuuriin osallistumista kartoittavaa tutkimushanketta. Sen tavoitteena on tuoda uutta näkökulmaa osallistumiseen ja osallisuuteen keskittyvään kulttuuripolitiikkaan ja kulttuuripolitiikan tutkimukseen.³²

Luovien alojen liiketoiminnan kehittämissyhistys *Diges ry* teki selvityksen: *Johan nyt on markkinat - vai onko?* Siinä tutkittiin taide- ja kulttuurilähtöisten hyvinvointipalveluiden markkinoita sosiaali- ja terveysalalla syksyllä 2013. Selvityksessä taide- ja kulttuurilähtöisillä hyvinvointipalveluilla tarkoitetaan palveluita, joilla on yhteiskunnallinen julkilausuttu tavoite. Lähtökohtana olivat opetus- ja kulttuuriministeriön rajaamat taidealat.

Taide- ja kulttuurilähtöisiä palveluita on jossain määrin käytetty sosiaali- ja terveysalalla jo useita kymmeniä vuosia. Markkinat eivät ole kuitenkaan päässeet kasvamaan siitäkään huolimatta, että ihmisten tasa-arvoinen oikeus taiteeseen ja kulttuuriin tunnustetaan laajasti, taide- ja kulttuuriammattilaisille on lisätty aiheeseen liittyvää koulutusta ja toimintaa on rahoitettu lukuisilla hankkeilla.

Selvityksessä pyrittiin löytämään vastaus siihen, mikä taide- ja kulttuurilähtöisten hyvinvointipalveluiden markkinoiden koko on, mikä on sen kilpailutilanne ja miten kysyntä ja tarjonta kohtaavat. Lisäksi pohditaan, mikä on sen tulevaisuuden potentiaali. Selvityksessä todettiin markkinoiden koon olevan alle 10 miljoonaa euroa.³³

4. KOULUTUS

Toimintaohjelman 4. osiossa selvittäjä esitti, että taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutusten näkökulmaa vahvistetaan ja taide- ja taitoaineita lisätään kaikilla koulutusasteilla.

Taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutusten näkökulma on huomioitu eri tavoin yleissivistävän koulutuksen opetussuunnitelman perusteita uudistettaessa. Opetushallitus päätti opetussuunnitelman perusteista esiopetusta, oppivelvollisten perusopetusta ja lisäopetusta varten 22.12.2014. Kaikilla kouluasteilla uudet perusteet korostavat oppimisen iloa ja lasten ja nuorten omaa aktiivista roolia. Tulevaisuuden haasteisiin vastataan laaja-alaista osaamista vahvistamalla.

Peruste uudistuksissa tehtyjen ratkaisujen vaikutukset taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutusten vahvistamiseksi eivät ole vielä kaikilta osin nähtävissä ja arvioitavissa. Taide- ja taitoaineiden opetusta on yhteisen opetuksen osalta hieman lisätty perusopetuksessa. Merkittävin opetuksen vähimmäismäärän lisäys kohdistuu liikuntaan. Toisaalta valinnaisten aineiden tuntimäärän väheneminen n. neljänneksellä vaikuttaa taide- ja taitoaineiden opetuksen toteutumisesta heikentävästi vuosiluokilla 7-9, joilla opettavat pääasiassa aineenopettajat. Opetushallitus valmistelee lukiokoulutuksen opetussuunnitelman perusteiden päivityksen vuoden 2015 aikana.

Lasten ja nuorten kulttuuriosallistumismahdollisuuksia vahvistetaan yhä useammissa kunnissa paikallisia opetussuunnitelmia täydentävien kulttuurikasvatussuunnitelmien avulla. Niiden lähtökohtana on paikallinen kulttuuritarjonta ja kulttuuriperintö. Kulttuurikasvatussuunnitelmat antavat kehyksen koulujen ja paikallisten taide- ja kulttuuritoimijoiden yhteistyölle pitkäjänteisen ja tavoitteellisen kulttuurikasvatuksen toteuttamiseksi.

4.1 Esiopetus ja perusopetus

Esiopetuksen perusteissa korostetaan varhaiskasvatukseen soveltuvaa pedagogiikkaa, oppimisen iloa ja eheytettyä opetusta. Tavoitteena on muun muassa tukea lasten kokonaisvaltaista kasvua ja hyvinvointia. Esiopetus on luonteeltaan eheytettyä opetusta. Esiopetus muodostuu oppimiskokonaisuuksista, joihin sisältyy yhtenä ilmaisun monet muodot -oppimiskokonaisuus. Tämä oppimiskokonaisuus kehittää lasten ilmaisua musiikillisen, kuvataiteellisen, käsitöiden sekä suullisen ja kehollisen ilmaisun perustaitoja harjoittelemalla. Kulttuurin ja ilmaisun eri muotoihin tutustuminen vahvistaa lasten osallistumisen ja vaikuttamisen taitoja sekä monilukutaidon kehittymistä.

Perusopetuksen merkitys ikäluokan yhdistävänä ja laajan yleissivistyksen antavana koulutusvaiheena on entisestään vahvistunut. Perusteet vastaavat ympäröivän maailman muuttumisen haasteisiin. Perusteiden oppimiskäsityksen mukaan myönteiset tunnekokemukset, yhdessä tekeminen ja vuorovaikutus sekä uutta luova toiminta edistävät oppimista. Opetuksen tavoitteet määritellään oppiaineille ja laaja-alaiselle osaamiselle. Seitsemään laaja-alaisen osaamisen alueeseen kuuluu muun muassa *kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu* sekä *itsestä huolehtiminen ja arjen taidot*. Taide- ja taitoaineiden kuten muidenkin oppiaineiden sisältöjen määrää on vähennetty. Sisältöalueiden määrittely tukee paikallista sisältöjen valintaa ja käsittelyä.

Taide- ja taitoaineiden kaikille yhteistä opetusta lisätään neljällä vuosiviikkotunnilla kohdistuen liikunnan, musiikin ja kuvataiteen opetukseen (Valtioneuvoston asetus 422/2012). Taide- ja taitoaineiden opetuksen nykyinen kokonaistuntimäärä 56 kasvaa kolmella vuosiviikkotunnilla. Kokonaistuntimäärä on kuitenkin 62, kun kotitalouden opetus siirtyy tuntijaossa taide- ja taitoaineiden kokonaisuuteen. Lisäksi taide- ja taitoaineiden valinnaiseen opetukseen osoitetaan vuosiluokilla 1-9 yhteensä 11 vuosiviikkotuntia. Draaman käyttöä opetusmenetel-

mänä lisätään sekä äidinkielen ja kirjallisuuden että yhteiskuntaopin opetuksessa. Valinnaisten aineiden opetuksen vähimmäistuntimäärä on uudessa tuntijaossa 9 vuosiviikkotuntia nykyisen 13 sijaan, mikä vaikuttanee valinnaisena aineena opiskeltavien taide- ja taitoaineiden tarjontaa vähentävästi. Perusopetuksen aikana annettavan opetuksen vähimmäistuntimäärä on vähintään 222 vuosiviikkotuntia, johon ei näin ollen tullut muutosta.

4.2 Lukiokoulutus

Opetushallitus valmistelee nuorten ja aikuisten lukiokoulutuksen opetussuunnitelman perusteiden päivittämisen valtioneuvoston asetuksen (942/2014) mukaisesti. Näiden perusteiden mukaan laaditut opetussuunnitelmat otetaan käyttöön viimeistään 1.8.2016. Pakollisina taideaineina opiskeltavien musiikin ja kuvataiteen valtakunnallisten syventävien kurssien määrä vähenee kummassakin oppiaineessa yhdellä kurssilla.

Asetuksen mukaisesti soveltaviin kursseihin voivat kuulua eri aineissa ja aineryhmissä suoritettavat lukiodiplomit, joihin Opetushallitus laatii valtakunnalliset opetussuunnitelman perusteet. Lukiodiplomeja on mahdollista suorittaa esimerkiksi kuvataiteessa, käsityössä ja musiikissa. Lukiodiplomien tehtävänä on antaa opiskelijalle mahdollisuus osoittaa erityistä osaamistaan ja harrastuneisuuttaan pitkäkestoisen näytön avulla. Asetuksessa määrätään, että soveltaviin kursseihin kuuluu lisäksi koulutuksen järjestäjän taideopintokursseja, joihin Opetushallitus laatii valtakunnalliset opetussuunnitelman perusteet.

Lukiodiplomeja tai taideopintokursseja ei ole aikaisemmin annettu lukion opetussuunnitelman perusteissa. Lukiodiplomi -kurssien ja koulutuksen järjestäjän taideopintokurssien tarjoaminen on koulutuksen järjestäjälle vapaaehtoista.

4.3 Ammatillinen koulutus

Ammatillista perus- ja aikuiskoulutusta koskevien säädösmuutosten (TUTKE 2) johdosta uudistetut ammatillisten perustutkintojen perusteet tulevat voimaan 1.8.2015. Opetushallitus on päättänyt ammatillisten perustutkintojen perusteista syksyn 2014 aikana. Ammatillisten perustutkintojen perusteet (52 kpl) määrittelevät tutkinnon suorittamiseksi edellytettävän osaamisen. Ammatillisen peruskoulutuksen yhteiset opinnot muodostuvat nyt neljästä aiempaa laajemmasta tutkinnon osasta, joista Sosiaalinen ja kulttuurinen osaaminen muodostuu opiskelijalle kokonaan valinnaisista osista, joihin kuuluu muun muassa taide ja kulttuuri. Nykyisissä tutkintovaatimuksissa Taide ja kulttuuri (1 ov) on pakollinen ammattitaitoa täydentävä tutkinnon osa.

4.4 Ammattikorkeakoulut

Kuluneella toimikaudella taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutusten edistämisen näkökulmasta ammattikorkeakouluissa tapahtuneet muutokset ovat näyttäytyneet sekä kielteisinä että myönteisinä. Kielteiset muutokset ovat korostuneet erityisesti opetus- ja kulttuuriministeriön korkeakoulurakenteiden uudistamisen puitteissa koulutustarjonnan, korkeakoulututkintojen ja koulutusohjelmien suuntaamistoimintojen kautta. Erityisen ankarasti vaikutukset ovat kohdistuneet kulttuurialan koulutuksiin, joita on supistettu rajusti.

Toisaalta samanaikaisesti on ollut nähtävissä taide- ja kulttuurialojen vahva sitoutuminen taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutusten edistämistyöhön. Ammattikorkeakoulujen kulttuurialalta valmistuneille kulttuuristen menetelmien hyödyntäminen opetuksessa ja hyvinvoin-

tialalla ovat merkinneet uusia asiakkaita ja työllistymismahdollisuuksia. Taiteen tekeminen yhdessä hyvinvointialan asiakkaiden kanssa ja työntekijöiden työhyvinvoinnin edistämisessä tunnistetaan uudeksi mahdollisuudeksi.

Kulttuurialan lisäksi myös sosiaalialan ammattikorkeakouluopetuksessa taiteen ja kulttuurin rooli hyvinvoinnin edistämisessä on huomioitu koulutuksen sisällöllisessä ja pedagogisessa kehittämisessä. Soveltavan taiteen menetelmiä on sisällytetty opintojaksoihin ja opintokokonaisuuksiin erityisesti asiakastyön harjoittelujen ja työmenetelmiin perehtymisen näkökulmista. Asiakastyöhön liittyviä harjoittelujaksoja on kaikissa sosionomi-koulutuksissa (AMK) yksi tai useampi. Asiakastyössä toteutuvan yksittäisen harjoittelujakson laajuus oli yleisimmin 10–15 opintopistettä (8–10 viikon harjoittelu). Asiakastyön osaamiseen lukeutuvat toiminnalliset menetelmät, kulttuuriin, ilmaisuun, luovuuteen ja taiteisiin perustuvat menetelmät sekä työotteet.

Varhaiskasvatuksen lapsityön pedagoginen toiminta yhdistää muun muassa leikkiin, liikuntaan ja tutkivaan oppimiseen sekä projekti- ja teematyöskentelyyn ilmaisuun ja taiteisiin pohjaavat työskentelymenetelmät. Perheiden kanssa toimittaessa hyödynnetään erilaisia työvälineitä, kuten sukupuun tekemistä, menneisyysmatkailua, vanhemmuuden ja parisuhteen roolikarttoja, perhenavigaattoria, voimavaramittareita, huolen vyöhykkeitä, elämäkertatyöskentelyä, valokuvia, erilaisia kuvakortteja sekä lomakkeita ja työkirjoja.

Tutkintotavoitteisten ammattikorkeakoulutusten lisäksi soveltavan taiteen ja kulttuuristen menetelmien opetuksen lisääntyminen näkyy toimintakauden aikana valtakunnallisesti koko Suomessa erityisesti avoimen ammattikorkeakoulun, erikoistumisopintojen ja täydennyskoulutuksen opetustarjonnassa. Toimintakauden aikana on myös kertynyt soveltavan taiteen ja kulttuuristen menetelmien alueelta toistasataa opinnäytetyötä, jotka vahvistavat omalta osaltaan taidelähtöisten menetelmien käyttöä.

TYÖELÄMÄN HAASTEISIIN VASTAAMINEN

- SOSIAALIALAN LUOVIEN TOIMINTOJEN TOIMINTAMALLI LAUREA-AMMATTIKORKEAKOULUSSA

Anne Karkkunen, Anne Rajamäki, Ira Stiller ja Tiina Pusa,
Laurea-ammattikorkeakoulu

Laurea-ammattikorkeakoulussa sosionomikoulutuksessa LOPS-nimellä tunnettu suuntautumisvaihtoehto on muovautunut suhteessa työelämään ja korkeakoulupedagogiikkaan yli 15-vuotisen historiansa aikana. Eri yhteyksissä kokonaisuutta kutsutaan luovien toimintojen suuntautumisvaihtoehdoksi, toimintamalliksi tai opintopoluksi. Kutsumanimien kirjosta huolimatta kysymyksessä on yhden koulutustuotteen kokonaisuus. Näemme tämän koulutustuotteen palvelleen kansallista ja kansainvälistä koulutustarvetta, jota kuvataan opetusministeriön julkaisussa Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – ehdotus toimintaohjelmaksi 2010–2014 (OPM, 2010).

Luovien toimintojen ja sosiaalialan työn ydinosaamisen yhdistämisen 3,5 vuoden oppimisprosessi luotiin alun perin vastaamaan työelämän tarpeisiin sosionomien asiakastyön keinojen monipuolistamiseksi. Vuosina 1997–2002 luovien toimintojen suuntautumisvaihtoehdon koulutusta konsultoi ja kommentoi asiantuntijaryhmä, joka seurasi sen etenemistä ja arvioi sitä. Ryhmä koostui työelämäihmisistä, alan työntekijöistä eri sektoreilta, niin työntekijä- kuin työnantajapuolelta. Palaute ja arviointi olivat selkeästi sen suuntaisia, että koulutus nähtiin tarpeelliseksi.

Luovat toiminnot suuntautumisvaihtoehtona täydentää sosiaali-, terveys- ja kulttuurialan ohjelmia ja osaamista. Suuntautumisvaihtoehdossa on yhdistetty eri alojen, taiteiden ja tieteidien tietotaitoa sosiaalialan asiakastyöhön ja yritystoimintaan. Tavoitteena on ollut mahdollisimman kokonaisvaltaisen työotteen luominen. Tavoitteen saavuttaminen on edellyttä-

nyt innovatiivista tieteiden ja eri taiteenlajien yhdistelemistä. Luovien toimintojen toimintamalli on tuonut toiminnallisen työorientaationsa osaksi sosiaalialan osaamista.

Luovien toimintojen toimintamalli koostuu draaman, kuvataiteen, musiikin sekä liikunnan ja tanssin soveltamisesta sosiaalialan työssä ja ydin muodostuu syventävistä opinnoista. Opiskelija perehtyy opintojensa aikana vähintään kahteen taiteen osa-alueeseen sosiaalialan työn näkökulmasta. Perehtyminen tapahtuu teoriaopintojen, jaetun ja reflektoidun kokemuksellisuuden kautta sekä kiinteästi aidoissa asiakastyöympäristöissä.

Oppimisen ja kehittämisen nivoutuminen

Sosiaali- ja terveysalan työn monilla eri sektoreilla puhuminen ei aina toimi, vaan tarvitaan kykyä ja kekseliäisyyttä toimia, myös kykyä toimia toisin kuin on totuttu. Ihmisen kokonaisvaltainen ilmaisu ja kommunikointi ovat mahdollisia ilman puhuttua kieltä. Alalla on tällä hetkellä paljon hankkeita, jotka perustuvat uusien toimintamallien luomiseen marginaaleissa eläville ihmiselle.

Laureassa kehitetty pedagoginen *Learning by Developing* -malli (LbD) on istunut luontevasti Luovien toimintojen suuntautumisvaihtoehtoon, koska verkostomainen ja työelämälähtöinen kehittämistyö on alusta alkaen ollut lähtökohta pedagogiselle työllemme. Laurean LbD -mallissa korostuvat uuden tiedon ja osaamisen tuottaminen. Keskeistä on, että opiskelija saa valmiuksia kehittää työelämää ja omia ongelmanratkaisutaitojaan. Työelämä nähdään muuttuvana ja kehittyvänä ja opiskelija nähdään aktiivisena tekijänä työelämähankkeissa. LbD merkitsee autenttisuuteen, tutkimuksellisuuteen ja kohtaamiseen perustuvaa uutta luovaa oppimista. Opiskelija saa pitkäjänteisessä, tavoitteellisessa ryhmäprosessissa valmiuksia, rohkeutta ja voimia toimia LbD-mallin mukaisesti uuden osaamisen tuottajana. (Raij, 2007)

Vahva tutkimus-, kehitys- ja innovaatio-suuntautuminen näkyy paitsi yhteistyöhankkeina myös tiiminjäsenten koulutus- ja tutkimusorientoitumisena. Sosiaalialan luovien toimintojen koulutus on antanut hyvät lähtökohdat kansainväliselle yhteistyölle poikkitieteellisen ja -taiteellisen opiskelun, opetuksen ja hankkeiden merkeissä. Vastaavanlaisia tapoja yhdistää eri taiteen ja tieteen aloja on mm. Tanskassa (Slagelse, Kööpenhamina), Hollannissa (Nijmegen) ja Saksassa (Hampuri). Luovien toimintojen suuntautumisvaihtoehto onkin luonut yhteistyötä näiden koulujen kanssa.

Opiskelijamme ovat päässeet kehittämään osaamistaan useassa kansallisessa ja kansainvälisessä tutkimus- ja kehityshankkeessa. Laureassa on kehitetty vuodesta 2006 lähtien yhdessä japanilaisen yhteistyöverkoston kanssa *Kohtaamistaiteen toimintamalli*, joka on patentti- ja rekisterihallituksen suojaama tuotemerkki.

Voimaa taiteesta -hankkeessa tehtiin yhteistyötä Tampereen yliopiston kanssa vuosina 2010-2013 (www.voimaataiteesta.fi). Hankkeen pilottiprojekteissa fokusoiduttiin kehittämään taiteen soveltavien menetelmien toimintamalleja sosiaali- ja terveysalan asiakastyöhön sekä tukemaan yrittäjyyttä hyvinvointi- ja taidealan yhdistämisessä. Laurealla oli hankkeessa kaksi pilottia: Mehiläinen-konsernissa Kielorinteessä (mielenterveys- tai päihdeongelmaiset) ja Ruusuhaka -yrityksessä (kehitysvammaiset).

Meneillään olevia kansainvälisiä hankkeita ovat *MAPSI* ja *Satchel*. MAPSI (Managing Art Projects with Societal Impact) -projektissa kehitetään kansainvälistä opintomoduulia maisteriopintoihin yhdessä virolaisten, espanjalaisten ja suomalaisten hankekumppaneiden kanssa. Taloustieteen, taiteen ja sosiaalialan yhdessä synnyttämä osaaminen vastaa tämän hetken työelämätarpeisiin. Satchel-hankkeen tavoite on edistää senioreiden osallisuutta erityisesti yhteisöasumisen ja digitaalisten tarinoiden jakamisen saralla. Satchel-hanketta toteutetaan suomalais-englantilais-espanjalaisessa verkostossa.

Ryhmä osaamisen ytimessä

Suomalainen tietoyhteiskuntakehitys on kriittisessä vaiheessa, jossa tarvitaan uudenlaisia rohkeita toimia. Pekka Himasen *Välittävä, kannustava ja luova Suomi* -teoksessa peräänkuulutetaan vahvasti luovuuden läsnäoloa (Himananen, 2004). Luovuus ei ole lyhyessä ajassa haluttuun otettava metodi, se on asenne elämään, ja sinällään vaikeasti sanoitettava asia. Pitkän ryhmäprosessin kautta on mahdollista oppia ohjatusti ja tavoitteellisesti alan ydinosaamista, jossa taiteenkaltainen toiminta ja sosiaalialan asiakastyö yhdistyvät. Oppiminen, kokeminen

ja opettaminen vaativat tuekseen turvallisen ja välittävän ryhmän – kotipesän, vaikka opintojen suhteen yksilöllisiä valintoja tehdäänkin. Ryhmän muodostuminen ja luottamuksen ilmapirissä oppiminen 3,5 vuoden ajan on koulutuksen ydinsisältöä. Ryhmä on havaittu luovien toimintojen suuntautumisvaihtoehdossa itseisarvoksi – ei vain työvälineeksi.

Opintojen aikana opiskelijan tulee oppia vastaamaan sosiaalialan työn haasteisiin, kuten itsensä tunteminen, ryhmässä toimiminen, ohjaamistoiminta ja vaikuttamistyö. Ne ovat asioita, joita tulee harjoitella ja elää todeksi, koska ne eivät siirry työotteeseen kirjoja lukemalla. Korkeakoulupedagogin tehtävänä on tukea turvallisen ryhmän muodostumista ja auttaa ryhmää ja sen jäseniä tunnistamaan teoriassa opitut asiat omassa ryhmässään. Pedagogin tulee tukea myös yksilöitä, jotta he oppivat hyödyntämään oman älykkyytensä, kokemuksen ja taitonsa.

Luovien toimintojen toimintamallin suunnittelu, toteuttaminen ja arviointi ei ole ollut kitkaton. Koulutuspoliittiset linjaukset ja erityisesti ammattikorkeakoulukentän muuttuvat vaatimukset ovat haastaneet toteuttajia koko 15-vuotisen historian ajan. Työelämän, asiantuntijoiden ja opiskelijoiden palaute on antanut selkärangan pitkäjänteiselle työlle. Vuonna 2006 Laureassa otettiin käyttöön uusi opetussuunnitelma ja sen myötä luovien toimintojen toimintamallia yritettiin toteuttaa lyhennettynä prosessina vuosina 2007-2009. Opiskelijapalaute vahvisti sen, mitä pedagogeina ounastelimme: opiskeluprosessista muodostui ristiriitainen ja vahvaa työtettä oli mahdoton omaksua sirpaleisessa kokonaisuudessa. Selkeä, koko koulutuksen ajan kestävä ryhmäprosessi antaa pohjan ammatti-identiteetin muodostumiselle. Toiminnallisuuden ja luovuuden omaksuminen edellyttää kontaktiopetusta, työpajoja ja yhdessä reflektoitavaa projektityöskentelyä asiakkaiden parissa. Kasvokkain olemista ja aisti-varaista työskentelyä voi oppia vain läsnä olemalla.

Kokemuksemme mukaan työantajat palkkaavat mielellään luovien toimintojen sosionomeja opiskelujen aikana ja valmistumisen jälkeen. Työelämä arvostaa vahvoja vuorovaikutustaitoja, ryhmän ohjaamistaitoja ja kehittämisorientoitunutta reflektiivisyyttä, joiden kehittymistä opintojen aikana luovien toimintojen toimintamallissa vahvasti korostetaan. Työllistymistä tapahtuu kaikilla sosiaalialan sektoreilla. Työelämään kiinnittyneet luoviin toimintoihin suuntautuneet sosionomit muodostavat verkoston, jossa kaikki oppivat.³⁴

5. TIEDON LEVITTÄMINEN

Toimintaohjelman 5. osio sisälsi ehdotukset Terveyttä kulttuurista -verkoston arkistoaineiston kokoamisesta, arvioinnista ja levittämisestä ja vuorovaikutteisen sähköisen tietopankin käyttöönotosta.

5.1 Tietopankki

Toimintaohjelmakauden aikana toteutettujen lukuisen hankkeiden sekä tulevien hankkeiden tietojen säilymiseksi ja niiden hyödyntämisen mahdollistamiseksi perustettiin *Innokylän* nettisivuille Taiku -foorumi, jonne kootaan keskitetysti taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -teemaan liittyviä tietoa. Innokylä on hyvinvointi- ja terveysalan kaikille avoin, maksuton innovaatioyhteisö, johon rekisteröityneet voivat jakaa hyviä käytäntöjä ja tietoa hankkeistaan. Taiku -foorumi avataan Terve SOS – tapahtumassa Jyväskylässä 6.-7.5.2015.³⁵

Taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksia koskevan tutkimus- ja muun aineiston kokoamista yhteiseen vuorovaikutteiseen sähköiseen tietopankkiin ei ole lopullisesti ratkaistu. Innokylää on kaavailtu yhdeksi mahdollisuudeksi, mutta tilanne on vielä auki.

5.2 Terveyttä kulttuurista -verkosto

Terveyttä kulttuurista -verkoston jäsenmäärä kasvoi edelleen toimintaohjelman aikana ja oli vuoden 2014 lopussa noin 300. Verkoston tapaamisissa kuultiin sekä sosiaali- ja terveysalalla että kulttuuri- ja taidealalla toimivien jäsenten oman toiminnan esittelyjä, seurattiin Taiku-ohjelman edistymistä ja jaettiin tietoa alan hankkeista, toimintamalleista sekä koulutuksista ja muista tapahtumista. Tietoa levitettiin myös verkoston koordinaattorin toimittamalla sähköisellä tiedotteella, joka ilmestyi 4–6 kertaa vuodessa.

Verkostolle luotiin Voimaa taiteesta -hankkeen tuella vuonna 2013 suljettu Facebook-ryhmä, johon liittyi nopeasti satoja jäseniä ja ohjelmakauden aikana lukumäärä oli jo yli 700. Facebook-sivujen kautta ajankohtainen tieto on levinnyt tehokkaasti. Verkoston tueksi perustettiin keväällä 2013 Terveyttä kulttuurista ry, joka mahdollistaa mm. varojen hankinnan toiminnan ja yhteisten tavoitteiden toteuttamiseksi.

Terveyttä kulttuurista -verkoston kirjasto- ja arkistoaineisto on luetteloitu ja lyhyesti referoitu opetus- ja kulttuuriministeriön tuella. Luetteloa lähetettiin ja edelleen lähetetään sähköisesti pyynnöstä tutkijoiden ja kaikkien aiheesta kiinnostuneiden käyttöön.

TERVEYTTÄ KULTTUURISTA -VERKOSTO LAAJENEE

Merja Isotalo, koordinaattori, Terveyttä kulttuurista -verkosto

Terveyttä kulttuurista -verkoston tehtävänä on ja on ollut kerätä ja jakaa tietoa kulttuurin ja taiteen mahdollisuuksista terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi koko sen yli 20 vuoden olemassaolon ajan. Käytännössä se on merkinnyt verkoston kokouksissa kuultuja esittelyitä, yhteistyöhankkeita ja kokemusten vaihtoa sekä seminaareja ja KOE!-lehden julkaisua silloin, kun rahoitus on ne mahdollistanut. Se on merkinnyt verkoston aktiivisten jäsenten esitelmiä ja luentoja, artikkeleita ja tutkimuksia, lausuntoja ja lobbauksia sekä omissa toimintaympäristöissään että laajemmin Suomessa ja myös kansainvälisesti.

Alussa oli YK:n kulttuurivuosisikymmen ja Arts in Hospital

Terveyttä kulttuurista -verkosto sai alkunsa vuonna 1992 YK:n kulttuurivuosisikymmenen osana käynnistetystä Arts in Hospital -toiminnasta. Verkosto syntyi eri alojen ammattilaisten henkilökohtaisesta kiinnostuksesta, mikä onkin ollut koko ajan tärkein kantava voima. Toi-

minnan tukena ovat olleet lisäksi Suomen kansallinen Unesco-toimikunta, taiteen keskustoimikunta ja Suomen Kuntaliitto sekä Suomen Mielenterveysseura.

Seminaareja ja muita tilaisuuksia on järjestetty monien tahojen kanssa yhteistyössä, mm. eri korkeakoulujen ja eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan kanssa. Verkosto on ollut aina mukana myös Hanasaaren ruotsalais-suomalaisessa kulttuurikeskuksessa järjestetyissä pohjoismaisissa alan konferensseissa. Yhteistyötä tehtiin 2000-luvun jälkipuoliskolla aktiivisesti Kiasman johtaman Taide hyvinvointiyhteiskunnan uudistamisessa -työryhmän kanssa.

Syksyllä 2008 käynnistyi terveyden ja kulttuurin hyvinvointivaikutusten toimintaohjelman valmistelu osana Terveyden edistämisen politiikkaohjelmaa. Tästä työstä vastasi verkoston keskeinen toimija VTT Hanna-Liisa Liikanen ja hänen tukenaan olivat myös monet verkoston jäsenet.

Taiteen ja kulttuurin merkitys varsinkin erilaisissa hoivatehtävissä löydettiin 2000-luvulla uudella tavalla. Taiteen soveltavalle käytölle oli tilausta ja tekijöitä aiempaa enemmän. Tutkimus toi tietoa ja vakuuttavuutta. Uusia toimintatapoja oli entistä helpompi ottaa käyttöön, vaikka ennakkoluuloja edelleen oli vastassa runsaasti.

Käytännön kokemusta saatiin koko ajan lisää lukuisissa hankkeissa eri puolilla Suomea. Erilaisia toimintatapoja kokeiltiin hoitolaitoksissa ja monenlaisten erityisryhmien kanssa ja tulokset olivat innostavia. Ammattitaito ja osaaminen karttui ja monipuolistui niin sosiaali- ja terveyspuolen kuin kulttuurin ja taiteenkin ammatillisilla. Eri taiteenlajit alkoivat löytää oman paikkansa laitoksissa pääosin yksittäisten ihmisten aktiivisella työllä. Terveyttä kulttuurista -verkoston kokouksissa ja tapaamisissa on jaettu kokemuksia ja kuunneltu tutkimusten esittelyjä, sovittu yhteisistä hankkeista ja kannustettu jatkamaan työtä muiden epäilyistä huolimatta.

Toiminnan laajeneminen näkyy myös Terveyttä kulttuurista -verkostossa, joka alkoi kasvaa voimakkaasti jo Taiku-ohjelman valmisteluvaiheessa. Ohjelman päättyessä jäseniä oli jo yli 300 ja suljetussa Facebook-ryhmässä yli 700 jäsentä. Tietoisuus mahdollisuuksista ja saavutetuista tuloksista vakuutti myös päättäjiä ja uusia toimijoita tuli mukaan. Taiku-ohjelma toisaalta haastoi, toisaalta antoi virallista tukea uudenlaisille toimintatavoille. Kokeilujen ja hankkeiden yhteen kootut tulokset olivat kaikkien käytettävissä ja niitä levitettiin myös Terveyttä kulttuurista -verkoston kautta.

Kasvu jatkuu tasaisena, tarve yhteiselle foorumille on suuri. Verkoston tapaamisissa jäsenet saavat tietoa ja tukea toisiltaan, yhteistyökumppanuuksia syntyy ja kukin voi omassa työympäristössään viedä asiaa eteenpäin. Taiku-ohjelma on auttanut oman työn sijoittamista suurempaan kokonaisuuteen ja ohjelmaan on voinut tarvittaessa vedota haettaessa perusteluita uusille toimintatavoille.

Verkoston kannatusyhdistykseksi on perustettu Terveyttä kulttuurista ry, joka voi oikeustoimikelpoisena toimia esimerkiksi hankkeiden hallinnoijana, lausuntojen antajana, rahoituksen hankkijana ja koulutusten järjestäjänä.

Kulttuurin ja taiteen keinoin on huolehdittu ihmisen hyvinvoinnista satunnaisesti jo kauan. Toiminta on ollut aktiivisten, rohkeiden ja innovatiivisten ammattilaisten tahdon ja taidon varassa, mutta viime vuosien aikana kulttuuri- ja taidelähtöiset menetelmät ovat jo päässeet osaksi joidenkin laitosten normaalia työtä. On havaittu niiden auttavan asukkaita ja potilaita, mutta tuovan myös työhyvinvointia henkilökunnalle.

Taloudelliset perustelut taideperustaisten menetelmien käyttöönottoon tuntuvat usein menevät parhaiten perille, mutta niitä ei edelleenkään osata tai haluta laskea riittävän pitkälle ennaltaehkäisevän toiminnan osalta. On myös selvää, että inhimillisuus on arvo, jonka mittaaminen rahassa on mahdotonta. Se on arvo, joka saa Terveyttä kulttuurista -verkoston jäsenet tekemään työtään sitoutuneina ja innostuneina.

5.3 Seminaarit, kampanjat ja muu vaikuttaminen

Koordinaatio- ja seurantaryhmä, Taiku-työrukkana ja toimintaohjelman koordinaattori ovat monin eri tavoin levittäneet tietoa taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksista ja Taiku-ohjelmasta. Yksittäiset koordinaatio- ja seurantaryhmän ja työrukkasen jäsenet ovat nostaneet aiheen esiin seminaareissa, omissa työyhteisöissään ja sidosryhmissään. Lisäksi he ovat kirjoittaneet artikkeleita, antaneet lausuntoja ja haastatteluja eri medioille taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksista ja toimintaohjelman tavoitteista. Toimintaohjelmaa on myös esitelty kansainvälisissä yhteyksissä.

Vuonna 2011 järjestettiin yhteistyössä taiteen keskustoimikunnan ja vuonna 2014 Taiteen edistämiskeskuksen kanssa sarja alueellisia Taiku-seminaareja (ks. myös luku 1.2).

Aloitus- ja päätöseseminaarien ohjelmien sisällöissä, käydyissä keskusteluissa sekä osallistujien taustoissa oli merkittävä ero. Aloituseseminaareissa pääosa osallistujista oli tavalla tai toisella kulttuurin edustajia ja käydyt keskustelut liittyivät mm taiteen itseisarvoon ja kysymykseen siitä, onko toimintaohjelmalla mahdollisuuksia onnistua.

Kaikissa loppuseminaareissa osallistujista noin puolet oli sosiaali- ja terveysalalta. Keskustelua käytiin kahdella tasolla; toisaalta keskusteltiin sosiaali-, terveys- ja kulttuuritoiminnan yhteistyömuodoista ja toimintatavoista, joilla olisi jatkuvuutta sekä rahoituksellisesti että hallinnollisesti, toisaalta taas huolena oli hankkeiden lyhytkestoisuus ja toiminnan lakkaaminen rahoituksen päättyttyä.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselle perustetun Taiku-ohjelman ”kotipesän” keskeisenä tehtävänä on ollut tiedon välittäminen. Taikun nettisivuille³⁶ koottiin tietoa ja linkkejä toimintaohjelmakauden aikana toteutetuista teemaan liittyvistä hankkeista, tutkimuksista, opinnäytteistä ja selvityksistä, sekä tiedotettiin seminaareista, tapahtumista ja avustuksista. Sivut ovat toiminnassa vuoden 2015 loppuun.

Toimintaohjelman laajuuden vuoksi ohjelman toteuttamistyölle päätettiin valita vuosittaiset painopistealueet. Vuonna 2011 keskityttiin toimintaohjelman esittelyyn ja järjestettiin edellä mainitut alueelliset seminaarit. Vuonna 2012 teemaksi valittiin työhyvinvointi ja ohjelmaa tuotiin esiin erilaisilla työhyvinvointifoorumeilla. Vuoden 2013 teemalla ”yhteisöt ja järjestöt” haluttiin tuoda esiin kansalaisyhteiskunnan toimijoiden tekemää merkittävää työtä.

Keväällä 2012 ja 2013 toteutettiin yhteistyössä Taiteen edistämiskeskuksen³⁷ ja sen alue-toimipisteiden kanssa valtakunnallinen taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -teemaviikko, *Kaappaa kaveri taiteen maailmaan*. Taiteen edistämiskeskuksen toimipisteet toteuttivat kukin alueellaan viikolle erityisesti suunniteltuja tapahtumia tai toimivat yhteistyössä taidelaitosten ja kulttuuriyhdistysten kanssa. Teemaviikon tarkoituksena oli innostaa kuluttamaan kulttuuria monipuolisesti ja ennakoluulottomasti. Tapahtumaviikkoa varten teetettiin oma logo ja ”Kaappaus -kortteja”, jotka olivat vapaasti hyödynnettävissä ja ladattavissa sekä Taiku-ohjelman että Taiteen edistämiskeskuksen verkkosivuilta. Toiminta jatkuu vuonna 2015 osana valtakunnallisen Muistiliiton toimintaa.

ARVIOITA TOIMINTAOHJELMAN VAIKUTUKSISTA JA TULOKSISTA

Sosiaalineuvos Maija Perho, Terveysten edistämisen politiikkaohjelman johtaja 2007–2011

Poikkihallinnollisen Terveysten edistämisen politiikkaohjelman punainen lanka oli ”terveys kaikissa politiikoissa” -ajattelumalli (HIAP- health in all policies). Ihmisen terveyteen ja hyvinvointiin vaikutetaan laajasti yhteiskuntapolitiikan eri sektoreilla eli byrokraatiakielellä poikkihallinnollisesti. Taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutukset oli tunnustettu ja tunnistettu ja siksi oli mielekästä ja perusteltua käynnistää Taiku-ohjelma osana politiikkaohjelmaa. Taiku-ohjelman keskeiseksi yhteiskunnalliseksi tavoitteeksi asetettiin, että taiteen ja kulttuurin vaikutukset hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi tunnustetaan poliittisella, hallinnollisella ja rakenteiden tasolla.

Viiden toteutusvuoden aikana on tehty tuloksellista työtä tavoitteiden saavuttamiseksi ja paljon on saatu aikaan. Asenteita oli muokattu ja hankkeita ja ohjelmia toteutettu jo pitkään tätä ennen, joten uudet siemenet voitiin kylvää hedelmälliseen ja otolliseen maaperään. Olen näistä ohjelman liikkeelle lähdölle oli, että mukaan saatiin valtionhallinnon tasolta keskeiset ministeriöt ja ministerit: sosiaali- ja terveysministeriö ja opetus- ja kulttuuriministeriö ja ministerit Paula Risikko ja Stefan Wallin. Myös ympäristöministeriön ja työ- ja elinkeinoministeriön asiantuntemus on ollut tärkeä osa kokonaisuutta.

Toimintaohjelmakaudella tietoisuus taiteen ja kulttuurin myönteisistä vaikutuksista ihmisen hyvinvointiin on lisääntynyt ja kulttuurilähtöisten menetelmien käyttö yleistynyt. Asenneilmapiiri on muuttunut positiivisemmaksi ja vastaanottavaisemmaksi ja ennen kaikkea eri hallinnonalojen välinen yhteistyö ja erilaiset kumppanuudet julkisen, kolmannen ja yksityisen sektorin välillä ovat lisääntyneet. Myös työelämässä taiteen merkitys osana työhyvinvointia ja innovatiivisen työotteiden lähteenä on saavuttanut entistä enemmän vastakaikua.

Kunnissa taiteen ja kulttuurin menetelmät ovat jalkautuneet ja jalkautumassa pienin askelin hyvinvointitoimialan sisälle – niin kuntoutukseen, lastensuojelutyöhön, vanhustyöhön, mielen-terveyspalveluihin kuin terveyskeskuslääkäreiden kulttuuriresepteiksi. Erilaisten hankkeiden ja yhteistyöprojektien toimintakäytännöistä monet ovat juurtuneet pysyviksi kunta- ja/tai alue- tasolla. Hankkeiden kautta niin työpaikoilla kuin erilaisissa hoitolaitoksissakin on tapahtunut uudenlaisia arjen ja taiteen kohtaamisia, joista on syntynyt pieniä ihmeitä niin yksilötasolla kuin työyhteisöissäkin: voimaantumista ja itsetunnon kohoamista, luopumista mieliala- ja unilääkkeistä, ylipäättään elämänpäiirin laajentumista ja elämänilon palautumista.

Nämä myönteiset tulokset eivät kuitenkaan ole ulottuneet tasaisesti maamme eri kolkkiin, vaan ovat paljon paikallisesta innostuksesta ja yksittäisten tulisielujen aktiivisuudesta riippuvaisia. Tästä syystä on ehdottoman välttämätöntä, että ohjelman tavoitteiden saavuttamiseksi ja saavutettujen tulosten levittämiseksi meillä on jatkossa rakenteet, jotka takaavat jatkuvuuden ja kehittymisen. Tarvitaan koordinoiva yhteistyöelin valtion tasolle ja sille tarvittavat resurssit sekä Taiteen edistämiskeskuksen sitoutuminen pitämään alueorganisaationsa avulla Taiku-lippu liehumassa. Myös muu alue- ja kuntatason hallinto, maakuntaliitot ja keskeiset kansalaisjärjestöt tulee saada tiiviimmin mukaan yhteistyöverkostoihin.

Arjen kulttuurisuuden lisääntymistä on voinut nähdä monilla alueilla; kansalaisjärjestöjen toiminnassa taide ja kulttuuri ovat saaneet entistä enemmän jalansijaa riippumatta siitä, minkä ihmisryhmän etuja ajetaan tai keiden hyväksi työtä tehdään. Osallisuuden ja yhteisöllisyyden vahvistumisen vaatimus on noussut laajasti yhteiskunnalliseen keskusteluun ja tämän vaatimuksen toteuttamiseksi taiteen ja kulttuurin keinot nähdään tänä päivänä keskeisiksi. Yleisöyhteistyössä on edistytty merkittävästi niin musiikin, teatterin kuin kuvataiteenkin alueella. Taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden eteen monet taidelaitokset ovat tehneet hyvää työtä

Ateneumista teattereihin, orkestereista sirkuksiin ja kaikkea siltä väliltä. Kouluihin suunnattu kulttuuripolku-konsepti on yksi hyvä esimerkki, toinen on nettikonsertit.

Tavoite samaan tietopankkiin jäsennellysti kootusta tutkimusaineistosta ei ohjelmakaudella ole toteutunut. Tämän tavoitteen toteutuminen on oleellista, jotta tietoa taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksia voidaan perustella eri tasojen päättäjille ja rahoittajille sekä ennen kaikkea sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisille ja alalla toimiville järjestöille. Tarpeellista on myös tämän tiedon popularisointi helposti omaksuttavaan muotoon.

Yhteenvetona voi mielihyvin todeta, että ohjelma on vahvistanut ennen sen toimeenpanoa alkaneen työn näkyvyyttä ja lisännyt ”taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia” -ajattelu- ja toimintatavan arvostusta. Parhaimmillaan toimintamallin erilaiset versiot ovat itsestäänselvyys ja osa arjen palvelumallia, pahimmillaan lupaavasti alkaneet idut ovat talousahdingossa tai muista syistä kuivuneet. Jotta tehty työ kantaisi jatkossakin hedelmää ja levittäytyisi sinne, missä sitä vielä vierastetaan, tarvitaan rakenteita, rahoitusta, koulutusta, tutkimusta ja niiden tulosten systemaattista keräämistä ja levittämistä.

MIETTEITÄ TAITEESTA JA KULTTUURISTA HYVINVOINTIA -OHJELMAN TOTEUTUMISESTA

VTT Hanna-Liisa Liikanen, Selvittäjä, Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia

– ehdotus toimintaohjelmaksi 2010–2014

Olen iloinen ja onnellinen! Terveyttä kulttuurista -aate leviää, laajenee ja syvenee. Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia (Taiku) -ohjelma on omalta osaltaan vahvistanut ajatusta, että taiteella ja kulttuurilähtöisellä toiminnalla on vaikutuksia terveyteen ja hyvinvointiin. Tämän ovat myös monet tutkimukset, projektit ja käytännön työ todentaneet viimeisten vuosikymmenten aikana.

Taiku-ohjelma kokosi suuren määrän alan asiantuntijoita, virkamiehiä ja -naisia, taiteilijoita, tutkijoita ja kulttuurin välittäjätahoja yhteen pohtimaan valtakunnallista ohjelmaa, jonka avulla terveyttä kulttuurista toimintaa voitaisiin tukea ja virallistaa. Ohjelmatyö rikkoi hallinnon rajoja monella tasolla ja innostunut yhteistyö käynnistyi vuonna 2008 osana Terveystiedon edistämisen politiikkaohjelmaa.

Taiku-ohjelma, kuten muutkin viralliset ohjelmat ovat vain paperia ja sanahelinää, ellei ohjelman teesejä toteuteta käytännössä. Käytäntöjen tulee muuttua osaksi arkea ja luoviksi prosesseiksi, jotka tukevat ihmisten elämää, työtä ja hyvinvointia.

Tähän loppuraporttiin koottu kysely osoitti, että ohjelma on tuonut teemalle näkyvyyttä, vahvempaa pohjaa vakuuttaa päättäjiä, lisännyt taiteilijoiden työmahdollisuuksia, luonut uusia taidelähtöisiä menetelmiä, juurruttanut kulttuurityötä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin ja laajentanut ymmärrystä taiteen hyvinvointivaikutuksista. Kysyntä on alkanut lisääntyä, mutta rahoituksen vähyys jarruttaa taide- ja kulttuuritoiminnan sekä sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyön jatkuvuutta käytännössä.

Taide ja kulttuuri on toivotettu tervetulleiksi sosiaali- ja terveystieteisiin. Ne ovat rikastuttaneet asiakkaiden arkea sekä hoito- ja hoivatyötä. ”Estetiikka ja etiikka kulkevat käsi kädessä. Keinoja löytyy, kun on tahtoa”, toteaa Helena Räsänen Sipoon ikääntyneiden palveluista. Loppuraportin artikkelisarja osoittaa, että taide löytää helpostikin paikkansa palveluissa, opetuksessa, työelämässä ja ympäristössä. Aktiivinen, omakohtainen osallistuminen taiteen parissa voi antaa sisältöä elämään, uusia kokemuksia, vanhoja muistoja ja toivoa eteenpäin. Kulttuuritoiminta voi kannatella työssä jaksamista. Ympäristön kauneus virkistää mieltä.

Taide sekä muuttaa että muuttuu uusissa ympäristöissä. Samat taidelähtöiset menetelmät voivat toimia useammassa palvelussa ja työyhteisössä, mutta useimmiten tarvitaan räätälöintiä kohderyhmää ja yhteisöä varten. Ihmiset ovat ainutlaatuisia niin lapsina kuin vanhuksinakin. Taiteen ja luovuuden lisääminen palveluihin, työhön ja arjen ympäristöön luo useimmille hyvinvointia ja avaa uusia näkökulmia tulevaisuuteen.

Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -ohjelma on vuosien 2010–2014 aikana edennyt toimenpiteestä toiseen vakaasti ja voimalla. Kaikkea ei ole saavutettu, mutta paljon kuitenkin. Tämän todistavat loppuraportin yhteenveto, kysely ja artikkelit. Todistusaineistoa karttuu lisää sadoista projekteista, kehittämishankkeista ja käytännöistä ympäri Suomea. Monet kiitokset kaikille!

LIITTEET

LIITE 1

KOORDINAATIO- JA SEURANTARYHMÄ*Koordinaatio- ja seurantaryhmä*

Vaarama Marja, osastojohtaja, Hyvinvointiosasto, THL, puheenjohtaja
 Forssell Hanna, museolehtori, Museovirasto
 Hartikainen Mikko, opetusneuvos, Opetushallitus
 Isotalo Merja, koordinaattori, Terveystta kulttuurista -verkosto
 Lehtonen Katri, ylitarkastaja, TEM, innovaatio-osasto
 Luoma Minna-Liisa, tutkimuspäällikkö, THL
 Nykyri Päivi, erityisasiantuntija, Soste (15.11.2013 alkaen)
 Ravanti Heikki, kehitysjohtaja, TEM, työllisyys- ja yrittäjyysosasto (31.3.2014 asti)
 Rouvinen-Wilenius Päivi, asiantuntija Soste (15.11.2013 asti)
 Saarela Merja, johtaja, Hämeen ammattikorkeakoulu
 Saarinen Timo, yliarkkitehti, YM
 Suksi Ismo, neuvotteleva virkamies, STM
 Tiensuu-Nylund Mervi, kulttuuriasiainneuvos, OKM
 Tuomivaara Seppo, erikoistutkija, Työterveyslaitos
 Vienamo Esa, projektipäällikkö, Hyvinvointia kuntiin ilman rajoja –hanke
 Winqvist, Ditte erityisasiantuntija, Suomen Kuntaliitto

Pysyvät asiantuntijat

Hakamies-Blomqvist, Liisa johtaja, Suomen Akatemia (1.1.2012-31.5.2013)
 Honkasalo Marja-Liisa, professori, Turun yliopisto (1.1.2012 alkaen)
 Kiukas Vertti, pääsihteeri, Soste (1.1.2012 alkaen)
 Koivusilta Mira, erikoissuunnittelija, THL
 Laitinen Arja, hankepäällikkö, Taiteen edistämiskeskus
 Liikanen Hanna-Liisa, VTT
 Liikkanen Mirja, tutkimuspäällikkö, Tilastokeskus (1.1.2012 alkaen)
 Markkanen Tuula-Riitta, KTT, senior partner, Krista Corporate Identity
 Perho Maija, sosiaalineuvos

Sihteeri

Lajunen Kirsi, koordinaattori, Taide- ja kulttuurialan järjestö TAKU ry / THL

Viestintävastaavat

Kallonen Eeva-Liisa, tiedottaja, THL
 Mäkinen Pia, tiedottaja, OKM
 Sibenberg Katja, tiedottaja, STM

Työrukkanen

Suksi Ismo, puheenjohtaja (1.3.2014 alkaen)
Luoma Minna-Liisa, puheenjohtaja (8.9.2011–14.8.2013)
Koivusilta Mira, puheenjohtaja (15.8.2013–28.02.2014)
Vaarama Marja, puheenjohtaja (2.1.2011–7.9.2011)

Honkasalo, Marja-Liisa (10.6.2014 alkaen)
Isotalo Merja
Laitinen Arja
Liikanen Hanna-Liisa
Perho Maija
Tiensuu-Nylund Mervi
Winqvist Ditte

Lajunen Kirsi, sihteeri

LIITE 2

TAITEESTA JA KULTTUURISTA HYVINVOINTIA – TOIMINTAOHJELMA 2010–2014

TOIMENPIDE-EHDOTUKSET

I LAINSÄÄDÄNTÖ, HALLINTO JA RAHOITUS

1. Kulttuurin terveys ja hyvinvointivaikutukset huomioidaan eri ministeriöiden strategioissa ja eri toimialojen tulevissa lainsäädännön uudistuksissa, erityisesti sosiaali- ja terveysministeriössä valmisteilla olevassa sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännön uudistamisessa.
2. Perustetaan vastuuministeriöiden johdolla yhteistyöelin, jonka tehtäviin kuuluvat Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – toimintaohjelman tunnetuksi tekeminen ja ehdotusten laatiminen tarvittavista uusista järjestelyistä sekä toiminnan seuraaminen eri hallinnonaloilla.
3. Kulttuurin hyvinvointi- ja terveysvaikutusten tutkimuksen, kehittämisen ja koordinoinnin ”kotipesä” perustetaan Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen yhteyteen.
4. Kehitetään alueellisia yhteistyömalleja ja strategioita kulttuurin hyvinvointivaikutusten edistämiseksi.
5. Kunnissa asetetaan strategisia tavoitteita terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi myös kulttuurin ja taiteen keinoin ja tavoitteet kirjataan osaksi kuntien strategioita.
6. Opetusministeriö lisää tukeaan kulttuurin hyvinvointivaikutuksia edistävään toimintaan. Myös muut ministeriöt ja Raha-automaattiyhdistys ohjaavat tukeaan kulttuurin ja taiteen terveyttä ja hyvinvointia edistäviin hankkeisiin.

II JULKISEN, YKSITYISEN JA KOLMANNEN SEKTORIN VÄLISTÄ YHTEISTYÖ

7. Tuetaan kulttuurin, luovien alojen ja hyvinvointialojen yhteisen yritystoiminnan ja palvelukonseptien kehittämistä.
8. Kuntalaisten käyttöön etsitään aktiivisesti lisää yhteisiä toiminta- ja kohtaamispaikkoja.
9. Kehitetään ja tuetaan arjen kulttuurisuutta vahvistavia toimintamuotoja yhteiskunnallisen toiminnan eri alueilla.
10. Taide- ja kulttuurilaitoksia sekä muita kulttuurialan toimijoita kannustetaan pitkäjänteiseen ja järjestelmälliseen yleisyhteistyöhön sosiaali- ja terveydenhuollon hoito- ja palveluyksiköiden, muiden laitosten, koulujen sekä työpaikkojen kanssa.
11. Sosiaali- ja terveyspalveluiden piirissä olevan asiakkaan kulttuuritarpeet, yksilölliset toiveet ja toteutus kirjataan asiakkaan/potilaan hoito- ja palvelusuunnitelmaan.
12. Kunnat ja muut rakennuttajatahot varaavat hoito- ja laitospäristön viihtyisyyden lisäämiseksi prosentin rakentamis- tai peruskorjauskustannuksista taidehankintoihin.

III TUTKIMUKSEN JA TIETOPOHJAN LISÄÄMINEN

13. Käynnistetään Hyvinvointipolitiikkaa toisin keinoin -tutkimusohjelma.
14. Perustetaan kulttuurin ja hyvinvoinnin professuuri ja valtakunnallinen tutkijakoulu.
15. Kulttuuritoimintaa ja taidelähtöisiä menetelmiä integroidaan osaksi lastensuojelua, nuori- ja sosiaalityötä, vanhuspalveluja, terveydenhuoltoa, kuntoutuspalveluja, koulujen

opetusta sekä maahanmuuttajien kotouttamista. Menetelmiä hyödynnetään ja kehitetään syrjäytymisen ehkäisemiseksi sekä osallisuuden ja työhyvinvoinnin lisäämiseksi.

IV KOULUTUS

16. Taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutusten näkökulmaa vahvistetaan kaikilla koulutusasteilla. Taide- ja taitoaineita lisätään kaikille koulutuksen asteille.

V TIEDON LEVITTÄMINEN

17. Käynnistetään hanke, jonka tarkoituksena on koota, arvioida ja levittää Terveyttä kulttuurista -verkoston aineistoa.
18. Otetaan käyttöön yhteinen vuorovaikutteinen sähköinen tietopankki, johon kootaan alan tutkimus- ja kehittämistietoa sekä käytäntöjä, malleja ja toimijoita.

LIITE 3

EHDOTUS YHTEISTYÖRYHMÄN TOIMEKSIANNOKSI

Osallistuminen taide- ja kulttuuritoimintaan lisää terveyttä ja hyvinvointia, sen ovat lukuisat tutkimukset ja käytännön kokemukset osoittaneet. Kulttuuritoimintaan osallistuminen pidentää elinikää, vaikuttaa koettuun terveydentilaan ja toimintaa voidaan syystä rinnastaa terveyttä edistävään liikuntaan. Taidelähtöiset työmenetelmät taas lisäävät työn mielekkyyttä ja edistävät työhyvinvointia. Aikana, jolloin työuria pyritään pidentämään, ei voida sivuuttaa toimintaa, joka samalla nostaa tuottavuutta ja lisää innovaatiokykyä.

Terveyttä ja hyvinvointia edistävä taide- ja kulttuuritoiminta tulee sitoa entistä vahvemmin osaksi yhteiskunnan eri sektoreiden toimintaa. Jokaisella tulee olla oikeus ja tasa-arvoinen mahdollisuus elämän eri vaiheissa osallistua taide- ja kulttuuritoimintaan.

On tärkeää kehittää toimintaa niin, että se on integroitunut osa kaikkien sektoreiden käytäntöjä. Kuntatasolla terveyttä ja hyvinvointia edistävä taide- ja kulttuuritoiminta tulee nähdä koko kunnan hyvinvointitekijänä, toimintana, jota toteutetaan eri toimialojen yhteistyönä. Tulee tunnistaa elämänkaaren eri vaiheisiin liittyvien instituutioiden (neuvola, päiväkotiki, koulu, armeija, työ, terveydenhuolto, vanhainkodit, palvelukeskukset jne.) mahdollisuudet kehittää omaa toimintaansa taide- ja kulttuuritoiminnan avulla. Erityistä huomiota on kiinnitettävä ryhmiin, jotka elämäntilanteesta tai sosioekonomisesta asemasta johtuen ovat muita heikoimassa asemassa.

Vuosina 2010 - 2014 on eri yhteistyötahojen toimesta toteutettu valtakunnallista Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelmaa. Tämä poikkihallinnollinen toimintaohjelma on perustunut Hanna-Liisa Liikasen vuonna 2010 laatimaan selvitystyöhön (Opetusministeriön julkaisuja 2010:1). Ohjelmakauden aikana eri sektoreilla ja eri toimijoiden aktiivisuuden tuloksena tapahtui paljon. Lisäksi tutkijat ovat julkaisseet suuren määrän tutkimuksia ja toimijat ympäri maan ovat kehittäneet monia hyviksi havaittuja käytäntöjä.

Terveyttä ja hyvinvointia edistävän taide- ja kulttuuritoiminnan alueella on toimintaohjelman aikana luotu toimiva poikkihallinnollinen yhteistyö. Eri hallinnonalojen ja kentän asiantuntijoiden yhteistyöelimenä on toiminut sosiaali- ja terveysministeriön asettama taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -koordinaatio- ja seurantaryhmä ajalla 1.5.2010–31.12.2014.

Hyvin alkanut työ ei saa katketa vaan tarvitaan edelleen valtakunnallista kehittämistyötä, koordinaatiota ja tiedonvälitystä sekä edellä mainittujen tavoitteiden toteutuksen seurantaa. Jotta poikkihallinnollinen yhteistyö voisi jatkua, taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – koordinaatio- ja seurantaryhmän työtä jatkamaan perustetaan **terveyttä ja hyvinvointia edistävän taide- ja kulttuuritoiminnan yhteistyöryhmä** ajalle 2015–2018.

Yhteistyöryhmän tehtävät

Yhteistyöryhmän tehtävänä on:

1. Analysoida ja tehdä johtopäätöksiä terveyttä ja hyvinvointia edistävän taide- ja kulttuuritoiminnan saavutettavuudesta väestötasolla sekä tunnistaa keskeiset kehittämisen alueet.
2. Laatia linjaukset terveyttä ja hyvinvointia edistävän taide- ja kulttuuritoiminnan kehittämiseksi sekä tehdä uusia avauksia toiminnan poikkihallinnollisen yhteistyön edistämiseksi valtio-, kunta- ja järjestötasolla sekä työelämässä. Tavoitteena on mahdollisimman vahva yhteistoiminta ministeriöiden sekä eri tahojen välillä.

3. Kehittää toiminnan seurantaan varten indikaattoreita olemassa olevia seurantajärjestelmiä käyttäen. Seurata toiminnan toteutumista ja vaikuttavuutta sovittujen indikaattoreiden avulla. Seurata toimintaan liittyvien kokemusten ja hyvien käytäntöjen leviämistä mm. Innokylän, kuntien hyvinvointikertomusten ja muiden vastaavien palveluiden kautta.
4. Seurata taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksia koskevaa tutkimusta ja tehdä aloitteita tutkimuksen ja alan koulutuksen kehittämiseksi. Tukea kulttuurin hyvinvointivaikutusten tutkimuksen ja opetuksen verkoston luomista ja kehittämistä.
5. Tehdä aloitteita ja esityksiä lainsäädännön kehittämiseksi, tavoitteena väestön kulttuurisen aktiivisuuden, terveyden ja toimintakyvyn edistäminen.
6. Toimia aktiivisesti terveyttä ja hyvinvointia edistävän taide- ja kulttuuritoiminnan yhteistyö-, tiedotus- ja asiantuntijaverkostoissa ja lisätä tietoisuutta hyvistä käytännöistä ja tutkimustuloksista sekä informoida haettavissa olevista kansallisista ja EU-ohjelmatalason määrärahoista.
7. Tehdä aloitteita ja esityksiä terveyttä ja hyvinvointia edistävän taide- ja kulttuuritoiminnan suosituksista. Tutkia mahdollisuuksia aikaansaada *Käypä hoito-* tai *halo*-suositus (terveydenhuollon menetelmien hallittu käyttöönotto) terveyttä ja hyvinvointia edistävää taide- ja kulttuuritoiminnasta.
8. Tehdä aloitteita ja esityksiä ja tukea taiteen ammattilaisten työllistymistä erilaisiin monialaisiin ja -ammattillisiin hankkeisiin, joilla on sosiaalipoliittisia ja terveyttä edistäviä päämääriä.

LIITE 4

KOONTI WEBROPOL-KYSELYSTÄ

Kentän toimijoiden kuulemiseksi lähetettiin toimintaohjelman tavoitteiden onnistumisesta webropol-kysely valikoidusti mm. niille toimijoille, joille taiteen keskustoimikunta tai Taiteen edistämiskeskus on myöntänyt erityisavustuksia kulttuurin hyvinvointivaikutuksia edistäviin hankkeisiin vuosina 2012–2013. Vastaajiksi valittiin eri taidealojen edustajia eri puolilla Suomea. Kyselyjä lähetettiin 61 kappaletta ja vastauksia saatiin 19, jolloin vastausprosentti oli 31.

Kysymykset

1. Millä tavoin toimintaohjelma on lisännyt tietoisuutta taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksista?

2. Ovatko uudet toiminnot juurtuneet rakenteisiin?

- Jos vastaus on kyllä, miten näet toimintojen tulevaisuuden?
- Jos vastaus on ei, mistä syystä tavoitteissa ei ole onnistuttu ja mitä tarvittaisiin ihannetilaan pääsemiseksi?

3. Miten tulisi edetä Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelman päätyttyä sen saavutusten turvaamiseksi ja edelleen kehittämiseksi?

Tiivistelmä vastauksista

1. Millä tavoin toimintaohjelma on lisännyt tietoisuutta taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksista?

Toimintaohjelma on tuonut näkyvyyttä, konkretiaa ja ohjausvaikutusta. Tietoisuus on lisääntynyt, erityisesti toimintaohjelman viimeisenä vuonna. Ohjelma on velvoittanut poikkisektoriaaliseen yhteistyöhön. Toimintaohjelma on edesauttanut päätöksentekoa ja uusia toimintatapoja.

”On ollut riittävän auktorisoitu taho (STM) johon viitata kun on käynyt neuvotteluja kuntien kanssa taidetoiminnan järjestämiseksi erilaisille kohderyhmille.”

Kentällä on havaittu orastavia vaikutuksia kysynnän monipuolistumiselle. Hyvinvoinnin edistäminen on noussut ”kulttuurin kolmanneksi merkitykseksi”. Osa taiteilijoistakin näkee uusia työmahdollisuuksia. SOTE-puolen jaksamista apurahojen hakemiseen epäillään.

”Tietoisuus ohjelman olemassaolosta on mennyt hyvin perille, MUTTA nyt vasta alkaa olla aika, jolloin toiminnot sen pohjalta alkavat käynnistyä ja ohjelma on loppumaisillaan. So/te-sektorin ja kulttuuripuolen yhteistyö on äärimmäisen hidasta, byrokraattista ja kankeaa, monesti tämä neljä vuotta on mennyt vasta yhteistyön ja luottamuksen rakentamiseen.

Eli pähkinänkuoressa:

- ohjelma on velvoittanut toimijoita toteuttamaan, kehittämään ja kokeilemaan taide-toimintaa vanhuspalveluissa
- ohjelma tunnetaan niin so/te-sektorilla kuin kulttuurinkin puolella
- ohjelma on tarjonnut perusteluita kulttuuri- ja taidetoimintojen aloittamiselle ympäristöissä, missä siihen ei olisi muuten havahduttu”.

2. Ovatko uudet toiminnot juurtuneet rakenteisiin

Kyllä - miten näet toimintojen tulevaisuuden?

Vastaajista 14 vastasi toimintojen jollain tasolla juurtuneen rakenteisiin. Todettiin, että kulttuuri- ja taidesisällöille ollaan vastaanottavaisempia kuin ennen toimintaohjelmaa. Suuri osa tarvitsi kuitenkin vielä erillisrahoitusta toimintaan. Lähes kaikissa vastauksissa korostettiin yhdessä tekemistä ja yhteistyötä eri toimijoiden kanssa. Tulevaisuus niillä paikkakunnilla on hyvä, missä rahoitus on rakenteissa, muissa ollaan satunnaisen rahoituksen varassa.

"Kulttuuri osallisuuden, yhteisöllisyyden, arjen toimintojen ja ympäristön edistäjinä" tulee jäämään elämään rakenteisiin ainakin tahtotilana. Joissain kunnissa toimenkuviakin rakennetaan edistämään juuri näitä tavoitteita."

"Toiminnot ovat juurtuneet rakenteisiin käytäntöön viedyllä toimenpiteillä (ei siis niinkään ohjelmilla), joita seurataan ja joista raportoidaan säännöllisesti. Toimenpiteet viedään suurempina tavoitteina talousarvioon ja käytännön tasolla käyttösuunnitelmiin. Samalla päätetään seurantamittareista ja raportoinnista."

"Tulisi vielä enemmän ja laajemmin sisällyttää taidetta ja kulttuuria (T&K) eri hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen, hoidon ja kuntoutuksen areenoille. Oletettavasti on vielä niin, että toiminta on painottunut tiettyihin yksittäisiin toimijoihin ja alueellisesti vaihtelut ovat suuria. Tarvitaan edelleen vahvaa asian esille tuomista niin, että taide ja kulttuuri saavat vahvan jalansijan ym. areenoilla. T&K tulisi nähdä vahvasti ehkäisevänä toimintana ja niin, että siihen investoimalla on mahdollista saada hyvinvointivaikutuksia paitsi lyhyellä tähtäimellä myös pitkällä aikavälillä. Investointi tuo siihen panostetun pääoman takaisin hyvinvointivaikutuksina kaiken ikäisillä".

Ei

– mistä syystä tavoitteissa ei ole onnistuttu?

– mitä tarvittaisiin ihannetilaan pääsemiseksi?

Seitsemän vastaajan mukaan toiminnot eivät ole juurtuneet rakenteisiin. Kaivattiin lisää tietoisuutta, yhteistyötä ja tahtoa viedä asioita eteenpäin. Muita syitä olivat asenne- ja talousesteet sekä se, ettei aiheeseen liittyvä tietopohja ole riittävästi vakiintunut. Kysynnän todettiin lisääntyneen, mutta kysyntä ja tarjonta eivät kohtaa toisiaan rakenteellisesti. Myös palveluntuottajien riittämätön kyky tuotteistaa tarjolla olevia palveluja tarpeeksi houkutteleviksi tuotiin esiin. Toimijat ovat hajallaan ja sekä kontaktit että innostus ovat henkilökohtaisia.

Kuitenkin todettiin, että toiminta on lähtökohtaisesti hyvää, mutta maksukykyä ei ole. Arvo- ja asennemuutostakin tarvitaan sekä taiteilijoiden että päättäjien joukossa.

"Taiteilijat ovat tehneet jo kauan ennen toimintaohjelmaakin erilaisia opetus- ja ohjaustöitä, mutta tämä ns. "muuhun taiteelliseen toimintaan" liittyvää työtä ei ole katsottu taiteilijaidentieteisiin kuuluvaksi eikä se näin ollen ole päässyt kehittymään pitkäjänteisesti samalla tavoin kuin oma taiteellinen työskentely. Kysyjän on myös vaikea löytää tarjontaa etenkin ammatti-taiteilijoiden kohdalla. Kuherruskuukausivaihe alkaa olla nyt ohi ja uutuudenviehätys on kadonnut. Nyt kysytään, millä lihaksilla kukin toimii taiteen ja kulttuurin hyvinvointikentällä ja miten yhteistyö saadaan sujumaan, niin että eri alojen toimijat ymmärtävät toisiaan."

"a) Ei me osata ehkä tarpeeksi vakuuttaa (en tiedä ketä - päättäjiä?) siitä että kulttuuri ja taide voivat toimia lääkkeenä yhtä lailla kuin pilleritkin. Lääkkeenä eri asioihin. Emme ole saaneet ehkä tarpeeksi ns. tutkimustuloksia kasaan. Jotenkin tilastoiksi tulisi väantää varmaan kaikki!

b) Rahakirstun päällä istuvien pamppujen olisi itse koettava jotain sellaista kuin vaikka dementikkojen tanssiaiset, joissa kaikki (nekin jotka eivät puhu) laulaa mukana tai se että keskonen rauhoittuu lorun tai biisin aikana tms. He voisivat olla vankilassa kärpäsenä katossa katsoomassa kun äijät vähän maalaa sormiväreillä on täysin tasavertaisia edes sen kolmen tunnin työpajan ajan. Kai ne sitten vasta ymmärtäisi edes jotain."

3. Miten tulisi edetä Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelman päätyttyä sen saavutusten turvaamiseksi ja edelleen kehittämiseksi?

Lähes kaikissa vastauksissa toivottiin poikkihallinnollista ja moniammatillista jatkoa toimintaohjelman työlle. Yhtenä tärkeänä tehtävänä pidettiin ”julkisen puheen” ylläpitämistä taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksista. Toivottiin tiedottamista toimintaohjelman tuloksista ja kulttuurin kustannusvaikuttavuutta koskevista tutkimuksista päättäjille ja johtaville virkamiehille. Popularisoitua tietoa toivottiin levitetävän entistä tehokkaammin sekä taide- ja sosiaali- ja terveystieteiden toimijoille ja sosiaalialan oppilaitoksiin.

Lainsäädännöllisiä ja jatkuvuuden turvaavia rahoitusmahdollisuuksia tulisi kehittää.

Julkista tukea tulisi jakaa erityisesti pysyviä palveluja synnyttävälle kehittämishankkeille. Rahoitusta tulisi saada pitkäjänteisempään ja ammatillisempaan työskentelyyn toiminnan juurruttamiseksi.

”Paperia ei kannata pukata paperin takia mutta jokin olemassa ja voimassaoleva ohjelma joka toteaa tehdyt toimenpiteet ja linjaa uutta toimii aina hyvänä ohjenuorana.”

”Kysynnän ja tarjonnan kohtaamisen rakenteiden kehittäminen.”

”Tietopohjan kehittämistyön tulevaisuus ja jatkuvuus on varmistettava:

– tutkimuksen jatkorahoitus on turvattava ja ATH:n lisäksi tarvitaan aihetta yksityiskohtaisemmin kartoittava seurantajärjestelmä.”

”Taiteilijoiden profession tunnistaminen ja tunnustaminen osana sote-toimintaa. Taiteilijat tulisi rinnastaa esim. fysioterapeutteihin tai toiminnanohjaajiin joilla on tunnustettu asema sote-ympäristöissä, vaikka kaikki toimijat voivat tuki omalta osaltaan edistää näiden professionaalien edustamia tavoitteita osana työnkuvaansa tai vapaaehtoistyönä. Taiteilijat ovat viime vuosina enenevässä määrin voineet ”pikakouluttaa” henkilökuntaa esim. erilaisissa täydennyskoulutuksissa käyttämään taidelähtöisiä menetelmiä, mutta taiteilijoiden itsensä palkkaaminen toiminnan toteuttajiksi toteutuu hyvin harvoin, ja silloinkin heikoilla työehdoilla (lyhyet työsuhteet, osa-aikaisuus jne.).”

”Taiteen kokeminen kaikissa muodoissaan tulisi tehdä esteettömäksi ja lopettaa rinnakkaistodellisuuksien rakentaminen. Kahtiajako jossa toimintakyvyltään tai esim. liikkumisvapaudeltaan rajoitetut ihmiset saavat nauttia taiteesta vain todistettujen hyvinvointivaikutusten nimissä ja toiset saavat nauttia taiteestaan ilman tätä todistustaakkaa tulisi purkaa. Tämä kahtiajako synnyttää myös helposti sisäänkirjoitetun oletuksen, että taiteen ollessa ns. sote-kelpoista sen pitäisi jotenkin kesyyntyä, esim. provokatiivisten teosten saatavuus ja saavutettavuus on todella heikkoa sote-ympäristöissä.”

VIITTEET

- ¹ Kaikki toimintaohjelman toimenpide-ehdotukset on lueteltu liitteessä 2.
- ² Koordinaatio- ja seurantaryhmän ja Taiku-työrukkasen kokoonpano liitteessä 1.
- ³ Vuodesta 2013 alkaen Taiteen edistämiskeskus (Taike).
- ⁴ Tämä artikkelin lähteet: Patrik Ikäläinen: **Talous ja sosiaalinen pääoma Kotkan nuorisoteatterissa**. Taiteen edistämiskeskus 2014.
Kaisa Laitinen, **Retki Kuopioon, matka mielen sisälle**. Humanistinen ammattikorkeakoulu, opinnäytetyö 2010.
Raija Nummijärvi: **Selvitys alueellisten taidetoimikuntien taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksia edistävistä työllistämishankkeista**. Taiteen keskustoimikunta 2011.
Anna-Mari Rosenlöf: **Rakenteita ratkomassa –selvitys**. Taiteen edistämiskeskus 2014.
Maija Luotonen, **Taiteesta hyvinvointia**. Tesso 2013.
- ⁵ Linkki selvityksiin: <http://utveckling.skane.se/publikationer/rapporter-analyser-och-prognoser/vandpunkt-forslag-om-kultur-och-halsa-i-nordisk-samverkan/>
- ⁶ Työ- ja elinkeinoministeriö (2011) **Sirpalepolitiikasta kohti luovan talouden ekosysteemiä** - Loppuraportti työ- ja elinkeinoministeriön Luovan talouden strategisesta hankkeesta 2008–2011. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 35/2011.
- ⁷ Työ- ja elinkeinoministeriö (2012) **Luovuudesta kasvua ja uudistumista** – Luovaa taloutta edistävät julkiset toimet ja kehittämislinjaukset. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 40/2012
- ⁸ Ks. tarkemmin <http://www.forumartis.fi/tervetaiteilija/> . Taiteilijan työstä katso julkaisu http://www.ttl.fi/fi/verkkokirjat/sivut/taiteilijan_tyo.aspx.
- ⁹ Linkki: <http://www.luovasuomi.fi/soveltavataide/arvokastyoelama> .
- ¹⁰ Aura Ossi, Ahonen Guy, Hussi Tomi ja Ilmarinen Juhani: **Strategisen hyvinvoinnin johtaminen Suomessa 2014**, Tutkimusraportti.
- ¹¹ Edellä mainittu teos, s. 35.
- ¹² Linkki: www.novia.fi/lifeatwork .
- ¹³ Linkit: http://uusi.osaattori.fi/media/filer_public/2013/11/25/tahtoa_toimintaa_osaattori.pdf ja http://uusi.osaattori.fi/media/filer_public/2013/12/16/taidetta_tunteen_vuoksi.pdf
- ¹⁴ Linkki: <http://www.tukevaporrass.fi/>
- ¹⁵ Tuisku K, Pulkki-Råback L, Virtanen M. **Cultural events provided by employer and occupational wellbeing of employees: A cross-sectional study among hospital nurses**. Submitted 2015. Näitä mitattiin UWES-9 (työnimu) ja ruotsalaisesta työhyvinvointikyselystä poimitulla työilmapiirikysymyksellä, jossa kysytään miten työpaikalla suhtaudutaan uusiin ideoihin ja aloitteisiin.
- ¹⁶ Ks. esim. Taika, **Taide työelämän laadun ja innovaatiokyvykkyyden kehittäjänä**, linkki: www.taikahanke.fi
- ¹⁷ Anu-Liisa Rönkä (toim.) **TAIDETTA TYÖELÄMÄÄN**, Yhteenvetoraportti, Valtakunnallisen TAIKA-hankekokonaisuuden toimenpiteet ja tulokset, s. 12-13.
- ¹⁸ Tuomo Alasoini et. al. ”**Innovatiivisuus Suomen työpaikoilla, Menestys versoo työelämää uudistamalla**”, Tekesin katsaus 311/2014, Helsinki
- ¹⁹ Ks. esim. <http://www.tillt.se> ja <http://www.creativeindustries.fi/article/1949>
- ²⁰ Lisätietoa loppujulkaisusta www.uef.fi/fi/aducate/taitentuottoa ja sivuilta Taiten tuottoa -keskus: <http://www.pakka.fi/fi/taitentuottoa> .
- ²¹ Ympäristöministeriön Kulttuurille ja asukastoiminnalle tiloja ja paikkoja -hanke, Linkki: <http://www.ym.fi/download/noname/%7BE0B6E43C-2BBF-4654-ACAA-6FC0131F1032%7D/52530>
- ²² Linkki: http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2013/Taidetta_arkeen.html?lang=fi
- ²³ Linkki: http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2014/Taiteen_ja_kulttuurin_saavutettavuus.html

-
- ²⁴ Linkki: <http://www.kulttuuriakaikille.fi/>
- ²⁵ Linkki: <http://minedu.fi/OPM/Julkaisut/2014/lastenkulttuuri.html>
- ²⁶ Linkki: http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tutkimus/hankkeet/ath
- ²⁷ Linkki: http://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/menetelmat/taidelahtoiset_menetelmat
- ²⁸ Riku Laakkonen, PiiPoo-ryhmän taiteilija ja Jari Pirhosen työpari.
- ²⁹ Linkki: http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2014/Osallistumista_ja_aktivointia.html?lang=fi&extra_locale=fi
- ³⁰ Linkki: http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2012/Kulttuuria_kartalla.html?lang=fi&extra_locale=fi
- ³¹ **Aluehallintovirastojen suorittama toimialansa peruspalvelujen arviointi.** Pohjois-Suomen aluehallintoviraston julkaisuja 14/2014. Aluehallintovirasto.
- ³² Linkki: <http://www.cupore.fi/Osallistuminenosallisuusjaosallistumattomuustaitteenjakulttuurinkentalla.php>
- ³³ Linkki: http://www.diges.info/pdf/johan_nyt_on_markkinat_-_markkinaselvitys.pdf
- ³⁴ Artikkelin lähteet toimintaohjelman lisäksi: Himanen, P 2004. **Välittävä, kannustava ja luova Suomi.** Katsaus tietoyhteiskuntamme syviin haasteisiin. Tulevaisuusvaliokunta, Teknologian arviointeja 18. Eduskunnan kanslian julkaisu 4/2004.
Raij, K. 2007. **Learning by Developing.** Laurea Publications A-58. Helsinki: Edita Prima.
- ³⁵ Linkki: www.innokyla.fi
- ³⁶ Linkki: www.taiku.fi
- ³⁷ Vuodesta 2012 Taiteen keskustoimikunta.